

81
1897 / 3

აკაკის

თვითრი ქურნალი

პრემიული

წელიწადი პირველი.

№ I

სექტემბერი, 1897

თფილისი.

Тип. М. Шарадзе и К-о. Ник. ул. 21. | სტ. მ. შარაძისა და აშ., ნიკ. ქუჩ. № 21.
1897

შინაარსი.

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა I

გვ.

	ფუტკარი, ლექსი	
II	მაინც ჩვენია, ლექსი	2
III	უბრბლო საუბარი (მე და ის).	4
IV	ნაცარ ქეჩია, პოემა	12
V	ფიქრები ბუხრის წინ	44
VI	წვრილ-წვრილი ამბები და ნაკვესები	59

გ ა ნ ე ო ფ . II

VII	ბაში აჩუკი, ისტორიული მოთხრობა.	1—71
-----	---	------

გ ა ნ ე ო ფ . III

VIII	წვირი სიტყვარების გამო, შენიშვნა	
IX	სოფ. ხიზაბავრა, წარმომადგენელი კ. კვარაძემი-საგან	6
X	ლევანდა დავით აღმაშენებელზე, არაკი, ანდაზები და გამოცანები, ჩაწერილი ვიქ. ებანოძისაგან	28
XI	სოფ. სხვიტორი	33
XII	ბროწეულის წყარო, ზღაპარი.	38
XIII	შელოცვები, შეკრებილი ნ. ჯანაშასაგან	44
XIV	ბანცხადება	

151

თვიური ჟურნალი

პრემიული

წელიწადი პირველი.

2095

№ I

81
1897/3

სექტემბერი, 1897

თფილისი.

Тип. М. Шарадзе и К.о. Ник. ул. 21. № სტ. მ. შარაძის და ამხ., ნიკ. ქუჩ. № 21.
1897

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 30-го Августа 1897 г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი.

გ ა ნ ე ა ფ ი ლ ე ბ ა I

გვ.

I	ფუტკარი, ლექსი	
II	მაიმც ჩვენია, ლექსი	2
III	უბრალო საუბარი (მე და ის).	4
IV	ნაცარ ქვია, პოემა	12
V	ფიქრები ბუხრის წინ	44
VI	წვრილ-წვრილი ამბები და ნაკვესები	59

გ ა ნ ე ა ფ . II

VII	ბაზი აჩუკი, ისტორიული მოთხრობა.	1—71
-----	---	------

გ ა ნ ე ა ფ . III

VIII	ზვირ სიტყვაობის გამო, შენიშვნა	1
IX	სოფ. ხიზაბავრა, წარმომადგენელი კ. კვარაძე-საგან	6
X	ლეგენდა ღვთაო აღმაშენებელზე, არაკი, ანდაზები და გამოცანები; ჩაწერილი ვიქ. ებანოძისაგან	28
XI	სოფ. სხვიტორი	33
XII	ბროწეულის წყარო, ზღაპარი.	38
XIII	შელოცვები, შეკრებილი ნ. ჯანაშასაგან	44
XIV	ბანცხადება	

ფ უ ტ კ ა რ ი.

ხატის ბუხი, ზეცის მუშა
ზაწაწინა ფუტკარია!...
შორს მიფრინავს სამუშაოთ
მიიმდურის... უხარია!

უვალიდან უვალიებზე
გადაბზუის, გადმობზუის.
ის სამდურა მუშურია
მისებური..... არა სტუეის'..

აქაც წოწნის, იქაც წუწნის
სათაფლ-სანთლო მასაღასა;
არ იზოგავს; ღვთის მოცემულს,
არც ნიჭსა და არც ძაღასა.

ღაბრუნდება დატვირთული,
მიაშურებს ისევე სადგურს;
სუღას სწირავს და გუღს უძღვნის
ღვთის და კაცის ტკბილ-სამსახურს!..

წვიმა-ელვა-ქუხილის დროს
ეტანება ფოთლის კარავს!..
უფროსილდება ნამუშავარს,
რომ არ წახდეს.. თავს იფარავს.

არ ვის ერჩის და, თუ მტერი
სადმე გზაში დაუხვდება,

2095

მივარდება ვაჟკაცურად,
ისარს ჭკრავს და შეაკვდება!..

შენც, მგოსანო, კაცთა შორის
ფუტკრათა ხარ გაჩენილი!..
თაფლს და სანთელს რომ სხვას აძლევ,
რადღა გრჩება ნათელ-ტკბილი?

მ ა ი ნ ც უ რ ი ე ე ნ ი ა .

მადლის გამოშეტუველი,
სახე რამ ზეტიური,
მომწონს, როცა ზედ ზრუნვაც
იხატება დღიური!..

მომწონს და გულში ვამბობ:
საოცნებო რამ არის!..
სწორი არის შეგნებით
თვით იმ დიდი თამარის!..

მაგრამ მხოლოდ გარეგნად...
თვალ-ტანადათ, სხვებ არა!..
ძნელი არის, თუ მთვარეს
ნისლი გადაეფარა!..

ის თამარი ქართველი,
ადიდებდა თვით ქართველს,
თავს სწირავდა სამშობლოს,
სხვიებს ჭფუნდა მთა და ველს!..

ეს ვერ გვათბობს!.. გვინათებს
შორით, მსგავსად მთვარის!

ანრდილთა უსულო
იმ დიდი თამარისა!..

შაგრამ მაინც თვალსა გვჭრის
ძალა უნებურათა,
როცა გაიჭიატებს
ისევე ჩვენებურათა!..

შენ შევჭურებ ოცნებით
მაშინ, გულის ძკერითა
და მთა და ბარს ვაურუებ
ჩემი ჩანგის უღერითა!..

უბრალო საუბარი. (მე და ის).

მე ერთი მეგობარი მყავს. ღმერთმა კაი მოგცეთ, კარგი კაცი ის იყოს... ჩვენი ცხოვრების მიმდინარეობას შეგნებულად ადევნებს თვალ-ყურს და მისი ავ-კარგიანობის გამჩხრეკიც არის, მაგრამ, რათ გინდათ? ნამეტანი ჭირვეულია: თუ დაასწარით რამე, მერე ნულა ელით, რომ დაითანხმოთ!.. რომ მისალობს ჯორივით წიხლს, მისი გადახვევა აღარ მოხერხდება.—მე ხომ ასე ვფიქრობ იმაზე!.. წარმოიდგინეთ, რომ ისიც სწორეთ ამისთანავე აზრის არის ჩემზე, მაგრამ ეს ჩვენს მეგობრობას არას უშლის და სხვა და სხვა რამეებზე საუბარი ერთმანეთთან გვიყვარს... რასაკვირელია, კამათობის დროს, ის მისკენ იწევს ხოლმე და მე ჩემსკენ. ორივეს ჩვენ ჩვენი თავი მართალი გვგონია და გამრჩევი კი არსად არის. ახლა, რომ ამ ჩვენ ახირებულობას ბოლო მოეღოს, გავიძრახე ჩვენი ყოველ-გვარი ბაასი „კრებულში“ ვბეჭდო ხოლმე უმეტესკლებოდ; და დეე, მკითხველმა გაგვასამართლოს. აი, ამ დღეებშიაც ერთი ყოფა დამაყენა და ისეთი რამეები წამომაცდენია, რასაც გულში ვინახავდი ამდენხანს და არ მინდოდა გამოემქლავნებია. თუ სასიამოვნოთ არ დაგიჩხესთ, მარტო მე ნუ დამემღურებით!...

ის.—მაშ აღარ ხუმრობ? მართლა აპირობ „კრებულის“ ყოველ თვიურად გამოცემას?

მე.—თუ ჩემი ორმოცი წლის შრომა ხუმრობა იყო, ეგეც ხუმრობა იქნება და, დეე, ერთიც კიდევ მიემატოს!...

ის.—მაგრე არა ჰფიქრობენ!...

მე.—ჩემი ქურნალისათვის ჩემი საკუთარი გრძნობა-გონებაა საჭირო და მათი ფიქრი კი, ვგონებ, მეტი უნდა იყოს ამ შემთხვევაში!..

- ის. — ცუდ ხმებს ავრცელებენ და... ხომ გაგიგონია: „ყბაზა ადებული წყალ-წაღებულიო“.
- მე. — ეგ ხომ ახალი რამ არ იქნება ჩემ თავზე?... ყბათაც ბევრჯელ ვყოფილვარ ადებული და წყალსაც წაუღივარ, მაგრამ, ხომ მხედავ? გადავრჩენილვარ ღვთის მადლით... გავუძღვებ ამ ახალ ჭირსაც.
- ის. — საბოლოოვით რაც იქნება, ეგ სხვაა!.. მაგრამ პირველ ხანებში კი შეგიშლიან ხელს!.. ასე ამტკიცებენ, რომ ვერ შესძლებს გამოცემასო.
- მე. — უსაფუძვლო ხმა — მოკლილი ძაღლის ყეფაა, ჩემო კარგო.
- ის. — მოკლილი ძაღლის?!..
- მე. — დიახ!.. ძაღლს რომ საქმე გამოეღევა, დაკუცქდება, ააშვერს ტუჩს მალლა ცისკენ და შეღმუის მთვარეს... თუ იმას მალლა ვერ შევაშინებ და ვერ შევაჩერებ, ამ დაბლა ხომ კი მაინც გაისმის ჩემი ხმაო?!...
- ის. — ახლა, ნურც მაგრე იტყვი!.. იმათაც საბუთები მოაქვთ!.. „ზარმაციოა“.
- მე. — აი მაგაზედ არის ნათქვამი: „მისთანა ფურმა დამწიხლოს, რომ საწველს ავსებდესო“. ღირსება განზე გადავდვით!.. ეგება ჩემი ნაშრომი ღირსებას მოკლებული იყოს!.. მე თვითონ არა მეთქმის რა!.. მაგრამ მივმართოთ რაოდენობას: მოვიტანოთ სასწორ-საზომი ერთი მხრით ჩემი ნაშრომი დაგუდვით, მეორეთი — ყველასი, მათი. შევეწონოთ ერთმანეთს და თუ იმათმა, გადაძლიოს მაშინ მართლები იქნებიან!.. სხვას კიდევ რას ავრცელებენ?
- ის. — მალე მოიხალისებს და მოეწყინება გამოცემაო.
- მე. — რათაო ვითომ? ჩემი ხელობა მაგის მეტი სხვა რაღა არის?!.. თუ კი ორმოცი წლის განმავლობაში არ მომწყენია მწერლობა და თავი არ დამინებებია, რაღა ახლა ამ ერთ წელიწადში უნდა დამემართოს ყოველიფერი სიგლახე?
- ის. — აბა, დიდხანს რომელ რედაქტორს შეგუებიაო? ერთიდან მეორესთან გადადიოდა ხოლმეო.

მე.—ეგეც ერთი ენის ქავილია... სხვა არაფერი: აბა გადაშა-
ლონ სხვა და სხვა ქართული გამოცემები ამ ორმოცი
წლის განმავლობაში და ნახვენ თუ გამცდარვარ!.. და
თუ ერთგან აღარა, მეორეგან მაინც მიმუშავნია!..

ის.—ჰო და კიდევ ეგ დაუჯინიათ, რომ ერთ ალაგას ვერ
მოიცდის... გაიქცევაო.

მე.—ახირებულია, თქვენმა მზემ!.. ერთი ვინმესი უსამარ-
თლო — ბატონობა რომ ვერ ავიტანო ლე მეორესთან გადავი-
დე, ნუ თუ ეს დაუდგრომლობასა ნიშნავს? ახლა რომ
კიდევ მოვინდომო გაქცევა, ვის უნდა გავექცე? რე-
დაქტორიც ხომ მევე ვარ და?..

ის.—ამას გარდა იმასაც კი ამბობენ, რომ ხელ მომწერლები
არ ეყოლები და ხარჯს ველარ გაუძლებსო.

მე.—ტყუილი იმედი ჰქონიათ!.. შენც თვითონაც კარგათ
იცი, რომ მთელი წლის მასალაცა და ხარჯიც მზათა
მაქვს!... და ხელს ველარა შემიშლის რა!..

ის.—მე კი ვიცი, მაგრამ... ხალხი მაინც იფიქრებს, რომ
„კვამლი უცეცხლოთ არ იქნებაო“.

მე.—ესე იგი უფრო სამართლიანი იქნება ვსთქვათ, რომ ცე-
ცხლი უკვამლოთ არ აინთება!.. აენთება თუ არა ცეცხ-
ლი, კვამლიც მაშინვე თან დაჰყვება... ჩვენებური საქ-
მეც მაგრეა: გაჩენისათანავე თან დაჰყვებიან და კვალ-
ში სდევნენ შური, მტრობა, ცილის წამება და კილი.
ეგება გავმუროთ როგორმეო.—ეს საზოგადო მოვლინებაა
ცხოვრებაში და მე რა წითელი კოჭი ვარ, რომ ამცდეს?!.

ის.—აცდენით, ვსთქვათ, ძვირათ ვისმეს ასცდება, მაგრამ, ეგ
კანონი რომ ზოგს გადაქარბებულად ეკიდება!..

მე.—თუ კაცი ორმოში ზის და ვერაფინა ხედავს, იმაზე არც
არაფინ ლაპარაკობს! მაგრამ აბა, იგივე კაცი გავიდეს
ხეზე თუ ყველას თვალში არ ეჩხიროს!.. გამვლელი და
გამომვლელი ყველა შეხედავს და რასმეს იტყვის იმა-
ზე.—ასე გასინჯე, რომ ძაღლებიც კი დაუწყებენ ყე-
ფას.—ვისაც მაგ გვარი ხმების ეშინია, უნდა ყველაფერს

ერიდებოდეს, თავს იმაღავდეს და სცხოვრებდეს თავის-
თვის დაბლა.

ის. — შე დალოცვილო, აქა და ერთხელ მაღლა ავედიო, აღარ
უნდა ჩამოვიდეს დაბლა?!. აღარ უნდა მოისვენოს!. აი,
თუ გინდა, შენზე ვსთქვათ: რაც ყოფილა აქამდე ყო-
ფილა!.. იმდენი აღარ შეგიძლია, რაც აღრე შეგეძლო
და ამ ახალ უღელში რომ ებმევი და უმადურობის მეტ-
საც არას ელი, რათ იჭირვებ საქმეს? ორი დღის წუთის
სოფელი დაგრჩენია, ეგ საშუალობა რომ საკუთრად შენ
თავს მოახმარო, გახვიდე საზღვარ-გარეთ იაქიმო, თავს
მოუარო, იცხოვრო ტკბილად და დამწვიდებით,-ის არ
ეჯობინება?

მე. — გვიანდა არის მაგაზე ფიქრი!.. მასთანაც ძნელია მიჩვევა:
იმ სიშორეს გასძლებს კი გული, როცა შინ სამუშაო
ბევრი რამ გეგულდება?.

ის. — როგორ? შენს მეტი გამკეთებელი აღარავინ დარჩება თუ?

მე. — ეგ ღმერთმა ნუ ჰქმნას, მაგრამ ჩვენი „სამკალი მეტია
მუშებზე“ და ჩემი სუსტი შრომაც გამოსადევია.

ის. — იმდენათაც არა, რომ გგონია!.. საზოგადოთ ადამიანის
თავმოყვარეობას, ხშირად ნაცარქექიაობა გმირობა ჰგო-
ნია, და თავისი ჩხირკედლელობა საქმეთ მიაჩნია!.. რა
იცი, რომ შენც თავმოყვარეობა არ გატყუებს?

მე. — არ ვიციდა, როცა დამარწმუნებენ, მეც სხვა გზას დავა-
დგები!.. ჯერ კი ამ ჩემ „მგონიაობას“ ვერ ვუმტყუნებ.

ის. — მაშ დამერწმუნე, რომ შემცდარი ხარ!.. მაგ შენი ახალი
საშუალობით, ე. ი. მაგ „კრებულის“ გამოცემით, შენ
მოძღვრებას ვერ გაამტკიცებ!.. აგერ ორმოცი წელიწა-
დია შეჩიხინებ ხალხს, მაგრამ ვინ რა დაგიჯერა და ვის
რა შეასწავლე?... ჯერ შენი სახელიც ვერ გამოუთქვამთ
სწორეთ. ზოგი „აკაკიას“ გეძახის, ზოგი „აკაკს“ და
ზოგი „აკაკოს“.

მე. — ჩემთვის პირადათ ეგ სულ ერთია! მე გინდ „ხბოს თა-
ვიც“ დამიძახონ, ოღონდ კი ჩემმა შრომამ უქმათ არ

ჩაიაროს და, მცირედაც არის, ნაყოფი მოიტანოს!... უნდა რომ იცოდე, რა დრო იყო ჩვენში ამ ორმოცი წლის წინეთ და რა არის დღეს, მაგას აღარ იტყვდი... მე მომსწრე ვარ იმ დროსი, როცა ჩვენში უბრალო ბართის დაწერაც კი უჭირდათ და დღეს კი დიდი და პატარა, ვინც გინდა და არ გინდა, პროზას რომ აღარ კადრულობენ, ლექსათ აბუღბუღებენ სიტყვა-პასუხს.

ის. — ოოოო, კიდევ ვგ არის თქვენი ცოდვა!... სულაც მაგაზე მინდა გელაპარაკო. ვგ ისეთი სენია ჩვენში, თქვენის მეოხებით გავრცელებული, როგორც, სახადი რამ, ჭირი და სატკივარი: ყოველი კაცი მოლექსობასა ჩემობს... ნეტავი, ან აზრი იყოს რამ ახალი მათ ლექსებში, ან ხელოვნება და ან რამე სხვა გვარი შნა.. კრეჭენ პროზას და გამოუდისთ ვითომ ლექსები!.. რედაქციების სანაგვე კალათები სავსეა მათი მონაწერებით. ისინიც დროს ჰკარგვენ და სხვებსაც აცდენენ!.. ეს სწორეთ სამწუხარო მოვლინებაა დღეს ჩვენში და კიდევ უნდა ვეცადოთ, რომ როგორმე მოისპოს.

მე. — რასა ბრძანებთ?!.. პირ იქით ვგ მოვლინება სასიხარულოც არის და წასაქვებელიც, როგორც საზოგადოებუნების კანონი, კარგის მომასწავებელი და არა ცუდის!..

ის. — რაო?! რაო?! რაო?! ბუნების კანონიო?!. სასიხარულოო?! წასაქვებელიო?!..

მე. — დიახ! დიახ! დიახ!.. და თქვენ კი ვერ შეგხებდნით სწორი მხრით!... როდესაც თეატრში იმღერის შესანიშნავი არტისტი, ის მაშინ ისე იტაცებს მსმენელების გრძნობაგონებას და ისე ხიბლავს, რომ მისი ტკბილი ხმა ყველას ყურში აქვს ჩარჩენილი. გაბრუებული, გამოდიან თუ არა თეატრიდან, სხვაზე ველარაფერზე ახერხებენ ფიქრს და ძალა უნებურად ჰბაძვენ მათ მომხიბლავ მომღერალს და თვითონაც იმღერიან. ასე გასინჯეთ, რომ ისინიც კი ლილინობენ ხოლმე თავისთვის გუნებაში, რომელთაც არც მუშიკა იციან და არც სამუშიკო სმენა

აქვსთ!.. სწორეთ ამგვარივე მწერლობაც!.. სიანს, ქართველებსაც ჰყოლიათ მამხიბლავი და გრძობა-გონების წამტაცი მწერლები, რომ ძალა-უნებურად კალამს აღებიებენ ხელში!..- და მადლობა ღმერთს! აქედან კარგის მეტი არა გამოვა რა!.. მრავალ საუკუნოების განმავლობაში წერა-კითხვა და მწიგნობრობა საქართველოში საკუთრად რუსთაველმა შეინახა: მისის „ვეფხვის-ტყაოსნით“ გატაცებული ხალხი, სცდილობდა რომ მიეხატა მისთვის... და პროზათ, რომ მოკითხვის წიგნსაც ვერა სწერდა, იმავე დროს სააშუკო შაირების წერა კი ეადვილებოდა. მართალია, მეორე რუსთველი არ გამოგვჩენია ამ შვიდი საუკუნის განმავლობაში, მაგრამ ამ თავმოტყუებული მიხატვის წყალობით, წერა-კითხვას ყველა სწავლობს და ქართულმა ენამ ჭირში თავი შეინახა. ასეა დღესაც. დეე, ყველამ ლექსები სწეროს და თავი მგოსანი ეგონოს! ათასში რომ ერთს გაუმართლდეს იმედი, ისიც დიდი ღეთის წყალობა იქნება!. და დანარჩენები თუ პოეტები ვერ გამოდგებიან, წერა-კითხვას ხომ მაინც მიეჩვენებიან და კარგია... შენ კი ამბობ უნდა აეკრძალოსთ!.. ჩემდა თავად გეტყვი არა თუ ნიჭიერსა და საიმედოს, უნიქოსაც-კი არ დავუშლი მაგ ჩხირკედელაობას! რა უმჯობესია? ყმაწვილს რომ თავი მგოსანი ეგონოს და ლექსების წერას მისდიოს, თუ გულ გატეხილმა ყოლიფერს თავი დაანებოს და სასტუმროებში „აღლავერდი“ ჭე „ახშიოლი“ იძახოს, „მრავალ-ჟამიერი“ იღრიალოს და წარა-მარა ხანჯალი ატრიალოს?..

ის.— არა!. ნურც ის იქნება და ნურც ეს!.. არ შეიძლება, რომ არც კალამი შეაწუხონ და არც ხანჯალი ატრიალონ?.. თუ მაინცა და მაინც არ დავუშლიათ, იმ მღერალ არტისტის მსმენელებს მიჰბაძონ, გუნებაში რომ ღიღინობენ, სწერონ რამდენიც უნდათ თავისთვის და საქვეყნოთ კი ნუ გამოაქვსთ.

მე.—მათი სარბიელზე გამოსვლის სურვილიც ერთი აუცი-
ლებელი ბუნების კანონთაგანია: პატარაები ყოველთვის
სცდილობენ, რომ დიდებს მიჰბადონ.. ცხენოსნებს რომ
ჰხედავენ, ისინიც ჯოხებზე ჯდებიან და თავი მხედარი
ჰგონიან. ნამდვილ თოფის მაგიერად დიდგულის თოფებს
ატკაცუნებენ, ხის ფარ-ხმალს ატრიალებენ და სხვა...
მართალია ეს ყველაფერი ბავშვური კულდაბზიკობაა და
თავის მოტყუება, მაგრამ ამასაც აქვს თავისი კარგი
მხარე და სარგებელი მოაქვს. სიყრმიდანვე, იმ თავითვე,
ეჩვევიან ყმაწვილები საგმირო საქმეებს და ბოლოს, როცა
დავაჟკაცებული ნამდვილზე გადადიან, აღარ ეუცხოე-
ბათ ხოლმე. მართალი მითხრა ერთმა ვაჭართაგანმა:
„კნიაზო, რათ გიკვირთ, რომ ჩვენც თქვენსავით გულა-
დები ვერ გამოვდიოდეთო?“.. თქვენში, აიდგამს თუ არა
ბავშვი ფეხს, მაშინვე კეტს მისცემენ ხელში და ეუბნე-
ბიან: „დაჰკა! ნუ გეშინიაო!“ ჩვენში კი აკვანშივე აში-
ნებენ ბავშვებს „ჩაკარ გალისე!“ „აღვესი ანცქაცავ!“,
„კკაილი კკწი!“, „არჩი კუტირ“, „ძინვერ კუკელი“
„თუფანგ გუსპანი“ და სხვანი. ესე იგი: ტურა მოდისო,
მელამ გაიარაო, მგელი გიკბენსო, დათვი შეგჭამსო,
ცხენი გადაგადებსო და თოფი მოგკლავსო... აშინებენ,
რომ თვალი დახუქოს, დაიძინოს და იმას კი არ ფიქრო-
ბენ, თუ ამგვარი ნანინათი, როგორ უფუქებენ იმ თა-
ვითვე გულს!.. შიში რომ თან შეეზრდება და ზნეთ გა-
დაექცევა, რალა ვაჟკაცობას შეიძლებს კაციო... ამ სი-
ტყუებში დიდი სიმართლეა: გულ-გატეხილობისთანა ძნე-
ლი არა არის რა! . ჩვენს ახალგაზდა მწერლობას რათ
უნდა გავუტეხოთ გული ღ რათ უნდა გავკიცხოთ? გასაკიც-
ხავი და დასაგმობი არიან მათი რედაქტორები და გა-
მომცემლები, რომ ბედაურის და ხის ჯოხის გარჩევაც არ
შეუძლიათ, დიდგულის თოფი ნამდვილი ყირიმი ჰგონი-
ანთ, ხის ხმალი ფოლადის მახვილათ მიაჩნიათ და საქვე-
ყნოთ გამოაქვთ!...

- ის.—ეჰ, შენ სულ სხვას ამბობ! მაგითი სიტყვა გინდა მომი-
ქრა!!. მე ერთს ვამტკიცებ და შენ კი მეორეს. ქვეყა-
ნაზე მისთანა რამ ძვირათ მოიპოვება, რომ ორივე მხარე
არ ჰქონდეს: კარგიცა და ცუდიც... შენ მხოლოდ კარ-
გებზე მითითებ და ცუდს კი თვალს არიდებ!.. ეგ რომ
კანონად დაიდვას ჩვენში და ყველამ შენ კვალობაზე
გაიაროს, - ხომ წახდება საქმე?.. დასაგმობი უნდა დაიგ-
მოს.
- მე.—მეც მაგ აზრის გახლავარ, მაგრამ სამწუხარო ის არის
ჩვენში, რომ ცუდზე და მავნებელზე ხმას არავინ იღებს
და კარგს კი კილში უდგებიან და კიჟინასა სცემენ!..
- ის.—მაგაში მეც გეთანხმები!..
- მე.—შენ?!.. მერე და შენი ჭირვეულობა?!..
- ის.—აქ ჭირვეულობა რა შუაშია?... გეთანხმები, მაგრამ შენ
რომ გგონია ისე არა, მე სულ სხვა მხრით ვუყურებ ჩვენ
საზოგადო საქმეებს. ბევრი მათგანი მომწონს და ბევრი
კი არა!.. აი, თუ გინდა, ავიღოთ შკოლები, სხვა და
სხვა საზოგადოებაა, თეატრი, ბანკი და სხვანი.
- მე.—არა, შენი ჭირიმე! ახლა მაგაებისთვის დრო აღარ მაქვს-
და, თუ შეიძლებოდეს, მერმისათვის გადავდგათ!..

ინონი ფეშაჯი ფეხტის თარიღი...
ფეხტის...
...
... (ზღაპარი).

ნ ა ს ა რ ქ ე ქ ი ა.

II

შეურცხვეს წვერ-უჯვასი!..
ნულა შერჩეს თავზე თმა!!
რისხოს წმინდა გიორგიმ
სამას სამოცდა ხუთმა,

ვინც დაივიწყოს ქვეყნად
კანთქმული წინაშარი
და იმის დირსს სხსრვარს
არ აუნთოს ღამშარი!..

ვისაც მამა-მამებში
გმირი არა ქეოლია,
რს კაცია ის კაცი?
და რა ჩემი ტოლია?!

ჩემი, რამდისაც ძველი
გმირთა გმირი უოფილა
და ვისიც სწორი იმ დროს
სხვა აღარ ვინ შობილა.

გუნაცვალე მის სხელს!..
თვითონ წმინდა-გიორგის,
ქრისტე-დმურთის ბძანებით,
მოუნათლავს თურმე ის!..

მოუნათლავს და ერთი
ხმალიც უჩუქებია;

მისი მასგავსი მახვილი
სხვას აღარვის რგებია!..

რკინეულს და ფოლადსა
სჭრიდა, როგორც ჩაღასა,
და მკლავს მისი მომქნევი
არ ატანდა ძაღასა.

ხომ უუერებთ იმ გრძელ-ხმაღს,
კედელზე რომ ჰკიდია?
შინ არ გამაჭედია!..
არც სხვისგან მივიდია!..

მერგო ჩამომავლობით,
ისე ვით ნატრის-თვალი!..
ეკ მახვილი „ის არის“
წმინდა გიორგის ხმალი!!

დიდებას აჯახის,
არა თუ სამკაული!..
არ შეველევი მაინც,
გინდ მომცენ წონა ფული!!

მაგრამ დღეს სხვა დრო დადგა:
გაჭქრა ძველი დროება,
ჩამოვარდა ამ ქვეყანად
მშვიდობა-მეუდროება!..

კაცობრიობა სულ სხვას
დაადგა გზა და კვალსა:
ზატოვი აყვარა
ძველებურ ფარს და ხმაღსა.

დღეს იმათი ადგილი
უჭირავს თოხსა და ბარს!..
იმონებენ ხმელეთს... ზღვას.
ასწორებენ მთა და ბარს!..

—
მეც მიჩნევენ: . თუ კინდა
გახნილო თვალით,
გადაკეთდეს სახნისად
შენი უქმი ხმალი!..

—
არა, მე არა მწამს რა
ახლანდელ ოცნების!..
და არცა ვარ გამტენი
მამა ხანის მცნების!..“

—
აი რაებს ამბობდა
ერთი ხატარ-ქექია,
ერთ დროს მართლა ვაჟკაცი,
მაგრამ დღეს კი ბექია!..

—
მთწოლოდა კერასა,
ის იყო მისი ბინა!..
უსაქმურად ჰგორავდა,
სვამდა, სტვამდა, ეძინა!..

—
იხტავდა წასულ-დროს,
იგონებდა წინაპრებს
და მით გულს აყოლებდა
გადასულ სიზმარ-ზღაპრებს!..

II

ცოლი ჰეავდა ჭკვიანი,
მეოჯახე, ერთგული...
ქმრის უსაქციელობით
უსქდებოდა მას გული.

—
ეუბნებოდა: „კაცო,
რას უზინარ კერასო?
ჩვენი ეოფა-ცხოვრება
გააქვს ჩხაკვ-უვაკ-ძერასო!..“

—
ოცნების დრო წავიდა.
ადე, გაინძერიო!
მოუვარე გაახარე!..
დაადონე შტერიო!!

—
ერთი საყანე-დას
აწ ჩვენი დიდებოა!..
იმასაც წავგვართმევენ!..
ვინ მოგვერიდებოა?!

—
ალო დადგა ხვან-თესვის,
წადი, უბდე ეურიო,
თუ არ გინდა გაგვიწედე
საზრდო, ლუკმა.პურიო!“

—
ქმარმა უთხრა: „ნუ ჯავრობ
და ტევილა ნუ წერებიო!..
ჯერ ადრეა!.. ჩემ საქმეს
კიდევ მოვესწრებიო.“

—
ვინ გაბედავს შეეხოს
იმ ჩვენ საკუთრებასო?

შე ვიცი და ამ ხმაღმა!..
ვაი, მის მოსწრებასო!!

ბევრი რამ სთქვა ამ გვარი,
რაები არ მოჭირა!
ამთქნარებდა ზარმატად
და ერთიც გაიზმორა.

უნდოდა შინ დარჩენა! .
ცოლმა აღარ ატალა;
სამუშაოდ გააგდო,
დაატანა მას ძალა!..

სადამოს შინ დაბრუნდა
მხიარული!.. სიცილით...
ამბობს: ჩვენი საყანუ
აკი დაუნახვსთ დილით!..

კიდევ დოუთესიათ!..
აი, ღმერთმა უშველოს,
— ი ვიღაც შოკეთა —
ატოტსლოს!.. ადღეგრძელოს!..“

— რაო? რაო? რას ამბობ?
— ცოლმა შემოუძახა —
განა შენთვის შრომობენ?!..
წავართმევენ, შე ტლახა!!“

— როგორ თუ წავართმევენ?!
ვისა აქვს ეგ უფლება?..
მამა-მამისეულის
დაკარგვა შეიძლება?!“

ვინ სთხოვდა, რომ დათესა?..
 ვინ სთქვა დაშინანაო?..
 იმან გინდ სთქვას, გინდ არა:
 „მე ვფელთ დიდინანაო!“

—
 მე რომ სახლში სტუმარი
 შემოუშვა დროებით,
 მაშ კარში გამომავლებს...
 იცხადებს მეუფროებით?!

—
 აი, მაშინ რა ვუთხრა
 იმ ჩემ მამა-ხაბის ხმადს!..
 ისე დაგვიკვებ შირ-წმინდათ,
 გაფურთებ რბილს და ძვადს!!

—
 კანონიც ვერას მეტყვის!..
 ხმასაც ვერ გამცემს ტევილა!!.
 სისწორ-სიმართლე ქვეყნად
 სუფიველთვის ყოფილა.“

—
 ეს სთქვა ნაცარ ქექიამ
 და გულში გააცინა...
 მოძებნა ისევ კერა,
 დაწვა და დაიძინა

III

... მოახლოვდა მკათათვე;
 აუჩივლდა ცალი ქმარს;
 ადუ, თვარა, დმერთმანი;
 სიმწრით გადენ ცხვირში მძარს!

—
 დაგასწრებენ, მომკიან
 იმ შავი დღის უანასო!..

მეშინ მეც თავს მოვიკლავ,
შენც გაგიური დანასო!

იმდენი უჩინისა,
გაანელია თვალი;
გააკდო, როგორც იქმნა!..
გაატანა ნამგალი.

„დმერთო შენს მადლს!“ იძახის:
ძლივს არ შევკონეო!
ასე არ მოვქტეოდი,
აღარ იყო დონეო“,

დატრიალდა ოჯახში,
მიანლაგა, მოაწეო;
მოამზადა სადილი...
ხშიადი გამაცხნო.

ფიქრობს: ქმარი მშიერი
დაბრუნდება მალეო,
მოფეუმზადებ უკლიფურს,
იმას ვენაცვალეო!..

დაუბრუნდა ქმარი შინ
მოთქმითა და ტირილით:
„ვაი!.. ის ჩვენი უანა
გაღუმიათ ამ დილით...“

პური შინ წაუღიათ...
დაკვდგომია თვალიო!..
ვეღარა გავიგე რა
მისი გზა და კვალეო!..

მამა: გადუშვიათ შირწმინდათ...

წაუღიათ სუფ მთლადლა!..

მხლელად ერთი თაველი

დარჩენიათ ობლადლა!!.

—

ვაი, ამის გამგონეს!...

შეუწუნდა ცოლს გული;

ღებქს იხდის, თმას იშლის,

მოსთქვამს გამწარებული:

—

„ჩემი ქმრის გადაშვიდე,

ამას მოვეუფლდით!..

დამიტირეთ!.. დამქოლეთ!..

დამადევრეთ ღოდით!!

—

დაგრჩენილვართ გლახაკად

ქვეუნი სამწუალოთ!

ვის რა უნდა შევჩივლოთ?

ჩვენ თავს დავაბრლოთ!!.

—

არ იქმნა! ჩემ ქმარს დროზე

ვერ რა შევაგონე!...

აწ შევაბამ ქვას უელზე,

სხვა აღარ მაქვს ღონეო.“

—

დიდხანს მოთქმით ტირიდა.

გული როცა იჭერა,

მთიწმინდა ცრემლები

და ისევ ქმარს ეტკერა!..

—

უთხრა: „აბა, ახლა კი

ჩამოადე ეკ ხმალი!..

...სხვა გზა არ გაქვს! ეგ არის
ერთად ერთი წამალი!..

—
ვინც ის უანა მოგვიმოკო,
არ დასტოვებს არც თავუფს...
მოვა მის წასაღებად
და შენც იმ ჩვენ დამღუპველს

—
ჩაესაფრე როგორმე,
მტერია თუ მოუფარე,
დაიჭირე, იცოდე,
და შეკრული მომგვარე.

—
თვარა, ვფიქრავ ქალობას,
მეც ავიღებ შენზე ხელს!
გაგიმწარებ სიცოცხლეს!
და განანებ ამ სოფელს!..

IV.

—
გადისვა უღვასებზე
ნაცარქექიამ ხელი
და სთქვა: აღარ დაურჩები
აწ კი ხელ-ცარიელი!..

—
რადღა ჩვენი საქმე
ისევ ხმაღზე მივარდა,
მე ვუჩვენებ მტერს სიცხეს,
რომ ვშუღუხავ არდი-გარდა.

—
კისრიდან ფეხებამდი
ზრეწას გაფადენიებ!..
იმას სისხლსა და ცოლ-შვილს
ცრემლებს დაფადენიებ!..

გადაიკიდა ხმალი,
უნისკენ გაეშურა...
ჩაესაფრა... შხათ არის!..

საღამომდე უეურა,

— მაგრამ არაფერ მოდის!..
არსად სჩანს ჭკანება!..
ადგა.. წასულას აპირებს..
შურს თავი დანება.

— ამ დროს მოფრინდა ჩიტო
საარაკო და უცხა!..
დასკუბდა თაველზე..
მარცვლებს კენკა დაუწეო.

— გაუკვირდა კაცს და სთქვა:
დმერთო რას ვხედავო?!
ესეც მე მომდგომია!..
ჩემზე ითავსებაო?..

— ამისთანა მტერზე კი
ჩემ ხმალს როგორ გავრჯიო!..
მივალ ხელათ დავიჭერ..
ღირსეულად დავსჯიო!..

— ფეხ-აკრეფით მივიდა,
ხელ-ხელა მიეშინა,
ქუდი სტეორტა... ხასროლი
თავზე გადაეფარა.

— დაიჭირა და უთხრა:
ახლა ნახავ შენ სეირს!..

გაგონებენი, შეგწავ, შეგბრაწავ,
ჩაფიგემრიელებ ზარს.

ჩიტმა უთხრა: ეგ არის
შენი მამაცობა?

გამოჩინო გინდა
ჩემზე ვაჟაცობა?

მაგრე არ ირჯებოდენ,
შენი წინაზრებია!..
ჩიტებს კი არ დასდევდენ,
სხვები ჭკუდათ მტრებია.

შენ კი ჩემსედ მოცდილხარ...
ტუვილათ მიხირდებია!..
თვითქო დიდი რამ ვიყო...
შეჭმასაც მხირდებია.

თუ შემკამე, შენმა მზემ,
კუჭი გაგოძება!..
ერთ ლუკმათ რომ ჩამულაზავ,
შენ ცოლს რა ერგება?

გიჯობს მადლი მოისხა,
დამანებო თავიო...
სხვის ჯავრს ჩემზე რომ იური,
რა მიქმნას ავიო?“

კატმა სთქვა: მართაღს აშობს
მე და ჩემმა ღმერთმა!..
აბა, რა უნდა მიუოს
აშან, ერთად ერთმა?“

შეშოვლო თავზე და
უთხრა: შენთვის წადიო!
კუჭს მაინც ვერ გამოძლებს
მარტო შენი შწვადიო!..

ჩიტმა უთხრა: მაშ კარგი,
რადგან არ მომკალიო,
შე ვიცი! . და შემართოს
შენი დიდი — ვალოო!.

ჩიტი კი ნუ გგონივარ!..
ვარ გრძნეული ქალიო...
მუდამ ჩემსკენ გეჭიროს
გასასტორში თვლიო:

სამ ბედსა გწევ ზედი-ზედ,
მომიციო ფიციო!..
თუ მოახმარ, ხომ კარგი,
თვარა და შენ იციო!!

ცხრა მთას იქით, წააგოტში
მიდვას სარაიაო.
როცა მოხვალ დაგხვდება
სახლის კარი დიაო.

ეს უთხრა და გაფრინდა
მონავარდე ჭიკტიკით!..
კაციც სახლში დაბრუნდა,
მოინქარის ჩიქიქით.

აეტანა შიშის ქარს...
მოხვეუნება ეგონა.

გულ-გახეთქით უამბო
მის ცოლს, რაც გაეგონა.

—
... მისი მინა ცოლმა, სთქვა:
ჩვენ ღმერთს ვენაცვალეთ!
გაჭირვებულის არის
მისნელი და მოწყალეთ!..

—
... ჩვენი ალაღ-მართლობა
შესშენია მადლითო!
ჩვენსკენ კადმოუნებავს
მოწყალების თვლითო.

—
... ნუ წარმაცობ!.. აწ შრომის
ოფლი მოიწურეთ!..
ხვალვე, ღმერთი ასსენე,
და ბედს მიაშურეთ!..

V

მიდის დღე, მიდის ღამე!..
მისთვის არც ჭამა!.. არც სმა!..
მთიდან მთაზე გადადის
ხან აღმა და ხან ჩადმა..

—
... ცხრა დღესა და ცხრა ღამეს
მოუნდა სულ სიარულს,
ცხრა მთა გადაიარა
და არა ჭკავს დადაღუფს!..

—
... ერთ უდაბურ შავ-ტყეში
გამოჩნდა სარაია.
მიადგა ზედ შირდაშირ.
კარი დაუხვდა ღია.

შინ შედის და რას ხედავს
ნეტავი მისი თვალი?!
აქრის ტახტზე დამჯდარა
მზეთუნახავი ქალი!..

ეკებება სიცილით:
„გამარჯობა, სტუმარო!
შენ რომ ჩიტი გაუშვი,
ის ჩიტუნა შე ვარო!

აკისრულებ უთუოდ
იმ ჩემ დანაზირებსო,
მხოლოდ მითხარი რა გჭირს?
და ან რა გატირებსო?

— რა და სიღარიბე!...
იმან დამადონაო!!..
რაც რამ შექნდა, წამართვეს...
გავსდი სხვების მონაო

ღუკმა ჰური გამიწედა
და კუჭი მიხმებაო!
ცოლიც აღარ მასვენებს!
აღარ შეთანხმებაო!..

თუ მიშველი, ხომ კარგი..
დმერთი გადაეგრძელებსო!..
თვარა მახვიდს ჩავიცემ,
აქვე დაგური წელებსო!..“

ქალმა უთხრა სიცილით:
„რისთვის იკლავ თავსაო?
შე გიჩვენებ ერთ რამეს,
უნცო სანახავსაო.“

გაუშადა წინ სუფრა,
უთხრა: აბა, ნახეო!...
რაც გსურს სასმელ-საჭმელი,
გულში გაიდრახეო!...

გაიდრახს სტუმარმა
და მართლა, რასა ხედავს?!
თითქო სიზმარიათ,
დაჯერებას ვერ ბედავს:

რაც კი გულში ჩაითქვა
და ან რაც შოინება,
მობზრიალობს ჭკერში
და მის წინ ეფინება.

გაუსვა ჭმას ხელი, .
გაძღა... გამოიბურა!..
და ნახულის სიტხადე
მაშინ კი დაიჯერა.

ქალმა უთხრა: ეს სუფრა
არის ნატურის-სუფრაო!
წაიდუ და შენ გქონდეს,
სხვას არავის უთხრაო!...

როცა გაშლი, მოგივა,
რაც მოგენატრებაო!
რომ დაგეტავ, მაშინ კი
ისევე გაქრებაო "

მაღლი უთხრა მასშინძელს...
წავიდა შინ სტუმარი.
წავიდა და წაიღო
ძვირფასი სახუქარი.

VI

ტკბილად ცხოვრობს ცოლ-ქმარი!

შესრულდა წელიწადი!..

არ აკლიათ ჩიტის რძე
და სირაქლეშის მწვანე.

—
იმათ ბედნიერებს

აღარა აქვს საზღვარი!..

მაგრამ კაცის გუნება

არის გაუმაძღარი!..

—
დახუთ ნაცარქექიანს!..

უოლიფერი მოსწეინდა.

ამბობს: სხვა რამეს ვუძებ!

რაცა მაქვს, - აღარ მიხდა!..

—
კარგს რომ ვსვამ და კარგსა ვსჯამ—,

ტანა საკმარისია?

ღორმუცლობა ამგვარი

ვისი საკადრისია?

—
არსად გაუცდებოდათ

ჩემ წინაზრებს მშიერი!

ტანა მე კი არა ვარ

იმათი ნაშიერი,

—
რომ მარტო ვსვამ, მარტო ვჯამ;

არ მომიდის სტუმარი;

გამუყელ-გამომუყელისთვის

დაკეტილი მაქვს კარი?

—
არა!.. ამგვარ ცხოვრებას

არა ჰქვიათ ცხოვრება!..

სტუმართ-მოწვევარობას
ქვეყნად რა შეედრება?!

—
არა!.. სხვა გვარ ცხოვრებას
დღეიდანვე მიუჭვოთ ხელს:
ქუდს მადლა ვასროდინებ
გამკლელსა და გამომკლელს.“

—
სოქვა... კიდევ აასრულა:
გამართა წვეულება;
იწვევს შტერს და მოევარეს,
სადაც კი ეგულება.

—
გაუვარდა სახელი,
სახელმწიფო შეიძრა!..
მთელ ქვეყანას უკვირდა
იმისი ნატურის-სუფრა.

VII

—
ხმა მივიდა მეფემდის.
ბრძანა: შეკრბეს ჯარია!..
თხოთ ვეწვევი და ვნახავ,
თუ მართალია არისო.

—
მთელი მისის ამალით
კარზე მიადგა საწყადს.
უკვირსო: ცეტხლს ვერსად ჰხედვენ!..
ვერც ქვაბებში სადმე წყალს!!

—
რას შეწვენ, რას მოხარშვენ,
ჯერ რომ არ-რა მზადდება?!..
თავის თავად ხორაკი
ხომ არ დაიბადება?

სადილობის დროს მხოლოდ
გაშალეს მარტო სუფრა!..
რაც სუფსა და გუფს უნდა,
უინც კი რა მოინატრა,

განხდა ჭკერში!.. მოდის,
უველას წინ ელაგება..
გაუგვირდათ!.. შეიქმნა
ადტაცება და ქება.

გაუგვირდა შეფესაც
მისი უმის მასწინძლობა!.. —
მოიღვინა.. წამოდგა
და უბრძანა მადლობა.

მასწინძელს სიხარულით
გულმა დაუწყო ძკერა.
ხელაზურობით დალოცა
თავისი ბედის წერა:

შე ვინ ვარ?! უსახლ-კარო!..
ტანსუე ძველი მადგია.
მაგრამ, ხელავთ იმ ჩემ ბედს?..
ხელმწიფეც კი მაწვია!..

ამისთანა ბედს განა
ბევრი გადაუკრება?
ვიცი, ჩემგან ამ სტუმარს
რაც ძღვენი ეკადრება,

მაგრამ რა მაქვს მე საწყაფს
მისთანა, რომ შეგჭკადრო,

მამა-მამებს მივბაძე,
არ დაგაგლო ძველი დრო?

—
დახედა ნატურის-სუფრას
სთვა: რაღა სჯობს ამას?
მივართმევ, ჩვეულის
ტკბილად სმას და ჭამას.

—
ამას უფრო შევუყვარის,
მე ვიკმარებ ცოტას;
მეფეტ არ დამივიწყებს,
არ დაიდებს ცოდვას!..

—
დაუჩოქა, მთართვა,
გზას უღოცავს გულითა;
მეფემ მადლი უბრძანა,
მიდის სიხარულითა!..

VIII

რომ წავიდენ სტუმრები,
გამოთხიზლდენ ცოლ-ქმარი:
წვეულება ხელმწიფის
თვითქო იყო სიზმარი!..

—
ცოლმა უთხრა ქმარს: „კატო!
ე რა მოგვივიდაო?
ხომ დავკარგეთ, რაც კვერტო
დაგვითა და წვითაო?“

—
ხელმწიფეს საზრუნველი
სხვა არ-რა აქვს განაო?..
რატო მაგონდება
გლახა ჩვენისთანაო?!..

ასრულდა ცოლის სიტყვა:
აღარვის აგონდება;
შემშდი კარზე მოდგა!..
ჩვენი გმირი ღონდება!..

—
ე რა თავი ავიგდე?!...
ეს რა დამემართა?
რა მრჯიდა მე საჩუქრებს!..
ვისი რა მემართა?!..

—
გავიწურებე ღმერთი და
გავირისხე ბუდიო!..
თავს მოვიკლავ, რომ ჩიტის
არ შეჩნდეს იმედო.

—
წავიდა, მიაშურა,
უთხრა შემობრადყო!
სუფრა, შენი წყალობა
დამეკარგა მადყო!

—
შეფეს ვუძღვენ, ველოდი
მისგან გაკეთებასო,
ოჯახის აშენებას..
შიგ ცეცხლის დანთებასო.

—
მოგტეუვდი, დავადუშე,
დავრჩი საწყლად მშრალზეო,
იმ დღიდან არ მასრება
ცრემლი არც ერთ თვალზეო!..

—
მზეთუნახავმა უთხრა:
აკი გაფრთხილებდიო?

რა გინდოდა? შენს ქერქში
რატომ არა სძლებდი?

... —

რათ ედები უბრალოდ
რადაც დობე-უარეს?

ეკ ერთი დაგიკარგავს,
უფროსილდი შეორესო!

... —

გამოჭკვარა ჯორი და
სთქვა: ხელი წააუღეო!

ხაზინა ეს ჯორი!

კარგა დასწავლეო!

... —

ეურს არ გააშანტურებს...

ძირს თავსაც არ დახრისო!

რამდენ მუჭა ქერს აჭმევ,

ოქრო-ვერცხლად დაჭერისო.

... —

უკვირს ხაცარქექიას!

ამასაც ხომ ეს უნდა?!

... —

მადლი უთხრა და ჯორით
შინისაკენ დაბრუნდა.

IX

გადაბრინჯულა ჯორზე

და მიზინდროკობს ჩქარა.

მეზობელი ვაჭარი

გზაში შემოეყარა,

... —

უსახლ-კარო, უმიწო,

მტრისგან ახრებულნი,

ერთ დროს მოსახლე და დღეს

ყოლიფერს მოკლებული.

შიძახს: „ძმობილო,
 კამარჯობა შენო!
 ქვეითად რომ მოთათხავ,
 რა უყავი ცხენო?“

— დამცინი თუ რა არის?
 — ქვეითი უზასუხებს, —
 არ იცი, რაც გადაიხდა?
 რა მკლავს? და რა მაწუსებს?

მტკრმა მძლია, ამიკლო
 დამაგლო უსახლ-კარო!..
 და დღეიდან ღარიბად
 ქვეყნად უნდა ვეცარო!.

— ვიცი! მაგრამ ახია
 შენზე კბ უკვლავური!..
 შენც არავის ზოგავდი,
 იყავი ქვეყნის მტერი!..

სულ ხარშით ცხფურობდი,
 ალაღს ერიდებოდი,
 თან შეკქონდა ღალატი,
 სადაც კი გახნდებოდი!..

დმერთმა გჭკითხა და რისხვა
 შენც მოგაკო ნაცვადი!..
 აქვე გადახდებო
 უკვლას სესხი და ვალი.

— აი, შენ ამართლისთვის
 რა ბუდი შეწიაო!..

ერთი ახათ მფეკეთ,
რაც კი გამიციათ.

უამბო ჯორის საქმე ..
ხაზინაა დიდო...

ქვეყნის თასიც რომ მამცენ,
ამას არ გაუვიდო!

გაუკვირდა ვაჭარს და
გააჭიტა თვალები!

უთხრა: „შენი ჭირი მე!..
შენ თავს ვენაცვლები!..“

რადგან შენზე ქრისტე-ღმერთს
მოუღია წყალობა

და ჩვენც ერთავ ერთი გვაქვს
ძველი ჩამომავლობა,

შემიწყაღე ცოდვილი,
ჩამაცვი და დამხურე!

ნუ დამაგდებ აქ საწულად,
მიუძე და მიმსახურე!

შევიანხე ცოდვები,
გავიწმინდე გულიო!..

მიანღე და მიგულე
ძაღლივით ერთგულიო.“

შეებრალა ჯორისხნს,
უთხრა: კარგი, მჯერაო!..

უკან შემომიჯექი,
შინ მიგიუვან ჯერაო...

...გობატონებს, მოკიფლი,
რგორც კაცს, კაცურად...
შენი უმობა რათ მინდა?
სჯობს, ვინცსთვრათ მმურად!

უთხრა და უკან ჯორზე
შემოიხუა გულწრფელად;
მიჭუავს და მისი მობაც
ადარ აქვს საეჭველად.

X

მაგრათ ხელი მოჭხვია
იმ ვაჭარმა ჯორსსანს;
რიდით და მოწიწებით
ხმას არ იღებდა ერთ ხანს.

ბოლოს კი შევედრა:
ლამის, გადავვარდე!..
ვერ ვებევი... წინ წაჯექ
ცოტა, თუ გივარდე!..

გაეცინა ჯორსსანს,
უთხრა: „ნუ ხარ ფრთხალი!..
არ ვარგინარ ცხენოსნათ
და წაგინდა თვალთ.

ეგ ღიბი რომ გაგზდია,
მიტომ ვეღარ ჯდებიო!..
აბა, მოიწი რადა!..
მე წინ წაუხრჩდებიო.

წინ წაჯდა და ვაჭარს კი
დაუტოვა ადგილი,

მაგრამ ის არც ამითი

დაურჩა კმაყოფილი:

— რა ვქნა, რომ ვერ ვახერხებ
მანტ მაგრად ჯდომასო!..

მეტი უნდა ადგილი
ჩემი მუცლის ზომასო.

ამ ხაინაღ, მხედარი
კისრამდი მიაჩნა
და ზედ წვიბზე რომ ხახა,
მაშინვე აიუჩა,

ჭკრა ხელი, გადაკდო!..
იხმარა სრული ძალა...
გააჭენა ჯირო და
უეტრად მიიშალა!

იდგა ნაცრქექია,
ველარ ხახა ვაჭარი! ..
მიიხედ მოიხედა...

და დაეცა თავ-ზარი!..

სთქვა: ეს რა მომივიდა?
აკი შემცდინარა!..
ახლა, ხელ-ცარიელი
სადღა წავალ შინაო?!

დაბრუნდა და ისევ
მიაშურა თავის ბედს;
მესამე ჯილდოს ელის,
არ ჭკარგავს ჯერ სულ იმედს!..

„დავიღუპე! მიშველე!..

კიდევ გამაბრევესო!..

მეგობრობა-ძმობისთვის

მე მტრობა მიუყვასო!..

—

ჯორ-ხაზინა მამტარეს,

კაუქენეს გზასაო ..

სიკვდილი სჯობს სიცოცხლეს

და ამ ჩემ უოფასაო! „..

—

ქალმა უთხრა: „რა გიყო,

რომ ვერ ხმარობ ბედსაო?!

ერთხელ კიდევ გაჩუქებ

სახხუბარ ხელ-კეტსაო:

—

— თუ მასაც ვერ მოიხმარ,

აღარ გაშველებოაო!..

მაგრამ ჯერ მოკიხლება

შენც ჭკუის სწაფლებოაო...

—

გამოიტანა ჯოხი,

უთხრა: „დატრიალდიო!.

გინდ ხმელეთიც მოგადგოს,

უველას გაუძაღდიო!.“

—

გაეჭანა ხელ-კეტი

და ჰირდაზირ ეძგერა!

გაუდის ბრავა-ბრუგი...

ხმლითაც ვერ მოიგერა!!.

—

„შევედრა.. მიშველე!..

ამისგან მისხენიო!..

არას გთხდუ, გამიშვი!..
არ მინდა-რა შენია!..“

— მისი — მისი — მისი

ქალი ამბობს: ხომ კარგათ
შეგიხურდა გვერდით?..

ეკ გასწავლის შენ ჭკუას...
ჯობს! აწ შეხერდით!!

— მისი — მისი — მისი

შერე ჰკითხავს: ხომ ნახე
მაგ ხელ-კეტი ძალა,
რამ შენი ხმლის მოქნევა
აღარც-კი გაცალა!

— მისი — მისი — მისი

აგრე იტის მაგ ჯობსა,
არ უნდა ჩინინია!..

ვერ გაუძღებს ჩხუბში, გინდ
მოდგეს ჩინ-მანინია.

— მისი — მისი — მისი

წაიდე და შენ გქონდეს,
სახუქრად იკმარე,
მაგრამ მხოლოდ კი ფარად
მტრებსე მოიხმარე!“

— მისი — მისი — მისი

შესტა ნაცარქქია!...
„ვიცი ამის ხელით.
ამით ბურს შეგწევი
და თავსაც ვუშევილი.“

— მისი — მისი — მისი

მადლი უთხრა, წაიღო,
მიდის მიუხარია...
ხელ-კეტი გულში იხუტებს,
ძველი მეგობარია!..

XI

სახლს, რომ მიუახლოვდა,
ცოლი დახვდა მტირადი!..
თმა გაშლილი მოსთქვამდა:
„ვაიმე ჩვენი ბრალი!..“

—
ჯორჯისანი ვაჭარი
შინ ჩამოკვსასლან
და ჩვენ ავლა-დიდებას
ის ჰატრინობს ახლან!..

—
ასე ამბობს: „თქვენ ვინ ხართ
მალე აიბარკეთო!..
თქვენ სახლ-კარი ვინ მოკრათ?
ჩქარა დაიკარკეთო!“

—
ქმარმა უთხრა: ნუ ტირი!..
ვნახოთ, რა იქმნება!..
ყოველივე ამ ქვეყნად
არის უთულის ნება!..

—
მოვიდა უთხრა ვაჭარს:
აქ ვინ მოკოყვანაო?
ჩემი ჯორის წამუვანი
შენ არა ხარ განაო?!..

—
ამ ჩემ სახლ-კარსაც ახლა
შენ ეპატრონებიო?
რათ? შენი რა მმართველს,
ღმერთს რას ეუბნებიო?

—
მე ქმასავით მიგიდე,
ტკბილად, მეგობრულათ,

შენ-კი, გაუტანელო,
შინ მიხტები მტრულათო?!

ჯორი შენ გუავს!.. სახლ-კარსაც
მართმევ?.. არ იქნებაო!..
აწ კი კმარა!.. ამდენი
მეუღო მოთმინებაო!!.

წადი, რომ არ აგვიტუდეს
ერთი ხათაბადაო!..
თვარა ცუდათ შეგაქცემ,
თუ ვინმარე ძალაო “

გაიციანა ვაჭარმა,
უთხრა: რას მიჰქარავო?!
ვინ ხარ! და სად მოსულხარ!..
ხომ არაფერს მშარაო?!

მე ეს სახლი და კარი
ჭკუით შევიძინეო!..
შენ რად გინდა, ბრაყუვი ხარ,
დაწექ და იძინეო.“

შესტა ნაცარქექია!..
სთქვა: მაშ კარგი, ვნახოთო,
„ვბი, დედავ, მიშველე!“
ვინ ვის დავაძახოთო?!

დაიუვირა: „ხელ-კეტო!
ეცო მაგას ერთიო,
რომ მოაკონდეს ისევ
ჩვენი ქრისტე-ღმერთიო!“

დაბზილდა ხელ-კეტი,
გაქანა, ეძგერა,
აუცხუნა გვერდები!...
ვაჭარმა დაიჭურა.

—

ადრიალდა, შეშინდა:
„ვაი! ვაი! ვკვდები!..
გამიშვი და ღმერთმანა,
ძმურად მოფრიგდები!..“

—

შემოდი, შენც იცნოვრე,
ადარ დაგვეტ კარებსო!..
რა დროს ჩვენი ჩხუბია,
მტერი გაიხარებსო?!.

—

ნაცარქექიამ უთხრა:
„არა!. რათ ირჭებიო?..
ახლა ჭკუა ვისწავლე
ადარ მოვტუფდებიო!..“

—

მოდალატეს ბუნებით,
არ გქონია ზირიო!..
შენთან ღვინა არ მინდა
და არც შენი ჭირიო!

—

საიდანაც მოსულხარ,
იქითვე მიბძანდიო!..
თან წაიდე სრიკები,
ეშმაკური ფანდიო!..“

—

რომ მოვსტუფდე ხელ-ახლა,
ამას ნუდა ელიო!..“

არ განერდე ხელ-კეტო!..

არ შეუშვა ხელია!.

—

ჯოხს გააქვს და გამოაქვს!..

ვაჭრის ზურგზე ტრიალობს,

ზურგის კანი აუწვა

ვაჭარს... ევირის დრიალობს:

—

— „დღეიდან აღარ ვიზამ

არაფერს თქვენ საწყენსო!...

არ დაუდგები... გამიშეით...

გეფიცებით გამჩენსო!“..

—

შირბის თავის ქვეყნისკენ

ტირლით და დრიალით,

ჯოხი მისდევს კვალ-და-კვალ

სულ ჭკერში ტრიალით.

—

მისდევს ნაცარქექიატ,

ჯოხს უევირის: „ჭბრიგო!!

მე მაგასთან უშენოთ

ვერა გავაროგო!!“

—

რომ გადაეხა, მერე სთქვა:

ეფოფა აწ, კმარაო!.

მადლი გამჩენს, მაგისგან,

რომ მე დამიფარაო!...

—

უთხრა: „ჩემო ხელ-კეტო,

ვაჭირვების ტალ-კვესო!

შეღოცვილო გრძნეულის,

სმაღზე უძლიერესო!!.

—

ზოგჯერ კარგი მკურნალი
წამლად ხმარობს სწამლავს...
რამ გაჭკურნოს სნეული,
თვით სატკივარს უმაღ ჭკლავს.

— და შენც სწორეთ ამ გვარათ,
დღეს გამიხდი საჭიროა!..
დღეიდან კი სხვა წამლს
ითხვოს მომავალი დრო.

— წავიღებ, შენც ჩემ ხმალთან
ჩამოგკიდეუბ ამიერ,
როგორც ძეგლს გადასულის!..
ღარჩით მრავალ ჟამიერ!..

— გადიწერა შირჯვარი,
შესწირა მადლი უთვალს,
დაუბრუნდა მის ზჯახს,
ჩაუკვირდა მომავალს!..

— მოუფრებს ეძებს სიფრთხილით,
მტრებს უველგან კრიდება,
„ვაშა!.. ვაშა!“ იმის ბედს!
და მის გამჩენს დიდებას!..

ფიქრები ბუნების წინ.

უცნაურია ბუნების კანონი: მისთანა მშობელი არ მოიპოვება დედა-მიწის ზურგზე რომ ნაშობი არ უყვარდეს, გინდ ის საზიზღაროც იყოს. შეიძლება გარეგნად ხელი აიღოს, თავიდან მოიშოროს, დაჰგმოს, შეაჩვენოს, მაგრამ პირ-წმინდათ-კი მაინც ვერ გასწირავს! ერთსა და იმავე დროს კიდევ სძულს და კიდევ უყვარს და ამაზედ უთქვამს ხალხის სიბრძნეს: „დედა რომ შეიღს წყველის, ძუძუები უარს ამბობენო“. დიახ, ორ-ქოფია დედის გრძნობა და გული მოუსვენარი: რა გინდ სამაგალითოც იყოს მისი ნაშობი, სურვილი მაინც მეტსა ნდომობს და უნდა, რომ კიდევ უკეთესი იყოს! აგრევე, რა გინდ გაუუქებულსა ჰხედავდეს დედა შეიღს, მაინც კიდევ იმედს არ ჰკარგავს, ეგებაო, გამობრუნდეს... გასწორდესო. ამ გრძნობის ორ-გვარობას ის მიხვდება, ვისაც მშოსლიური გრძნობის ძლიერება თვითონაც მინიჭებული აქვს. ამ გვარივეა მამულიშვილის გრძნობაც სამშობლოსადმი. ერთისა და იმავე მიწის შვილი, საერთო სამშობლოს მექონი, ბევრგან ლომიც არის და ქიანჭველაც!.. ქიანჭველად მიმაჩნია ჩემი თავი ჩემ სამშობლოში, მაგრამ იმასაც-კი ვგრძნობ, რომ მთელი ჩემი ქიანჭველური ძალ-ღონითა და სურვილით მას ვეკუთვნი, ისე როგორც სხვა ყოველი მამულისშვილი, გინდ ის ლომ-კაციც იყოს, რე მიტომაც ეს ჩემი უპირ-ფერო, უბოდიშო შეგნება ნებას მაძლევს, რომ ჩვენი ქვეყნის ავ-კარგიანობის შესახებ ჩემი პატარა გრძნობა-გონება გამოვაქვეყნო და გულში არ ჩავიკლა უხმოთ... ხე ხომ არა ვარ? მაგრამ რას ვამბობ? განა ხე კი ყოველთვის უმნიშვნელოა?!.. აი ახლაც! ბუხარში შევდევნი ჯირკვი, ცეცხლი მოჰკიდებია, მოდებია ალი და ჩემ თვალ-წინ იწვის გუზგუზით!.. საიდან მოუტანიათ? სამშობლოდან! მისი სამშობლო არის ტყე, სადაც ასი და ათასი ამისთანა იქვე, ადგილობრივ, უმნიშვნე-

ლოდ ლპება!.. ეს კი აქ, ბუხარში, წმინდათ იწვის, ანათებს და სითბოს სცემს! ბევრიც აღარა აკლია რა!.. მალე სულ დაიწვის, დანელდება და... გათავდა! მაგრამ არა, შემდეგისათვისაც ნახშირს დასტოვებს, რომელიც გამოსადეგი და სასარგებლოა. რა ლამაზათ იწვის?!.. გარს მოდებული ალი პრი-ალებს და თანაც დუდუნებს, თითქო რაღაცას ჩივის... ვიღაცას ესაყვედურებო!.. ვინ იცის?.. ქვეყანაზე მისთანა არა არსებობს რა, რომ თავისი თავ-გადასაფალიც არ ჰქონდეს... ჭყველას რომ შეეძლოს გამოთქმა... ყველას რომ გავიგებდეთ!.. მაშინ ქვეყნიერობა წინ იქნებოდა. აენტე, აენტე, უსულო საგანო!.. მარტო შენ არ იწვი!.. ყველას თავთავის ცეცხლი უკიდა... და მეც შენი დღე მადგას, სამშობლოს გამათვალისწინებელს!.. მისი „წარსული“, „აწმყო“ ჭ „მომავალი“, ე. ი. სიტკბო, სიმწარე და ოცნება, ერთად არეული, გულს ეჭიდებიან და მწვავობით ამოკლებენ დღეგრძელობას!.. როდის და სად მოვიპოვო მშვიდობა? ისე საფუტკრის წინაც ვერ გამოვიღია, რომ ჩემი მამა-პაპები და მათი გადასული დრო არ მეღანდებოდეს გულ-საკლავად... ჯერ კიდევ ბევრი საუკუნეები გაირბენენ, სანამ კაცობრიობა ამ ფუტკრების გზას დაადგებოდეს და მათგან მიიღებდეს ცხოვრების წეს-წყობილებას!.. სცხოვრებენ თავისთვის ამ პატარა სკაში წმინდათ და უბიწოთ!.. ღმერთს მათთვის სარჩო-საბადი აქვე ახლოს, სამშობლოში, მიუცია. შრომობენ... იღვწიან ერთი მეორის დახმარებით, აკეთებენ თაველ-სანთელს, საერთო ტრაპეზზე სდებენ, თვითონ რჩებიან და ცა და ქვეყანასაც სამსახურს უწევენ! სხვისი არა უნდათ რა!.. არავის რასმე სტაცებენ, მაგრამ ხარბი და გაუმადლარი სოფელი პირობით არ ასვენებს ამ კეთილ მუშაკებს; ათასი მტრები, ათი-ათასი ონავრები გარს ეხვევიან და იძულებულს ხდიან მოსაგერებლად მათაც ფარხმალი ააღებინონ. ესენიც იბრძვიან ძალა უნებურათ და ხშირათ ბრძოლის ველზე უტყევენ სულს!.. მაგრამ მაშინაც ერთი რომ კვდება, ამ თავდადებით, ათსა ჭ ახს გადაარჩენს ხოლმე; რომ საფუტკრე მაინც არ დაიმხო!.. ბევრი დრო ეკარგე-

V

ბათ მტრების მოგერებაში და უმეტესად ძლივსღა ასწრებენ, რომ სარჩო მოიშაღონ, მაგრამ მაგიერად, როცა-კი ბედნიერი წლები გამოერევათ ხოლმე და მტრებს ველარსად ხედვენ, მაშინ-კი ხვავიანია ცა და ქვეყნის სანაწილოც, მათი ნაშრომ-ნაღვაწი.. სწორეთ ამ გვართვე იყვენ ჩვენი წინაპრებიც: სცხოვრებდენ თავისთვის ცისა და ქვეყნის პირნათელ მოსამსახურედ!

ეს პატარა სამფლობელო ხელს უწყობდა მათ ცხოვრებას, უკმაყოფილებდა ყოველ გვარ მათ მოთხოვნილებას და ონავრული სურვილი გულზე არ აწვებოდათ!.. არავის რასმე ედავებოდენ! მაგრამ ამით მაინც უნაყოფო და საზიზღარ სისხლის ღვრას თავიდან ვერ იცდენდენ: ყოველ კუთხით შემომდგარი მტერი ხელს უშლიდა მათ უბიწო ცხოვრებას და ისინიც ცალი ხელით რომ თოხ-ნამგაღს იღებდენ, მეორეში ფარ-ხმალი ეჭირათ მტრის მოსაგვრებლათ!.. მოუსვენრად, მაგრამ მაინც კიდევ, მაინც საკუთრივ, შესაფერ ფერ-ხორციით ითენ-იღამებდენ წუთის სოფელს და, როდესაც კი-ათასში ერთხელ მათ ქორონიკონში, ფუტკრებისა არ იყოს, მშვიდობიანობის ხანა დაუდგებოდათ ხოლმე, იმათაც ხალისით შეჰქონდათ მსოფლიო საგანძურში თავისი ღვაწლი და სიმდაბლით სდებდენ მცირე წვლილს საერო ტრაპეზზე. ქეშმარიტათ სანატრელია და სასიხარულო მაშინდელი მწარ-ტკბილი ცხოვრება!!.. „მხოლოდ მოსვენება და გულის დამშვიდება არის სრული ბედნიერება“ — ანობენ ზოგიერთები. მართალია, მაგრამ მოსვენებაც არის და მოსვენებაცა!!.. აბა, დაეკითხეთ ფუტკარს, თუ ვასცვლის თავის უნებურ მოუსვენრობას ხარა-ბუზა-ნეხვის ქიის ნებიერ მოსვენებაში? აიღებს თუ არა ხელს თაფლ-სანთელზე, გინდ მცირეც იყოს, და ნაცვლად მიიზღავს ერთ გოდორ ფუნე-ნეხვს რომ ხელ-მეუშლელათ ასოლოლიკ-აკვარკვალიტოს და აგაროს? შეუძლებელია!.. მართალია, ჩვენ მამა-პაპებშიაც გამოერეოდენ ხოლმე უკუღმართები, მაგრამ ეს ხომ მსოფლიო კანონია? ვარდი უეკლოდ ვის გაუგონია?.. თორმეტ მოციქულში იუდაც გამოერია, მაგრამ მით

ქრისტიანობას წუნი არ დასდებია!.. საქმე უმეტესობაა! ჩვენ წარსულში, სადაც კი თითო-ორი მოლაღატე გაჩნდებოდა, იქ, იმავე დროს, ასი და ათასი მამულისთვის თავდადებული მზათ იყო და მით საზოგადო ცხოვრების მიმდინარეობას ბევრი არა აკლდებოდა რა!.. განა აქაც, ფუტკრებშიაც-კი, არ გამოერევა ხოლმე სნეული და გაფუჭებული? ხშირათ, ძალიან ხშირათ, მაგრამ ის სხვებს, მარჯვე მუშა ფუტკრებს, გააქვთ გარეთ და გადაადგებენ ხოლმე!.. საფუტკრე მაინც წმინდათ რჩება. არა! ტყვილად არ მიყვარს მე ჩვენი წარსული!.. მიყვარს ისე, როგორც დედას კარგი შვილი და მიტომაც გულ-გაუმაძღარს, მსურს, რომ ის გადატანილი ვნახო მომავალში დრო და ვითარების შეხამებით კიდევ უფრო ძლიერად და ბედნიერათ..

„გაქრა! წავიდა! გახმა! დაგვანახვე სად არის მაგის ხანგრძლივობის ნიშან-წყალიო?“ — კიეინასა სცემენ ზოგიერთები!. მაგრამ გული მაინც საგულეზედ არის, არა ფრთხის!.. მართალია ზედაპირს აღარ ეტყობა სიცოცხლე!.. უზომოთ გადაწეულ-გადმოწეული ტოტები გამხმარა, მაგრამ საქმე ძირია!.. ის ჯერ ისევ ძლიერია და მისი ფესვები აქეთ-იქით ღრმად გამდგარია, მისვე აღმომაცანებელ ნიადაგში! მზად არის ხელახლად ამოიყაროს! საქირია მხოლოდ რამ ზედ „მომავალი“ ახალ-ნამყნად დაირგოს! და ჩვენც ჩვენი „აწმყო“ უნდა გზათ და ხიდათ გავიდვათ ამ ორთა შუა. ვინ უნდა იკისროს ეს ხელობა? სად არის მებაღე? ვინ არიან ხუროთ-მოძღვრები?.. ვინ და ინტელიგენცია, ახალ-თაობად წოდებული. ამათ ხელშია დღევანდელი ჩვენი ქვეყნის ავ-კარგი, ისე როგორც ძველად დიდებულ ერისთავების ხელში იყო ქვეყნის ბედი და უბედობა და კიდევ თავადობდენ!.. კეთილი, მაგრამ ვინ არის და ან რა არის ეს ინტელიგენცია?.. ეგ რომ დაიბადა ჩვენში, ფეხი აიდგა და გამოვიდა სარბიელზე, მომსწრე ვარ... აგერ ნახევარ საუკუნეს აღარ აკლია რა, რომ მე მაგათ მოქმედებას, მაგათ ავსა და კარგს, მაგათ კეთილ-ბოროტს თვალყურს ვადევნებ და ეგენიც აწონილ-გაზომილი მყავს. მინა-

ხავს ერთის წალმა ხნული ათისაგან უკულმა ნაფარცხი. შემინიშნავს ბევრი მათგანის უკულმართობა და მიტომაც არის, რომ მე დღევანდელი ინტელიგენციის უმეტესობა მძულს, ისე, როგორც დედას გარეწარი შვილი... მძულს, მაგრამ იმავე დროს მაინც მიყვარს, კავშირი ველარ გამიწყვეტია მათთან, და მათზე ფიქრი წმინდა მოვალეობათ მიმაჩნია!.. დღეს ინტელიგენცია ჩვენში დიდძალია და სამ გუნდათ გაიყოფა: 1) ქარაფშუტებათ 2) ფარისეველ-გაიძვერებათ და 3) კეთილმუშებათ.

ქარაფშუტები.

ბავშვი რომ ჯოხზე შეჯდება და დაიწყებს ხეიხინით ეზოში კუნტრუშს, მაშინ იმას თავისი ჯოხის ცხენი რაშათ მიაჩნია და თავის-თავიც უპირველესი მხედარი ჰგონია!.. ან და, როდესაც ყმაწვილები თოვლის გუნდას ააგორებენ, დიდ ბურთს გააკეთებენ, ამართავენ ვითომ ციხეს და მერე ორპირად გაყოფილნი იერიშით მიდიან ხოლმე მის ასაღებათ, მაშინ იმათ თავი მართლა მეომრები ჰგონიათ!.. ამ გვარ მოთამაშე ყმაწვილებს წარმოგვიდგენენ დღეს „ქარაფშუტა“ ინტელიგენტები!.. წაიკითხვენ თუ არა ერთს რომელსამე წიგნაკს, თავი მაშინვე ფილოსოფოსი ჰგონიათ!.. თუ სხვასაც კიდევ წაუკითხავს არა თუ ის წიგნი, ათასი სხვაც იმასთანავე და იმაზედაც უკეთესი და წაუკითხავს უფრო უკეთესი შეგნებითა და ყურადღებით, ამის წარმოდგენა აღარ შეუძლიათ და ტიკებივით დაბერილები და ღრმად ჩაფიქრებულები დაბრძანდებიან, თითქოს ქვეყნის ტვირთი მათ ზურგზე ეკიდოს!.. ადვილი საცნობი კი არიან ეს ვაჟბატონები: შინაგან ღირსებას მოკლებულები, ცდილობენ, რომ გარეგნობით გამოიჩინონ თავი და ხალხის წინ პირ-ბადით დაიარებიან!.. ძალიან გულითაც რომ ეცინებოდესთ რამეზე, მაინც ვერ ბედვენ კაცივნებას იმ მოსაზრებით, რომ ქვეყანამ ამჩატება არ შეგვწამოს და, ვაი, თუ აღარად ჩავვაგდოსო. ამ ქარაფშუტულ-

თავმოყვარეობას სწორვენ თავის დღეს და სოფელს! ერთს, რომელსამე ამ ქარაფშუტათაგანს რომ ჰკითხოთ, მაგალითად, „ღორს შეუძლია გაფრენა თუ არათქო?“ ნუ გგონიათ, რომ იმან მალე რამ გაიბასუხოთ!.. არა, ჯერ სახეს შეიკმუხვნის, მოემზადება თვითონ, თითქოს საიდუმლოს მისაღებად, და ბოლოს მოჰყვება: „ჰმ... ღორის აგებულების ასხმა გვიმტკიცებს, რომ იმას არ უნდა შეეძლოს გაფრენა!.. მართალია ამ საგანზე თუმცა არას იხსენიებს ბოკლი და თვით დარვინიც არას ამბობს, მაგრამ ჩემი აზრით-კი სწორედ ასე უნდა იყოს, რომ ღორი ვერ უნდა გაფრინდეს!“

ამას რომ იტყვის, მისთანა სახესაც მიიღებს, რომ თითქოს ქვეყანას აყვედრიდეს: მე რომ არ ვიყო, რა გეშველებოდაო და სხვ... ეს უგუნურება იმისგან მოსდის ამ საწყლებს, რომ საკუთარი ტვინით თავის დღეში მათ არ უხელომძღვანელებიათ და ყოველთვის სხვისი ტვინის მონა ყოფილან. რისგან მოსვლიათ ეს უგუნურება? აი რისგან: ახალგაზდის ნორჩ გრძობა-გონებას ეჭირვება ვარჯიშობა მისთანა საგნებზე, რომელიც მის ახლოს, მის გარეშემო არის, რომელსაც ის კარგად იცნობს და რომელზედაც, მაშასადამე, თვითონაც შეუძლია სჯა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, როცა უმაწვილი გაუგებრათ იზეპირებს, მესხიერებას ატანს ძალას, გონება უჩლოფდება და კაქკაქ-თუთიყუშს ემსგავსება, და ამიტომაც დღეს ჩვენ ინგელიგენტებში მრავალი ქარაფშუტაა. ამ საწყლებს, კითხვის მოსურნეც რომ იყონ, თავის თავათ ქვეყნისთვის არა შეუძლიათ რა და იძულებული არიან მიეკედლონ ერთს და ან მეორე გუნდს, ე. ი. ან ფარისევლებ-გაიძვერებს და ან ნამდვილ მუშებს.

ნამდვილი მუშებს არც დრო აქვთ და არც შეძლება, რომ ალერსით, პირფერობით და მატელიარული შემწეობით იმ ქარაფშუტებს ლოლიობა დაუწყონ და მათი გული მოიგონ. მოცლილები და მხოლოდ პირადობის მაძიებელი ფარსეივლები-კი ადვილად გადაიბირებენ ქარაფშუტებს, იხდი-

ან ყურ-მოქრილ ყმებად და იმატებენ ხოლმე ძალას. სამ-
წუხაროა ეს, მაგრამ ამას აღარა გაეწყობა რა...

ზ ა რ ი ს ე ვ ე ლ - გ ა ი ძ ვ ე რ ე ბ ი .

ერთს მარგალიტზე, რომ ვიანგარიშოთ, ასი თაღლითი
მოდის! სადაც ერთი ნამდვილი წინასწარმეტყველი გამოჩე-
ნილა, იქ ათი და ოცი ცრუ წინასწარმეტყველიც წინ წამო-
მდგარა! პირადობის მიმდევრობა და მუცელ-ღმერთობა ძლი-
ერი მანქანაა, გაიძვერობისა და ფარისევლობის წარმომშობი.
იმათი „თეორიული მრწამსი“ გაცვეთილი ანდაზაა: „რო-
ცა მე აღარ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნულა ყოფილაო!..“ და
პრაქტიკული მცნება კიდევ უარესია: „ამყოლს აჰყევი და
ჩამყოლს ჩაჰყევიო“ ან და: „რა ქვეყანაშიაც მიხვიდე, იმ
ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“. მათთვის სულ ერთია მარჯვენა
და მარცხენა! და ამიტომაც საერო ბურთი და მოედანი
ხელში ადვილათ უვარდებათ ხოლმე. ეს არის საზოგადო,
მსოფლიო კანონი და ამას, რალა თქმა უნდა, ჩვენი ქვეყა-
ნაც ვერ ასცდებოდა. როდესაც ჩვენმა ახალ თაობამ ბევრი
ტანჯვისა და ბრძოლის შემდეგ, ცოტა სახელი და ძალა შეი-
ძინა ქვეყნის თვალში, მაშინ ეს გაიძვერებიც გამოხტენ მზა-
მზარეულზე და ქვეყანას ფარისევლობით თვალში ეჩრებო-
დენ, აქტიორულათ ახალ თაობისა და ნამდვილ მოღვაწეო-
ბის ქურქში გამოხვეულები. აუბეს თვალი საზოგადოებას და
სადაც-კი საზოგადო საქმე იყო, თავში დაუდგენ მხოლოდ იმ
განძრახვით, რომ თვალ-საჩინო სიმაღლეზე ყოფილიყვენ და
საპირადოთ ხელი მოეთბოთ. ეს ყოველივე გზათ და ხიდათ
გადვეს და ბოლოს ხელშეუშლელათ გადვიდენ სულ სხვა ბა-
ნაკში, რომელიც მათი პირადობისათვის უფრო სასარგებლო
იყო. „მგზავსმან მგზავსისა თანა განისვენოსო“ ბრძანებს სახა-
რება, ან, მდაბიურად რომ ვსთქვათ: „ტოლი-ტოლს ეძებ-
სო“. ადამიანს ყოველთვის ეჯავრება ის, ვინც მისი მოქმე-
დების წინააღმდეგია!.. ისტორიით ვიცით, მტარვალი რომ

უკანონოდ ტახტზე ასულა, კანონიერი მემკვიდრეები უსუსური ბავშვებიც-კი, მხოლოდ იმ განძრახვით, რომ ოდესმე ანგარიში არ მოგვთხოვონო, შეუძულებია, გაუმეტებია და გაუწირავს. ასე მოხდა ჩვენშიაც. გაიძვერა-ფარისევლებმა მიზეზ-მიუცემლად შეიძულეს, ამოიჩემეს საბრალო ნამდვილი მუშა-მოღვაწე ახალგაზდები, დაუწყეს დევნა და ცდილობდნენ, რომ ქვეყნის თვალში ისინი დაემცირებიათ და როგორმე დაეჩაგრათ. ამისთვის ყოველ გვარ საშუალებას ხმარობდნენ: არ დაუკლიათ არც ცილის წამება, არც ბეზღება და არც მახის გება!.. რომ უფრო ადვილად დაეჩაგრათ, კერძოობასაც აღარ ერიდებოდნენ, თითქმის მათ ოჯახობაშიაც-კი შეჰქონდათ იერიში!.. მაგრამ თვითონ როდი გამოდიოდნენ საპირდაპიროდ!.. როგორც მათ ყურ-მოჭრილ ყმებს, „ქარაფშუტებს“ მიუსოვდნენ ხოლმე ყოველი მხრით ჯარად და თითონ-კი ჩუმ-ჩუმათ, ქვეშ-ქვეშობით, ბრძნულათ დასტურს აძლევდნენ!.. სათვალთ-მაქცო იარაღით შექურვილებს და მორქმულათ მჯდომარებს ხალხის უმეტესობაც, რომელიც თავის თავათ ძვირად არჩევს ავ-კარგსა და უნებურად სხვის ფერხულში ებმება, ბანს აძლევდა. თუ ამ გარემოებას არ შეეფორხებია ჩვენი მუშა ახალგაზდობის მოღვაწეობა, ჩვენი საქვეყნო საქმე ერთი-ორად წინ წაწეული იქნებოდა. დიდი მომაკვდინებელი ცოდვა მიუძღვის ქვეყნის წინაშე ამ პირადობის მაძიებელ ფარისევლებს. ჩვენ აქ შეგვეძლო, რომ ბევრ მათგანზე მიგვეთითებია ქვეყნისათვის და დაგვეხატა მათი სახე, მით უფრო ადვილად, რომ დამამტკიცებელი საბუთები ხელში გვიჭირავს. მაშინ-კი გამოახელდა საზოგადოება თვალს, მაგრამ ეს დღეს შეუძლებელია მიზეზისა გამო სხვისა და მხვისა და მომავლისათვის უნდა გადავდვათ!.. მაგრამ, მაინცა და მაინც, დიდი სანუგეშო ესეც არაფერია!.. სწორეთ ამაზე უთქვამს ობოლს: „ვიცი რომ მამაჩემის მკვლელი არ ცხონდება, მაგრამ მე მამას მაინც ველარავინ გამოიცოცხლებსო!“..

ნამდვილი მუშები.

ვინ არიან ეს მუშები? სად არიან, რატომ არავენ სჩანან და ან რას აკეთებენ? ზნეობით მუშაობა არა ჰგავს იმ მუშაობას, რომლის შედეგად ჩვენ ვხედავთ მრავალ-სართულიან სახლებს, მდიდრულად გამოქიმულებს, ხან მამასისხლად გავალეებულ ფულებს, ხან სხვა რამ პირად დიდებას, ზიზი-პიპილებს და სხვ... ის თუ არ გონების თვალთ, ისე არ დაინახვება და გონების თვალი-კი ხალხში ძალიან გვიან აიხილება ხოლმე: დრო ექირვება და ცოდნა. პირველ საუკუნოების ქრისტიანებსაც ასე ეუნებოდნენ, როდესაც იმათ სიტყვა ქრიტესი გაჰქონდათ სხვა და სხვა ხალხებში და ჰქადაგებდნენ ჭეშმარიტებას, „რას აკეთებთ?“ იმათ არ შეეძლოთ წარმოდგენა, ამ სიტყვის კაცების მოქმედება თუ რას მოუტანდა კაცობრიობას, მაგრამ შემდეგმა საუკუნოებმა გაამართლეს მქადაგებელთ წინა-განძრახული. როდესაც მუშა ხორბალსა სთესავს, უგნურს, რასაკვირველია, გაუკვირდება: ეს კაცი რომ ამდენ პურის მარცვალს ტყვილა-უბრალოდ აბნევს, უკეთესი არ იქნებოდა, რომ დაეფქვა, გამოეცხო და ახლავე თვითონვე ეჭამაო? ამას ის მართლის გულით ამბობს, რადგანაც მისი მოსაზრება იმ მუშის მოსაზრებამდე ვერ უწევს. ზაფხულში რომ მივიდეს იმავე ყანაში და ნახოს ამოსული და დამწიფებული პური, ვერც მაშინ მიხვდება, თუ ეს რა გვარად ამოსულაო? მაგრამ ეს მისი რეგვენობის ბრალია და არა მუშის. პურის მომკა და ნამგლის ტრიალი, რადგანაც უფრო აღვილია და მასთანაც თვალისათვის სახეირო, ამიტომაც საზოგადოდ უფრო საქმე მუშაობათ მიაჩნიათ, ვიდრე ახოს აღება, ზენა-თესვა ო მარგლა!.. მაგრამ ეს განა სამართლიანი მსჯელობაა? საქმე ახოს აღებაა, ე. ი. ყანის გატეხა, და დახვნა-დათესვა, თორემ შემოსული პურის მკა რა ძნელია? დამწიფებული პური, თავისთავადაც ნამგალს მოითხოვს და მოამკვეინებს თავს. მაშინ მეთაურობაც აღარ არის გასაჭირი. სწორეთ ამგვარივე ძნელია დასაწყისი ხალხის განვითარება-წარმატებისა!. და დღევან-

დელი ჩვენი მუშა ინტელიგენციაც ამ მდგომარეობაში არის და შემოდგომის მუშებს მოგვაგონებს. კეთილმა-მუშებმა დაინახეს, რომ ჩვენი ქვეყანა უმეცრებაშია, რომ იმის ზნეობით ნიადაგს შამბი გადავლია, გაეკლულია... და ძნელი-ღაა, რომ გაუმარგლავათ და გაუწმენდელათ თესლი გამოიღოს!.. ამისთვის ჩუმათ, თავ-დახრით შრომობენ და მარგვლენ. ამ გვარი მუშაობა თვალ-საჩინო არ არის, თვით მუშებიც დაბლობში დგანან, მაგრამ მით უფო გმირულია დღევანდელი მათი ღვაწლი, რომ უსასყიდლოთ უმზადებენ ნიადაგს მომავალ დგმას და სამუშაოს უადვილებენ. ეს უჩინარი პატარ-პატარა მუშები დღეს ყველგან არიან, ყოველ კუთხისკენ მოდებულები!.. იმათ ვერ ვინ იცნობს, არა სჩანან, გარდა ერთი-ორისა, რომელიც შემთხვევას აუყვანია მაღალ საფეხურზე, მაგრამ ერთათ რომ თავი მოიყარონ და ერთს გზას დაადგენ, დიდი ძალა ექნებათ. დიახ, მაგრამ მათი უბედურება ის არის, რომ მეთაური, წინამძღოლი არა ჰყავთ და ხშირათ მათი ნაშრომ-ნაღვაწი ერთის მეორისას სცარავს და აფორხებს!.. ნუ თუ მართლა ყველა მათგანი მწირი-მუშაა და მეთაურათ ვერავენ გამოდგება? რა ბრძანებაა! მოინახებოდა, მაგრამ დღევანდელ ჩვენ მუშებში ერთი დიდი ცოდვა ტრიალებს და მისი ბრალია: ერთი მეორის ნდობა არ აქვთ და ერთმანეთის მიყოლა ერცხვინებათ! ჯერ ვერ მიმხვდარან, რომ ეს გონიერების წინააღმდეგი საქმეა.

მოსაკრავეთა გუნდი, თვითეული მადგანი გინდ გენიოსიც იყოს, ვერას დაუკრავს შეთანხმებით, თუ ყველას ერთად მეთაური, დირიჟორი, არ აურჩევიათ და და მის კვერთხს არ მიჩერებიან!.. დირიჟორი განა ყველაზე უფრო ნიჭიერი და უპირატესია?.. განა ის ყოველ გვარ საკრავზე უკრავს? სულაც არა! იცის მხოლოდ საზოგადოდ თეორია მუზიკის და შეუძლია ყველას გარჩევა და წინ წაძღოლა. განა არ შეიძლება, რომ ჩვენშიაც კაცი არც პოეტი იყოს, არც პედაგოგი, არც არტისტი, არც სხვა რამ სპეციალურ ხელობისა, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის მოთხოვნილება შეგნებული ჰქონდეს,

ავი და კარგი იცოდეს და მეთაურათაც გამოსადეგი იყოს? ადვილია ზოგ მათგანზე მითითება, მაგრამ პირადობას, როგორც იქ, ფარისევლებში, ასე აქაც, არ ვეხები!. ვიტყვი მხოლოდ რამოდენსამე სიტყვას გადასულეებზე, რომელთა აჩრდილი თვალ-წინ გვიდგას!..

დღეს ბევრმა არც-კი იცის, თუ ვინ იყო ზე რა იყო თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ჯამბაკურ-არბელიანი? მის დროში ძვირათ სადმე მოიპოვებოდა ჩვენში მისთანა სამშოზლოს მოყვარული კაცი!. მისი გულის თქმა და მის სულის დგმა საქართველო იყო. ყოველი კუთხე ჩვენის ქვეყნისა და ყოველი თემი, გინდ შორეულიც ყოფილიყოს, მისთვის გაურჩევლათ, ერთნაირათ საფიქრელი, საზრუნველი და საყვარელი იყო! არ იცოდა ეს იმერია, ეს ამერია, ეს ჩემი სოფლისა არის და ის იმისო; მოსაწონი რამ ყველგან მოსწონდა და დასაწუნს ყველგან სწუნობდა!.. სადაც-კი ხელი მუუწვდებოდა, საქმეს არ ერიდებოდა, არ იზოგავდა თავს არც ზნეობითად და არც მატერიალურად. მაშინდელი პატარა გუნდი მოწანავეთა სულში იძვრენდა და პატივსა სცემდა. ოღონდ-კი სასარგებლოდ დაენახა ქვეყნისათვის და მზათ იყო, ყველას უკან გაპყოლოდა ისე, როგორც მწირი მუშა და მისი გამგონე ყოფილიყო. დიდი ფანატიკოსი იყო!.. ფანატიზმი, როგორც გადაჭარბებული რამ მოქმედება, ბევრჯელ მეტია და სასაცილო, მაგრამ მისი მოვლენა-კი ცხოვრებაში აუცილებელია და საჭირო!.. სადაც-კი ფანატიკოსები არ ყოფილან, იქ არც არაფერი მოვლინება გამტკიცებულა!. ეს უკიდურესობა მეორე წინააღმდეგ უკიდურესობისაგან არის ხოლმე გამოწვეული, რომ უსამართლობა დასცაროს და შუა სისწორეზე შეაჩეროს. არიან დღეს ჩვენში ზოგიერთი ახალ-გაზდები, რომელნიც თუ არ გაუჭირველათ, ისე უცხო ენაზე ხმას არ იღებენ და დედა ენაზე საუბრობენ. აგრევე ვიცნობ ერთ ქალსაც, დიანხ ქკვიანს და პატიოსანს, რომელიც უცხო ენას უარს ჰყოფს. ადვილი მისახვედრია ეს კერპობა!.. იმ წრეში, სადაც ის არის, მისი მშობლიური ენა პატივ ახდელია ზე დაეწყებული!.. ამას

უნდა, რომ წინააღმდეგი, ქცევით, საპირდაპირო უკიდურესობით შეურაცხყოფა ააშოროს დაჩაგრულსა და დევნილს!.. ეს გრძნობა და მოქმედება ერთი შეხედვით ახირებულთა, მაგრამ, თუ კარგად დავუკვირდებით, წმინდაა და პატივისცემი. უსამართლოდ ახირებული და აგდებული შვილი დედას სხვებზე უფრო ებრალება და უფრო მხურვალეთა ციკრავს გულზე. ეს ბუნების კანონია!.. აღექსანდრეს ფანატიკოსობა იმ დროში ბევრს, თითქმის ყველას, სასაცილოთ მიაჩნდათ მითომატე შეუნიშნავი დარჩა მისი ღვაწლი, მაშინ, როდესაც სხვების უფრო მეტი რამაც გაზვიადებულათ გადმოგვეცეს საშვილიშვილოდ.

ეს რომ აღმოსავლეთ საქართველოში იყო, ამ გვარივე კაცი იყო სწორეთ დასავლეთ საქართველოსაკენაც თ. გრიგოლ გურიელი... მაგრამ, როგორც სამსახურის კაცი, უფრო ფხიზელი. საკვირველია, რომ არც ერთისა და არც მეორესი დღეს ჩვენ სრული ბიოგრაფია არ გვაქვს!. მაშინ, როდესაც ბევრმა ჩვენში არც-კი იცოდა გამაჰმადიანებელი ქართველები, ოსმალეთის ხელში ჩაგვინულები, ჩვენი მოძმეები იყვნენ თუ არა, გრიგოლ გურიელს, იმ ერთად ერთ კაცს-კი კავშირი ეჭირა მათთან, მისვლა-მოსვლა ჰქონდა, და მიწერ-მოწერა მეთაურებთან!.. აგონებდა მათ წარსულს უქადაგებდა კარგ მომავალს და სხვანი!.. თავს არ იზოგავდა ამ აზრის გასახორციელებლად არც ზნეობითად და არც მატერიალურად. როდესაც ათი-ოცი წლის შემდეგ ისენი ისევ საჩვენო გახდნენ... გრიგოლის სიხარულსა და ბედნიერებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. „ქრისტე აღდგაო!“ მომახარა ბათუმში, რომ მნახა — „ამ დღეს ველოდიო; — რომ უკეთ დავაბოლოვო ჩემი აზრიო, თანამდებობაც ვიკისრე და გარსაც ჩვენები შემოვიხვიე, აი ეს და ესაო.“ მე ცოტა შევიქმუხნე და ცივად ვუთხარი: არ კმარა, რომ ადმინისტრატორი თვითონ კარგი იყოს, საჭიროა და უფრო საჭიროც, რომ გარს ღირსეულები შემოიხვიოს და არჩევანში არ მოსტყუდეს!... მაგ შენი არჩევანის კმაყოფილი არა ვარ მეთქი. როგორც საზოგადოთ გურული, ფიცხი იყო განსვენებული... ეწყინა ჩემი სიტყვა და ცოტა

უსიამოვნობაც მოგვივიდა... ის იყო ჩვენ სიცოცხლეში პირველი და უკანასკნელი სამღურავი... დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ჩარხი უკულმა დატრიალდა და იქაური მკვიდრები იძულებული შეიქნენ თავის მიწა-წყალი, სახლ-კარი და მამა-პაპის საფლავი დაეტოვებინათ და სათათრეთში გადახვეწილიყვნენ!.. გრიგოლმა ველარა გააწყო რა!.. ელდა ეცა... დასნეულდა და მიანება თავი ყოველიფერს, გადადგა!.. იმ ხანებში თბილისში შეეხვდი და ველარ ვიცანი.. სახე დაშლოდა, ზოთფრას აეტანა და მოხუცებულყო.— „ბიძია, ქე არ წაგვიხდ ჩვენი მოსაზრება?!“. მითხრა მარტო რომ დავრჩით— „თურქებმენ მართალს ჩიოდი და მე ტყვილათ აგეშალიე!... საწყლო ტოებენ სახლ-კარს და მიდიან თავისდა შუაგულ სათათრეთში! მათ ნაცვლად სხვები, ვილაც აზრუმელები, მოვლენ და ჩაგვისახლდებიან!.. დეილოცა ღვთის განგება, თუ ასე მოხთებოდა, ნეტაი გულშიც არ გაგვლებოდა მათი ძმობა!.. დაგვეფსო ცეცხლი ჩვენცა ზე იგენსაც!..“

— ეგ აღრევე იყო საფიქრებელი,— ვუპასუხე მეც.

— აღრე? რეიზა ფიქრობ მაგრე? შენ გგონია სხვებმა ჩაიდინეს მაი საჯაყი საქმე?.. ისევ ჩვენების ბრალია!..

— მეც მაგას მოგახსენებ.

— რას მომახსენებ?.. იგინისაგან რა გიკვირს, რომ ჩვენ რომ გვერდში გვიდგა, იმან კილომ უარესი ქნა!.. როცა პაწა გამოჩენის გულისთვის ჰკრა ფეხი და რაც იწველა, ქე დააქცია!.. იგია, რაცაა, ი კატა გაგლეჯილი! ღვთის ნებაა, ყველგყაი!.. კაცისაგან ტყუილია!.. მეც ქე ვარ ახლა ჩემდა მოსვენებოთ! ამას კი ანბობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რაც მოსვენება იყო: ნაღველი ყელში ეგუბებოდა დახმა უკანკალებდა!.. ცოტა სიჩუმის შემდეგ დავეკითხე: კიკოლიკი გახსოვთ, ბატონო?

— ჩვენი, პაწა, ეპიფანე კალანდაძე? აკი მოკტა საწყალი!.. მერე... რაო რომ მახსოვს?

— ის რომ იმისთანა კიკოლიკები ღღეს ბევრი არიან ზე დღითი ღღეც მრავლდებიან, გულს ნუ გაიტეხთ!..

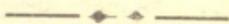
— მერე რაო, რომ მრავლდებიან, რა ფაიდაა? რა გინდა თქვა?

— ის რომ იმ კიკოლიკებიდან დიდი ნიკოლოზები დაიზდებიან ერთ დროს.

— მერე რაო?— თან და თან ცხარობდა— ვითომ რას გამოელი? ნიკოლოზები დეიზდებიან თუ კირაკოზები! მაინც ტყუილი იმედია!... დევთხოვოთ, ვეყო, ამ ლაპარაკს!.. ცხარე ბდა გულ-დაწყვეტილი, მაგრამ მაინც კიდევ თვითონვე უზრუნდებოდა საუბარს და თავს არ ანებებდა. აღარ ვიცხადი, რა უნდა მექნა, რაზე მელაპარაკნა! შემეწია ღმერთბღდა თვითონვე მოიბრუნა გული, მოიგონა წარსული, წამოიღვინა საიმედო მომავალი, ნელ-ნელა ღრუბელი გადაეყარა, გახალისდა, გამხიარულდა და ბოლოს ისე გამოცოცხლდა და ისეთ აღტაცებაში შევიდა, რომ ერთი „ჭერი“ რომ გეთქვათ, კედელს შეასქდებოდა. შევეყვით საუბარს და თავზე დაგვათენდა, რომ ერთმანეთს გამოვეთხოვეთ. ის იყო და ის, მასუკან აღარც ცოცხალი მინახავს და აღარც მკვდარი.

ეს ორი, გრძნობითსავსე, კაცი— ალექსანდრე ჭ გრიგოლ, ყოველთვის სამაგალითო უნდა იყონ ქვეყნისთვის მათი უებ... გულ-წრფელობით!.. მაგრამ სულ სხვა იყო განსვენებული დ. ყ., რომლის დიდებული აჩრდილი ახლაც თვალწინ მიდგას. ეს იყო ერთი იმ გვარ რჩეულთაგანი, რომელნიც მრავალ საუკუნოების განმავლობაში თვითო-ორიოლა გამოირევიან ხალმე. მაღლით იყო ცხებული და ქვეყნისადმი მჩჩეღილი მისი მაღლიანი არსება! მთელ მის ხანგძლივ სიცოცხლეში საზოგადო საქმე არა ყოფილა რა ჩვენში, რომ იმასაც მონაწილეობა არ მიეღოს. ყოველ დღიურ ავსა და კარგს უყურადღებოთ არ სტოვებდა!.. არც ერთ სასარგებლო საქმეს არ ერიდებოდა! ეს პატარაა, ეს გარეულია, ეს არ მეკადრება, ეს ბევრს არ მოეწონებოდა და სხვანი, არ იცოდა. ყოველგან მონაწილე იყო თუ საქმით, თუ სიტყვით და რჩევით. ზოგიერთებსავით იწროთ არ ჰქონდა შემოფარგლული სარბიელი! ყოველი მხრით ეჭირა თვალ-ყური!.. თუ პირად ვე-

ლარ მიწვდებოდა, ხმას მაინც მიაწვდენდა!.. ამას რომ არ სჯე-
რდებოდა... გონების თვალი უჭრიდა, მომავალშიაც გადადი-
ოდა... ამ თავითვე წარმოიდგენდა ხოლმე, მომავალში რა იყო
საქირო და რაზედ უნდა გვეზრუნა. ბანკი მისი მეოხებით
დაარსდა... მართალია დღეს ეს საქმე ჩვენთვის, როგორც ზნე-
ობითად, ისე მატერიალურადაც საქირ-ბორდტოა, მაგრამ ეს
მისი ბრალი არ არის; მის ნება-სურვილზედ რომ წასულიყო
საქმე და წინ უკულმართი ძალ-მომრეობა არ გადალობებოდა,
სულ სხვებ იქნებოდა საქმე. ქართველთა შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოება მისი საქმეა, დრამატიული
საზოგადოება მან დააარსა და სხვანი. რომელი ერთი მოვთვა-
ლო?... პირველი აზრი ყოველთვის ამას უტრიალებდა ხოლმე
თავში და განმახორციელებელიც ის იყო!.. და, თუ ბოლოს
ჩამოშორდებოდა ხოლმე, ეს სულ სხვა მიზეზის ბრალი იყო
და არა მისი ჯინიანობისა და დესპოტობის, როგორც ზოგი-
ერთები ავრცელებდენ ხმას. დაუღალავი მშრომელი იყო და
არ იცოდა დაღონება...

წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესები.

I

ერთი იმერელი აზნაურშვილი მოკვდა ხოლერით და სურამში დაასაფლავეს. ქირისუფლებმა შეიცხადეს და შორიდან გამოიგლოვეს, მაგრამ გულში-კი ნაკად დარჩათ, რომ ახლოს დაუტირებელს, მისი საგვარეულო სამარე აღარ ეღირსა და სადღაც, სასხვისშვილოში უპატრონოდ გდიაო. ეს გაიგო ერთმა მათმა მოგვარეთაგანმა თბილისში „გამოსუქისინებულმა“, მოვიდა ნათესავებთან და რჩევა მისცა: „მაგაზე ნუ იწუხებთ თავს!. მე ვიცი ის ჩვენი მკვდარი, საღაც მარხიაო. თქვენ მხოლოდ ხელი შემეწყვეთ, მე ჩუმად გავათხრევენებ მუშებს საფლავს, ამოვიღებ და კარზე მოგაყენებთო!“ რასაკვირველია, ხარჯს აღარაინ დაერიდებოდა და მართლაც დანიშნულ დროზე, ღამით მოასვენეს კუბო! ქირისუფლებმა იტირეს, ითავცემეს... რაც წესი და რიგი იყო, გადაუხადეს, გაუთხარეს საფლავი და უპირებდენ მამა-პაპის გვერდით ჩასვენებას.

ამ დროს გაჭირვებულდა ქვრივი: „ახადეთ კუბოს და ერთხელ კიდევ დამანახვეთ ჩემი ქმარიო!“ სურვილი აუსრულეს, გახსნეს კუბო და რა ნახეს? მკვდარი მაზარაში გამოხვეული და გულზე წმინდა გიორგის ჯვარი ეკიდა. ეუცხოვათ ყველას, შეკრთენ და ერთმანეთს დაუწყეს ყურება!.. აღარ იცოდენ რა უნდა ექნათ. უტიფარი და ურცხვი მატყუარა მხიარულად მოვიდა გაოცებულ ქვრივთან და უთხრა: „მომილოცავს, ჩემო რძალო! მადლობა უფალს!.. აქ უბედური იყო შენი ქმარი და იქ ბედი გახსნიაო: ასე მალე სამსახურშიაც შესულა და ჯილდოც მიუღიაო“.

2

ერთი დარბაისელი, ძველებური იმერელი მიიწვიეს სადილათ. ევროპიულათ გაუმასპინძლდენ და სხვათა შორის ქათამი მიუტანეს, რომელსაც თეთრი საწები (სოუსი) ჰქონდა გადასხმული. სტუმარმა გამოარჩია კარგი ნაჭერი, გადაფხიკა დანით, გაწმინდა და ისე დაუწყო ქამა. მასპინძელმა თვალი მოჰკრა და ჰკითხა: ვანა არ მოგეწონათ ეგ ქათამი? უგემური ხომ არ არისო?

— რას ბძანებო—მიუგო სტუმარმა—ქათამი ჩვენებურია და, ღმერთმა კაი მოგცეს, კარგიც იყოს, მაგრამ თქვენებურად რომ ლაფი გადაგისხამთ თავზე, იმას კი გაუფუჭებიაო.

3

ერთმა კაცმა ახირებული სიცილი იცოდა: თითქო ხეიხინებსო. ერთხელ ცხენმა წიხლი ჰკრა და წინა კბილები ჩამატერია.—რომ მორჩა, შეხვდა თვის კარგ მეგობარს და შესჩივლა: არ ხედავ და არ გიკვირს, რა მიყო ჩემმა ცხენმაო?

— შე ის მიკვირს, რომ ან ამდენ ხანს რათ გითმენდა და აქამდისაც არ დაგმართა ეგ საქმე, რაც შენ იმას აჯავრებდიო — მიუგო მეგობარმა.—

4

ნათლიღება-დღეს, წყალ-კურთხევის დროს რომ ტკვარზე ხიდი ჩაინგრა, ერთი სომეხი ცოლ-შვილიანათ ჩავარდა წყალში, მცურავებმა გამოიყვანეს. გონზე რომ მოვიდა ვაჭარი, ჯიბეზე მოისვა ხელი: — „საფულე ხომ არ დამსველებიაო.“ ცოლ-შვილი კი მერე იკითხა.

5

იმ დღეს სომხებთან სხვებიც ჩაცვინდენ. ერთ ქართველს ჩაეველო ხელი სომხისათვის და ორივე ერთად იხრჩობოდენ. რომ გამოიყვანეს ნაპირზე, ძლივს გააშველეს ერთმანეთს. — გონზე რომ მოვიდენ, ქართველმა უხუმრა სომეხს: შე კი კაცო! რომ ჩამფრენოდი, ხელს აღარ მიშვებდი და საიქიოს თან მიმყვებოდი, შენი მოვალე ხომ არ გეგონეო?

— არა, კნიაზოო! — მიუგო სომეხმა — მე კი არა შენ მტაცე ხელი, რადგანაც ფულის სესხებას გპირდებოდი, მაგრამ ხმელეთზე ველარ მოვასწართ და წყალშიაც თან ჩამომყვით.

6

შემთხვევით როგორღაც თათარიც ჩავარდნილიყო.. იხრჩობოდა და შეშინებული ღმერთს შეჰყვიროდა: „აღლაჰ! თაღლაჰო!“ ტერტერამ გაიგონა და გადააქნია თავი: „ვერა ჰხედავთ იმის კერპობასო!.. იხრჩობა, საღაფათს მაინც არ იშლისო!. ამ ჩვენ ნაკურთხ, წმინდა წყალს „ტაღახს“ ეძახისო.“

7

ერთმა მახინჯი ცოლის პატრონმა მეგობარს გააცნო ახალი შერთული მეუღლე და უთხრა: „მომილოცე ბედნიერებაო!.. მართალია უსახურია ჩემი ცოლი, მაგრამ მაგიერად ანგელოზიაო!“

— მჯერა და მომილოცავსო — უპასუხა მეგობარმა — დარწმუნებული ვარ, მაგ ანგელოზს ისე ვერსად შეხვდება ეშმაკი, რომ არ შეშინდეს.. არ დაფრთხესო.“

8

მდინარეს ფრანკუზი მოჰქონდა. საბრალო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ებრძოდა ტალღებს და დიდ განსაცდელშიაც იყო.

ხილზე გადმომდგარიყვენ ერთი ინგლისელი და ერთი ნემეცი და გულ-გრილად ადევნებდნენ თვალს. თურმე ნიძლევი დაედვათ: დაიღრჩობა თუ არაო? რუსმა თვალი მოჰკრა და მიაშურა საშველად. „ეი, რას შერები?! — ხელს ნუ გვიშლიო!“ — მიაძახეს დანიძლავებულეებმა. — რომ გამოიყვანო, მაშინ ხომ ჩვენი ნიძლევი უჯერო იქნებაო?!

9

ინგლისელი, ნემეცი და იტალიელი დამეგობრდნენ. პირობა დასდევს: უერთმანეთოთ ნურას ვავაკეთებთო. მოინდომეს ძეხვის ვაკეთება. — ნემეცმა მასალა მოაგროვა, იტალიელმა გატენა და ინგლისელმა შესჭამა. ფრანკუზმა გაიცინა და სთქვა: „აბა, თანასწორობაც ამას ჰქვიაო!“.

10

თათარს მუცელი ასტკივდა. რუსმა წამალი მიაწოდა, ფრანკუზმა გაუღესა, ნემეცმა ჭურჭლებში ჩაუსხა და ინგლისელმა კი დააღვია. — ბერძენმა მწუხარებით გადააქნია თავი: დახეთ, რას მიშერებიანო?!

მე ოყნის მეტი აღარა მერგო რაო!..

11

ფრანკუზის ქალმა რუსს კოცნა დაუწყო. რუსმა ხელი მოხვია, მიიკრა გულზე და მიიჭყლიტა. ავსტრიელმა რომ დაინახა, გაიცინა: აბა სიყვარულიც ამისთანა უნდაო!

12

ქალაქში მომავალი ურია, მცხეთას მტკვარში ჩავარდა. მცურავებმა გამოიყვანეს. შეშინებული ებრაელი რომ მობრუნდა, სთქვა: ნეტავი, ეკლიათ და ტფილისში გამოფეყვანეთ, გზის ფული შემრჩებოდაო.

13

იმერელი წყალში ჩავარდა. მცურავმა გამოიყვანა და ფულის თხოვა დაუწყო. იმერელმა შემოუძახა: რას მიედებ-მოედებო? თვალი დაუდგეს ახლანდელ სამართალს, თვარა შენ უნდა ერთი კაი ორაგულის ფასი გადამიხადო: მე წყალში განგებ ჩავიყურყუმალე, რომ თევზი დამეჭირაო!. ერთ ორაგულს მოვაფლე ბოლოში ხელი და შენ რომ უდროვო დროს ჩემთვის ფეხში არ გეტაცნა ხელი და არ გაგეშვებინებია, ის-ის იყო გამომყავდა დაქერილიო!.

14

ქართლელი წყალში იხრჩობოდა, გამოიყვანეს გაგულული. რომ დაწრიტეს და მობრუნდა გადახედა წყლისკენ და სთქვა: ღვინო რომ ყოფილიყავ, ვერ მომერეოდო, მაგრამ წყალი ხარ და რაღას გიზამდო.

15

ერთმა ადვოკატმა უთხრა ერთ მწერალს: შენ არცარასა მსთესავ და არცა მკიო და მე კი კიდევაც ვთესავ და კიდევაც ვმკიო! მართალს ამბობო — მიუგო მწერალმა — მაგრამ იმასაც ნუ დაივიწყებ, რომ კლიენტებს ციმბირისაკენ თესავ და მკით კი აქვე ჩვენში მკიო.

16

წიგნის გამომცემელს შეხვდა ერთი ნაცნობი და ჰკითხა: ახალ წიგნს ხომ არ სცემო?— ვბეჭდავ და არა ვსცემო, — უპასუხა გამომცემელმა. არა, მე იმაზე მოგახსენებ, რომ ცოტა შელახული გამოდის შენი გამოცემიო. — როგორ თუ შელახულიო?! — ისე, რომ, ჯერ ცენზორი ოთხში იღებს და მერე შენ ასილაქნებ ტიკტორასავითო და მეტი-ღა ცემა-გალახვა იქნებაო!.. და ანდაზაც სწორეთ მაგაზედ უნდა იყოს ნათქვამიო: — „ვაი ჩემო ტიკტორაო, რა ბევრ ტყუილს მიქორავო!“..

გ ა უ ი ა რ უ კ ი .

(ისტორიული მოთხრობა).

I

თვალ-მიუწვდომელ სიშორიდან გველივით მოიკლაკნებოდა ჩუხჩუხა არაგვი და ერთგან კლდოვან კიდეს გამეტებით ეხლებოდა, რომ ახალი გზა გაეკვლია!.. თავს არ იზოგავდა, მაგრამ შეუპოვრობისაგან უკუ-ქცეული, დარეტიანებული და თავ-ბრუ დასხმული, თითქოს სულის მოსაბრუნებლათ იქვე მორევში რამდენჯერმე მოტრიალდებოდა ხოლმე და მერე-კი დაკვირვებით გადადიოდა დაბლობზე, რომ უფრო მეტის სიფრთხილითა და კვენესა დუღუნით დაშვებულიყო ქვემო-ატეხილ ქალებისაკენ. იმ კლდოვან-კიდის თავზე, ღრუბლიდან გამოსულიყო უზარ-მაზარი ციხე-დარბაზი, შეუპოვრათ გადმომდგარიყო და სანუგეშოთ გადაჰყურებდა არე-მარეს. ყოველი მხრით შეუვალ-გალავნით შემოზღუდულ შენობას, მხოლოდ ერთი მხრით, აღმოსავლეთისაკენ, გულს უხსნიდა სიგძით ჩაყოლებული აივანი.

სამხრობა გადასული იყო. აიენის თავში ტახტზე იჯდა ფეხ-მოფრთხმით დარბაისელი მოხუცი, ზაალ ერისთავი რე კრიალოსანს ათამაშებდა. იქვე შორი-ახლოს, ზედ ხარისასთან, მიედგა სკამი ზაალის მეუღლეს, მუხლებზე გადაეშალა დავითნი და „ჭირის კანონს“ კითხულობდა; სკვნილი *) ეჭირა ხელში

*) ძველათ კითხვის დროს მოწაფეებს ეჭირათ ხელში წვრილი ბაწარი, ანუ სხვილი ძაფი ათგან გამოსკვნილი. რამდენჯერაც წაიკითხავდენ, იმდენ ნასკვს ჩაადგებდენ კრიალოსანივით. ათს რომ გაათავებდენ, თუ კიდევ საჭირო იქნებოდა, თავიდან დაიწყებდენ. აი, ამ ძაფს ანუ ბაწარს ერქვა სკვნილი.

და, რამდენჯერაც-კი გაათავებდა იმ ერთსა ზე იმავე ფსალ-
მუნს, დაიწერდა პირჯვარს, ჩააგდებდა სკენილს და მიუბრუნ-
დებოდა ისევ თავიდან!.. უნდა ორმოცჯერ წაეკითხა.

— „მიშველეთო“! დაიკვივლა უცბათ და აქეთ-იქით კედ-
ლებს დაუწყო ყურება. ზალიც წამოვარდა და მიაშურა.

— „რა იყო, ბატონო? რა დაგემართა, მარიამ?“

— „არაფერი!“ მიუგო, როგორც იქნა გულ-დამშვიდე-
ბულმა მეუღლემ. თავ-ბრუ დამხევა! სახლმა ქანება დაიწყო
და მეგონა, თუ კედლები ინგრეოდენ... მომეჩვენა...

— აგრე იცის მიჯინებულმა კითხვამ! თავ-ბრუს ასხამს
კაცს!

— მორვეისკენ გადავიხედე და წყალმა თვალი მომქრა, —
დარცხვენით წაილაპარაკა მარიამმა.

— ჰმ! მეც არა ვთქვი!.. წყალს თელხი დაჰკრავდა, ქვე-
ლი შეინძრეოდა, შეითამაშებდა და, რასაკვირველია, შიგ ჩა-
სახული სახლიც დატოვებდა... როგორ ვერ მიქვდი?
ღმერთმა ბავშვსაც ნუ აქნევინოს ეგ საქმე—დაუმატა აიცი-
ლით.

როცა კაცს გული საგულეს აღარა აქვს და შიშის
ქარი უვლის ტანში, მაშინ რა არ წარმოუდგება! იმ სიზმარმა
სულ გადამრია და გადამშალა!

— სიზმარმა?!

— დიახ! იმ უცნაურმა სიზმარმა, წუხელი რომ უნახავს
მოძღვარს.

— ვეთო, რა არის მაგისთანა?

— ნეტავი არც-კი გამეგონა, თვარა რაღა გავიმეორებ?

— ეეი! ბიჭო, ბიჭო, რომელი ხართ მანდ! კირილეს და-
მიძახეთ! მომგვარეთ ახლავ! თუ ეძინოს—გააღვიძეთ! დაიყვი-
რა ერისთავმა და გასწორდა. კრიალოსანი მიაგლო გვერდზე,
მუთაქა განზე გადადვა, ფეხები ძირს დაუშვა და აუჩქარებ-
ლათ გაუყარა ფოსტლებში. შემოვიდა ღვდელი.

— მშვიდობა სახლსა ამას! სთქვა ზე გაჩერდა.

— დაბძანდი, მამაო! უბძანა ერისთავმა ზე მიუთითა სელზე.

— რაღაც უცნაური სიზმარი გინახავს?

— უფრო ჩვენება, ვიდრე სიზმარი, ჩემო ბატონო!

— ხალხი კი გადავირეცია და!..

— არ მინდოდა გამხელა, მაგრამ პარაკლისი რომ გადავიხადე, მიზეზი მკითხეს და ველარ დავეფიცე.

— რა იყო მაინც მაგისთანა?

— მართლა რომ საოცარი რამ. აქ ჩახველა ხმის გასასწორებლათ მოძღვარმა და ათრთოლებული ხმით მოჰყვა წყნარათ: ალავერდის მონასტერს, დიდება მის ძლიერებას, უწმინდური დაპატრონებოდა.

— უწმინდური?!

— დიახ. გველემუბი შამოხვეოდა გარს. სამჯერ რომ შემოგვერგვოდა, კუდი პირში ეჭირა, ზე ერთი მტკაველი კიდეც იქით იყო გადაცილებული, ეძინა იმ წყეულს. მისი შიშით საყდარში ველარავინ შედიოდა! აღარც წირვა იყო და აღარც ლოცვა. ხალხი გარს შამოხვეოდა და ზარ-დაცემული შეჰყურებდა. ველარავინ ინძრეოდა!.. ხან-და-ხან გამოიღვიძებდა ხოლმე ის არაწმინდა, გაიშლებოდა და, პირ-დაღებული, თვალების ბრიალით წამოსრიალდებოდა ხოლმე ხალხისკენ!.. რომელ კუთხიდანაც კი მოადგებოდა, გაჰქონდა!.. ჩასანსლავდა ზედი-ზედ, ერთი მეორეზედ, იქვე უძრავათ გაშეშებულ ადამიანიშვილებს, გამოძლებოდა, გასისინდებოდა და მერე ისევ გარს ეხვეოდა ტაძარს. ყოველი მისი გამოღვიძება მუსრი იყო ქვეყნისთვის. ერთიც ვნახოთ, მოულოდნელათ გამოჩნდა სამი მეომარი, ერთი მეორეზედ უკეთესი; მათ ნახვას არა სჯობდარა!.. შუბ-ისრით შექურვილებს ხელში ფარ-ხმალი ეპყრათ და აელვებდენ. — ერთი მათგანი მიუბრუნდა ზარ-დაცემულ ხალხს და შეჰყვირა: „ვინ ქართველი და ვინ გულ-გატეხილობაო? აღარ გახსოვსთ ძველი ანდერძი „სირცხვილს სიკვდილი სჯობს და ორივე-კი ერთათ — ჯოჯოხეთიაო“. ამ სოფელს გამოთხოვებისხართ, დღეს თუ ხვალ აღარც ერთი აღარ იქნებით და ცხვრებივით-კი დაგიდვიათ თავი!.. არ გიჯობსთ, რომ წინა აღუდგეთ უწმინდურს და ბრძოლაში დალიოთ სული? განა

ეს უფრო ვაჟაკური არ იქნება და გულის მოსაოხებელია?!”
ამ სიტყვამ ელვასავით დაურბინა ხალხს და გამოაფხიზლა: შეიქნა ერთი ჩოჩქალი, იგრიალა დიდმა და პატარამ. ზოგმა ფარ-ხმალს მოაველო ხელი, ზოგმა ცუღს, ზოგმა წაღღს, ზოგმა ნამგაღს, ზოგმა ხელ-კეტს, ზოგმა რასა და ზოგმა კიდევ რას! ვისაც რა ეხერხებოდა, და ან რა ემარჯვებოდა — იმას მიმართა. წაუძღვენ წინ მეომრები, მიუახლოვდენ მძინარს, ერთად გას-ტყოცნეს სამი ისარი; დაღახვროს ღმერთმა, არც ერთი გვამში არ გაერქო იმ წყეულს! მისმა მაგარმა ქერტლმა სამივე აი-რეკლა. გამოიღვიძა გველეშაპმა, მალღა აიღო თავი, აიქოჩა, ერთი საზარღათ იწიღღა და მიაშურა. საოცარი სანახავი იყო: კუღღით ირეკღა მეომრებს, — ტოტსა სცემღა, ბრქუღღებით გღღე-ჯღღა და კბიღღებით წიწკნიღღა. ცუღღათ იყო სჰქმე, თუ ის უც-ხო მეომრები სამივე მხრით არ მიღღგომღღენ და ბრძოღღა არ დაეწყოთ! საარაკო იყო მათი ღღახტის ცემღა!.. მაგრამ რა გა-მოვიღღა, რომ იმ უწმინდურს ყოველ ახღღლ ახღღლ ქრიღღობა-ზე, ყოველ წყღღულზე ძღღლი ემატებოღღა! დაეღღეწათ ფარ-ხმა-ღღი გმირებს და ღღონე მიხდიღღი, მზათ იყვენ დამორჩიღღებო-ღღენ, მაგრამ ამ ღღროს გამოჩნღღა მთიღღან მომღღავღღი მხეღღარი, შუბით ხეღღში, თეთრ ცხენს მოაგეღღევღღა. მიექრა გათამა-შებულ გვეღღეშაპს და უგმირა ღღახვარი. უწმინდურმა იწიღღ-ღღა, დაიკღღაკნა, და სასიკვდიღღოთ გააღღო პირი. შავი ოშხი-ღღარი კომღღიღღით ამოუშეღღა და თან საზარღღი სიმყრღღლის სუ-ღღნი ამოატანღღა. ჩვენ ყვეღღას გუღღი შეგვიწუხღღა და უგრძღობ-ღღათ დავემხეთ დეღღამიწაზე, — არ ვიცით, რამღღენ ხანს ვიყა-ღღით უგრძღობღღათ, მაგრამ, ბოღღოს რომ გამოვეფხიზღღდით, თეღღლი გავახიღღეთ და მღღღა ავიხეღღდეთ, აღღღრაფერი აღღღარ იყო! ყოვეღღივე გამქრღღლიყო. აღღღარც გვეღღეშაპი ჩნღღა და აღღღარც მეომრები... თეთრ ცხენიანი მხეღღარიც წასუღღიყო. სიწუმე იყო და მხოღღოთ საღღიღღანიო ზარების რეკა ისმოღღა, თუმცა სამრეკღღოზე-კი არავინ იღღგა. ტაღღარი განათებულღღი იყო და კარები ღღია. იგრიღღა ხაღღხმა, მოიხაღღა ქუღღი და მია-შურა პირჯვრის წერით. შიგ რომ შევეღღით, საყღღარი ცარიღღ-

ლი იყო, მხოლოდ აღსავლის კარებთან ის სამი მეომარი ესვენა: ამ სოფლით გასულიყვენ... თავზე ნათლის სვეტი ადგათ და მალლით გალობა გუნდთა ისმოდა: „წმინდათა თანა განუსვენეო“ და სხვანი.

— „წმინდა არს, წმინდა არს უფალი საბაო!“ სთქვა პირჯვრის წერით გაკვირვებულმა ერისთავმა.

— „სავსე არიან ცანი და ქვეყანანი ღიდებითა მისითა— განაგრძო მარიამმა.

— და საკვირველებითა!“ დაუმატა მოძღვარმა და სამივე დადუმდენ. დიდხანს ხმა აღარ ამოუღიათ, მაგრამ სახეზე კი ემჩნეოდათ, რომ უჩვეულო მღელვარებას შეეპყრო სამივე. ის ორი მხოლოდ სულზე ფიქრობდა, მაგრამ ზაალ კი ქვეყნიურ ძრახვებს ველარ აღწევდა თავს.— უცბათ დაიქუხა ერთი და გაგრძელდა ხმა, თითქოს ცის ერთი კიდიდან მეორე კიდეში ეტლები გადაახრივინესო. „წმინდა არს, წმინდა არს!“ თქვა ერისთავმა და პირჯვარი გამოისახა.— ღრუბელთ წინამძღვარი მიბძანდება მთაში! დაილოცოს მისი მადლი!

ამ ღროს ზედი-ზედ დაიქექა სადღაც შორს და მთებმაც ზანი მისცეს.

— ჰაა! გავარდა მეხი! კეკუჩ თავში ეშმაკს!.. თქვა სიხარულით ზაალმა და წამოდგა ზეზე. მსხვილმა წვიმამ შემოაშხაპუნა აიენისაკენ; ზაალ ოთახში შევიდა, მარიამმა სახატეს მიმართა, რომ სანთლები აენთო, კირილე კი იქვე დარჩა მარტო, მოიყარა მუხლები, ააპყრო ხელები და სასოებით წარმოთქვა; „ღმერთო! მოხედე შექირვებულ საქრისტიანოს და სიზმარი კეთილათ აგვიხდინეო!“ დიდხანს იდგა გაქვავებული, მხოლოდ ტუჩებს ანძრევდა და ცრემლები ღაპა-ღუ-მით ეცემოდენ სპეტაკ წვერებზე.

II

მეორე დღეს, დილით ადრე გამოსულიყო ზაალ აივანზე და ქალებს გადაჰყურებდა. შუა ხნის, ქალარა-შერთული, მოურავი იქვე კედელზე ატუზული, თვლებში შეჰყურებდა.

— ესეც ჩვენი კირილეს სიზმარი!.. ახდა და მორჩა! მართლა გველეშაპივით არ მოიკლაკნება ეს არაგვი?! ამ ხნის კაცი ვარ და ამისთანა წყალ-დიდობას ჯერ არ მოვსწრებივარ — სთქვა ერისთავმა.

— არც მე, თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. ტყე და ველი კი მოაქვს და... ხიდები სადაც იყო, დახვეტა. ქვითკირის ხიდი დაუქცევია, გზა შეკრულია და ჩვენი მწყემსებიც გაღმა დარჩენილან — მოახსენა მოურავმა.

— რა უშავსთ... იქაც ჩვენი არ არის?!... სწორამდე ესეც დაიკლებს. მთის წყალია... მალე ჩამოვარდება.

— უფრო ადრეც, მაგრამ მაინც ბიჭები გამიცდებიან ამ ორ-სამ დღეს და ძნელია.

— განა იქ კი ვერ გაიჩენენ საქნარს?

— კი მაგრამ, ხომ მოგეხსენებათ, თუ სულ არ ეჩიჩინები, თავის-თავათ არას მოიფიქრებენ. — დღეს რომ აქა მყავდენ, მივცემდი ხელში საგდებელს — კავებით, დავაყენებდი წყლის პირათ მოსახვევში და ვაჭერივბდი ჯირკებს... შეშას დავამზადებდი, ზედ კარზე მოყენებულს.

— მართლა სად იყო ამდენი ხე-ტყე, რაც ამ წყალს მოაქვს? აცდის... აცდის და ჩამოატარებს.

— მთაში დამზადებულ ხორებს დაშლიდა ნიავღვარი და ჩამოყრიდა წყალში.

— აგრე იქნება!.. სხვა ბიჭები აღარ არიან, რომ მიაყენო?

— გახლავან!.. როგორ არ გახლავან? მაგრამ ყველას თავთავის საქმე აქვს, მოგეხსენებათ, და მწყემსების მოცდენა მიტომ მაწუხებს.

— თუ გიყვარდე, რამდენიც შეიძლოა, იმდენი, დაამზადეთ!.. კირი გვაქვს დასაწვავი, რომ საყდარი შევაკეთოთ როგორმე. მოძღვარი აღარ მასვენებს და ქალბატონსაც დაუჯინია, უნდა შევლესოთო!.. კარგია! სულის საქმეა!.. წყლის მოტანილი შეშა წმინდა იქნება და წმინდა საქმესაც უნდა მოხმარდეს.

— აგრე ვქნათ შენი ქირიმე!..

იმ საუბრის დროს შორს, ხედაბუნებში გამოჩნდა ერთი ვიღაც ცხენოსანი. პირდაპირ სასახლისაკენ მოაგვლევდა ცხენს. ზაალმა შენიშნა და თქვა: მოურავო! ის ცხენოსანი, ვიღაცა არის, თუ ფათარაკს არას გადაჰკიდებია, სწორეთ გიყი უნდა იყოს!.. თავ-შიშველა, უქულოთ რომ კაცი მოგზაურობდეს, გაგონილა?

მოურავი მიაჩერდა და ღიმილით მოახსენა:

— იმერელი უნდა გახლდეთ ვინმე! — გაჩეჩილ თმაზე ფაფანაკი ედება და არ ეტყობა.

— იმერელი?! იმერელს აქეთ რა უნდა?

— რა მოგახსენოთ, მაგრამ, სწორეთ იმერელი კი უნდა გახლდესთ—ცხენსაც ისე მოათამაშებს... — ცხენოსანი ამასობაში პირდაპირ მოადგა არაგვს. ხიდი რომ წაღებულ იქნა, ფონს დაუწყო ძებნა: აატარ-ჩამოატარა წყლის პირად ცხენი და ბოლოს უკანვე გააბრუნა, «ვე პუ! შენ საქმეს. ნურას უკაცრავათ იმერელო, ხიდი ვერ დაგახვედრეთ!» — თქვა დაცინვით ზაალმა და მიუბრუნდა მოურავს — იმერეთის დეღეგები ეგონა, ბუჭყულა წისქვილების საბრუნებელი... მგონია, ისე კი დაფრთხა, რომ ერთ წლამდი ღომიც ვეღარ იცნოს!..

— შენი რისხვა ნუ მომეცემა, თუ არ გამოალოცვინა, გული საგულეს აღარ შერჩეს! — დაემოწმა ღრეკით მოურავი.

ცხენოსანმა მისი ბედაური გააქენ-გამოაქენა ქალებში — გაახურვა ო წამოიყვანა პირდაპირ მდინარისაკენ. რომ მოადგა კიდეს, ჰკრა დეზი და გადაუშვა აზღვავებულ წყალში. ცხენმა და კაცმა ორივემ ძირი გაიარეს, თითქო ჩაინთქენო. ცოტა ხანს შემდეგ ამოყო ცხენმა თავი და იწყო ცურვა

გვერდელათ; მხედარი ზურგზე ეკრა და თავს უჭერდა, რომ პირდაპირ მეორე კიდეზე გაეყვანა კლდეს ზემოთ; მიუახლოვდა კიდეც, მაგრამ წყალმა დიდი ხე ჩამოატარა და მოხვდა ცხენს; ცხენი მოტრიალდა, მისცა თავი ქვემოთკენ წყალწყალ, რადგანაც გასასვლელ კიდეს ჩამოსცდა; მხედარმაც მიუშვა ლაგამი და თვალის დახამხამებამდი ტრიალ მორევში ამოყვეს თავი— „არიქა, ვინ ხართ მამაცი?! მიეშველეთ! მცურავებს დაუძახეთ! უშველეთ!..“ ჰყვიროდა ერისთავი. მორევში ცხენი შეჩერდა, თითქო თავს ანებებს ბრძოლას და ბედს ემორჩილებაო, მაგრამ, მხოლოდ თურმე ისვენებდა. მოიკრიფა უკანასკნელი ღონე და, მხედრის კიეინით გამხნევებული, გადაეშვა საჩქეფზე. იქ კი რამდენიმეჯერ გადაატრიალა ადუღებულმა წყალმა. მხედარი ზედ აღარ იჯდა, ფაფარში ხელ-ჩაკიდებული განზე მიჰყვებოდა ცურვით. დიდზე ადევნა თვალი ერისთავმა და ბოლოს, როცა მიეფარენ და აღარა ჩნდენ, მწუხარებით სთქვა: ვაი, უბედური!.. აქ კიდევ შეიძლებოდა შველა, ამ მორევში, მაგრამ იქ, იმ უცნაურ ჩენჩქერში ვინღა რას გააწყობს!.. სთქვა ჭ საჩქაროთ დააპირა წასვლა.

ყვირილზე მარიამი შემოვარდა დაფეთებული. ქმარმა უამბო ყოველიფერი და როდესაც მიაწია ბოლომდე, უთხრა: იქ კი დაიღუპენ, მგონია, საჩქეფშიო! მარიამმა მოუხშირა კივილს, ორჯელ-სამჯელ დაიკრა მუხლებზე ხელი და ერთხელ ყბაზედაც ჩამოისვა, თითქო ჩამოიპოტნაო. ბევრი იწუწუნა: ვაი, დედი მისის თვალების დადგომასო და რომ მოიოხა გული, დავითნი გადაშალა!.. მიმართა ჩვეულებრივად ქირის კანონს. — შემოიტუხა მოურავი და ჩაახველა. რა ქენი მოურავო, ვერავინ მიაშველე?.. ჰკითხა ზაალმა.

— მივაშველე, შენი ქირიმე, მაგრამ მცურავები შემიშინდენ, ვეღარ შებედეს წყალში!.. ნამეტანი გადარეულია.

— ჩაატარა?

— შორს არ წაუღია! იქვე მოსახვევში, ხეებს რომ ხერგავს ხოლმე, ზედ მიაყარა..

— ეგება გამოატანიო როგორმე, მადლია! სთქვა ქალბატონმა.

— რალა გამოსადეგი ვახლავთ, შენი ქირიმე — კაი რამე კი ვახლდათ!.. ას ოქროთ მამა შეილს არ დაუთმობდა!..

— ხომ არ ვადარეულხარ, მოურავო? ბძანა ვაჟბატონმა — მირონცხებულზე მაგრე ვაგონილა ლაპარაკი?

— ვინ მირონცხებულია, შენი ქირიმე? მე ცხენზე მოვახსენებთ, თვარა ის კაცი როდი დამხრჩვალა.

— როგორ თუ არ დამხრჩვალა?! მიაყვირეს ორივემ.

— თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. აქ რომ ჩაყო თავი წყალში, ე იქ ამოყო ჰა, იხვივით!.. ცხენის დაღუბვას ჩივის როგორ ვერ გადავარჩინეო, თვარა თვითონ, გინდ წყალიც არ გადასხმოდეს თავზე... გაწუნწულა კი ძალიან და სახაბაზოში შევეგზავნე თორნეზე გასაშრობათ!.

— მადლობა ღმერთს! სწორეთ კაი მახარობელი ხარ!.. მამა ქეშმარიტათ? ვინ არის და რა საქმე აქვს, ვერ გაიგე?

— ჯერ არა უთქვამს რა, შენი ქირიმე! თქვენ ნახვას კი ეჩქარება და, როგორც კი გაშრება, ვიახლებათ, თუ უბძანებთ!

— ძალიან კარგი იქნება... შემომგვარე! მოურავი გავიდა და ერისთავი კი ვახარებული ეუბნებოდა თავის მეუღლეს: არ ყოფილა უბრალო ვინმე! უკეთესი სიმარჯვე ღმერთმა შეარცხვინოს!.. ხომ გაიგონე, მცურავებმა ვერ შებედეს შეცურვაო და იმან კი ეს აზღვავებული არაგვი სიგძისათ გამოივლო ლაჯებში!.. სწორე მოგახსენო, მეც გამიქირდებოდა ჩემ სიყმაწვილეში მაგის გაბედვა. — მარიამმა ჩაიციხა და ჩაახველა.

— რას იცინი? ვაგახსენდა განა, შენ რომ თავს გაწონებდი და ალაზანში ჩავაგდე ცხენი. ეჰ, ყოველიფერს თავისი დრო აქვს — დაამატა ხვნეშით.

მოურავი შემოუძღვა ახალგაზდა კაცს. ტანმალალი, წელში წვრილი, მხარ-ბეჭიანი, ფაფანაკ უკან გადაგდებული, გაჩეჩილი თმით და გაწკვერტილის უღვაშებით, ტიტველა ქირზე, სწორეთ სასიამოვნო შესახედავი იყო. მოხდენილათ

გადაიჯვარადინა ფეხები და თაყვანი სცა ერისთავს. — გამარჯობა შენი! უბძანა ერისთავმა.

— ღმერთმა გამარჯობა ნუ მოგიშალოსთ, ჩემო ხელმწიფე! მოახსენა მოსულმა და მეორეთ სცა თაყვანი.

— მადლობა ღმერთს, რომ გადარჩენილხარ!.. რა გაჭირვება გადგა მისთანა, რომ განსაცდელში იგდებდი თავს?..

— ჩემი განსაცდელი რალა სახსენებელია, შენი ჭირიმე, მაშინ როდესაც მთელი საქრისტიანო განსაცდელშია ჩავარდნილი?!. მისთანაც არ მეგონა, თუ ეს დღე დამადგებოდა... ცხენის იმედი მქონდა. ბევრჯელ შემიცურებია ჩემი აფხაზურა აღადგებულ ზღვაში და არა გაჭირვებია-რა და დღესკი ამ უბრალო წყალმა დაგვამარცხა. ალბათ, წერა იყო, სთქვა და ისეთი ამოიხვნეშა, თითქოს გულ-ღვიძლი ამოატანაო! თვალეზზე ცრემლები მოადგა.

— შენ, როგორც გატყობ, ძალიან გებრალემა შენი „აფხაზურა!“

— ძმასავით მყავდა, ჩემო ხელმწიფე, თანშეზდილი და შეჩვეული.

— თუ ზღვაში მისთანა არა იყო რა... ხმელეთზე ჩემ „არაბულას“ ვერავინ მისწვდება. სამაგიეროთ მიჩუქებია შენთვის! ჭაბუკმა რამდენიმე ბიჯი წინ წადგა, ცალი მუხლი მოიყარა და ჩოხის კალთაზე აკოცა. მოურავი შეიმშუშნა და შურით შეხედა დაჯილდოვებულს.. მოურავო, ბძანა ზაალმა ხომ გესმის!.. რას ყოყმობ? ზედაც შენი მოქედილი უნაგირი დადგი — შენ ჯერ მაინც არად გინდა და მერე სხვას გაჩუქებ.

— არ ემჯობინება, შენი ჭირიმე, რომ წითელი ლაფშა უბოძოთ?

— ვინა გკითხავს? შენ აასრულე, რასაც გიბძანებენ!

— კი, შენი ჭირიმე, მაგრამ რომ არ იკარებს უნაგირს ის შეჩვენებული.

— როგორ თუ არ იკარებს?

— არ იდგამს!.. წელიწადია, ზედ აღარავინ შემჯდარა!.. ოროლ მეჯინიბეებს ძლივს გამოჰყავს!.. გაურავებულია!..

— შენ ჯავრი ნუ გაქვს? ამან იცის და იმ ცხენმა.

თუ კი ვერ შეჯდება, რათ უნდა.!

— წმ! აჰა, ღმერთო, კიდევ თავისას ამბობს — სულელი არ მოჰკვიანდება, თორემ გიყის მოთვინიერება ყოველთვის შეიძლება — შენ რას იტყვი, ყმაწვილო?

— მოვიხმარ ღვთისა და თქვენის მოწყალებით! რაშებს ხედნიან და ცხენი მისთანა რა იქნება, რომ ვერ დაიმორჩილოს კაცმა, — მოახსენა ღიმილით.

— მეც ანგრე მგონია. ღმერთმა მოგახმაროს; — ახლა კი მიამბე, რისთვის გარჯილხარ და საიდან ხარ?

— კახეთიდან გახლავარ!

— კახეთიდან?! მერე და გზა შეკრული არ არის?

— გახლავთ, მაგრამ მე კი ფირმანი მიქირავს ხელში.

— იმერელი უნდა იყო?

— გახლავარ, მაგრამ დიდი ხანია, რაც მოვშორდი იქაურობას და კახეთში ვარ! თქვენმა სიძემ გაახლოთ ჩემი თავი, ბიძინა ჩოლოყაშვილმა.

— რა ამბავია?

— წიგნი მოგართვათ და იქიდან გაიგებთ ყველაფერს, ჩემო ხელმწიფე! ამოიღო უბიდან წერილი, და მიართვა... ესეც ქალბატონმა მოართვა დიდ-ქალბატონს...

— საკვირველია, რომ არ დაგვევლებია?..

— გასამთლულ ტილოში გახლდათ გახვეული! — ფაცა-ფუცით გახსნა წიგნი ერისთავმა და დაუწყა კითხვა ჩუმათ. მისმა მეუღლემ სათვალეებს დაუწყა ძებნა. მოურავი და იმერელი კი იდგნ და შესჩერებოდნ. კითხვის დროს ერისთავს აღევლება ეტყობოდა და რამდენჯერმე შეხედა იმერელს...

— ხომ არ გადარეულა?!. რა მოსაფიქრებელია!.. ჰკითხა ზაალმა. იმერელმა მოურავს შეხედა და ხმა არ ამოუღია... ერისთავი მიხვდა და დაითხოვა მოურავი. მარიამიც სათვალეების მოსაძებნათ წავიდა. დარჩნ მარტო ორი.

— იწერება: ქრისტიანობა ამოვარდაო, წირვა-ლოცვა აღარ არის, ზარების რეკა აღარ ისმის; ხატი შეურაცხვეს და ტაძ-

რები გააუბატიურესო!.. ეს ჩვენც გაგონილი გვექონდა, მაგრამ რა ვქნათ, რომ თავს ზევით ღონე აღარ არის!.. ღვთის რისხვა მომდგარია და უნდა ავიტანოთ, ღვთის ნებასვე უნდა მივენდოთ!

— მე რა მრჯის თქვენი სიტყვის შებრუნებას, შენი ჭირიმე, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ: ურია იღრჩობოდა და ღმერთი ახსენა—მიშველეო. ღმერთმაც უბძანა: ხელი გაანძრიე და გიშველიო.

— ეგ ანდაზა კარგია, მაგრამ უფრო სხვა დროს!.. მარტო ხელის განძრევა ველარას გვიშველის!—მაინც რისი იმედი აქვს?

— ჯერ ღვთისა და მერე თქვენი!.. ხუთასი მეომარი თვითონ გამოჰყავს სულ დარჩეულები, ხუთას-ხუთასს ერისთავებიც ჰპირდებიან—ეს ათას ხუთასი; ერთი ხუთასის იმედი თქვენგანაცა აქვს!..

— მერე და ორი-ათასი კაციით სამოცი-ათასზე გალაშქრება რა მოსაფიქრებელია? სხვა რომ არა იყოს რა, ისიც კმარა, რომ ალაზნის პირზე გაღმა-გამოღმა თხუთმეტი-ათასი ულუსი სახლობს... დიდი და პატარა ყველა მეომარია.

— ორი-ათასი ქართველი ხუმრობა არ გახლავთ, შენი ჭირიმე, თუ აქედან შემწეობაც იქნება. ნათქვამი გახლავსთ: ცლა ბედის მონახვერეაო.

— ეგ ანდაზა ჩემისთანა ხნიერებზე აღარა სჭრის!.. ჩემი სიძე ჯერ კიდევ ყმაწვილია, გული საგულეს აქვს!—მე მიკვირს ქსნის ერისთვისაგან, როგორ დაეთანხმა?.. არ იცის, რომ მაგითი იქ ყვენს ააშფოთებს და აქ ქართლის მეფეს გაარისხებს?

— გამარჯვებას რომ გაიგებს, ქართლის მეფეც აღარას იტყვის. მართალია გათათრებულია, მაგრამ გული მაინც ჩვენსკენ უფრო აქვს და რომ გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩება ღვთით, ამაზე ექვი არ უნდა ვიქონიოთ.

— აბა, ჩემო იმერელო! ყმაწვილი ხარ და წინ-დახედულობა გაკლია. მთელმა კახეთმა ვერა უყორა ჭ ახლა ორი ათა-

სი კაცით უპირებთ გადენას?—აბა, რა სათქმელია! ციხეები ხელში უჭირავთ და ქალაქი!.. ვერცა რას კახეთს ვუშველით და ქართლსაც საფრთხეში ჩავაგდებთ... გამძვინებული ყვენი მიზეზს ეძებს, რომ ქართლსაც ის დღე დააყენოს, რაც კახეთს!—დღეს თუ კიდევ სული გვიდგას, ბატონი მეფის წინდახედულობის ბრალია. ღმერთმა დიდი დღე მისცეს ვახტანგ მეფეს.

— შახნავაზს?! ნაღვლიანი ღიმილით უპასუხა იმერელმა. და უნდოდა რაღაც მოეხსენებია, მაგრამ ამ დროს გიჟივით შემოვარდა კირილე მღვდელი და მოახსენა.

— ქსნის ერისთავები გიახლენ, შენი კირიმე!

— ქსნის ერისთავები?.. მობძანდენ.

— ისინი გახლავან შენი კირიმე! სწორეთ ისინი—იმეორებდა გულ-ამოვარდნილი—სწორეთ ისინი ვნახე!.. დიდება შენს საკურველებას, უფალო!..

— მღვდელო, შენ როგორღაც ვერა ხარ შენს გონებაზე?

— თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა, ისინი არიან? სწორეთ ისინი! ვიცანი!

— დიდი საქმე მომხდარა: რავქნათ მერე, რომ იცანი?.. ახა ღმერთო? რას გაჩერებულხარ! წადი სთხოვე მობძანდენ. შეუძებნი სასტუმროში და მეც ახლავე გამოვალ. — ქალბატონს შეატყობინეთ!.. შენ, ჩემო იმერელო, მიდი მოურავთან, მოიცადე სანამდი პასუხს მივწერდე ჩემ სიძეს... ეს ერისთავებიც უმიზეზოდ არ უნდა იყონ ჩემთან მოსული... ჩაილაპარაკა თავისთვის და შევიდა ოთახში.

მთელი ოჯახი ფეხზე დადგა. ფარეშები გარბი-გამორბოდნენ აქეთ-იქით; მზარეულებმა ნებიერი წამოაქციეს, ხაბაზებმა თორნეს ჩაუკიდეს; გამდლები დატრიალდნენ და შეიქნა ერთი ალიაქოთი. მოურავი დიდი გულმოდგინებით შეჰყვიროდა ხან ერთსა და ხან მეორეს: არიქა მიშველეთ!.. აბა, გაისარჯეთ! არ შემარცხვინოთ... აბა, თქვენ იცითო და სხვანი. ამაებს ძალიან გულ-მოდგინებით იძახოდა, მაგრამ თვითონ კი ერთ ალაგას იდგა და არ ინძროდა, არც ის იცოდა,

ვის რა უნდა გაეკეთებინებია და ვინ რა საქმეზე მიდიოდა... ის მხოლოდ ისე, როგორც მოურავის რიგი და წესი მოითხოვდა, ისე იჩარჩებოდა, რომ მისი ყიჭინი გაეგონათ და ერთგულებაში ჩამოერთმიათ. ცხვრები მოაბლავლეს, ქათმები ააკრიახეს, ბატ-ინდოური მორეკეს. იყო ერთი ფაცა-ფუცი და მზადება. მოურავი ხან იმას დაუხვდებოდა წინ და ხან ამას. შინჯავდა საკლავებს, სიმსუქნე ხომ არ აკლიათო და ოფლს იწურავდა.

ამ დროს ერისთავები: სტუმრები და მასპინძელი სამივე ერთათ იჯდნენ სასტუმრო ოთახში ტახტზე ფეხ-მოფრთხნით და გაცხარებული საუბარი ჰქონდათ. ერთი მათგანი ახოვანი მოხუცებული გაჩუმებული იყო და თავის ქნევით ეთანხმებოდა ახალგაზდა კაცს, გაცხარებით მოლაპარაკეს.

— შალვა ჯერ ყმაწვილია და გულის აუყოლობა მაგისთვის ძნელია, ჩემი სიძე ბიძინაც არ არი დიდი ხნის... მასთანაც ყოველ დღე უყურებს თავის თვალით ქვეყნის უბედურებას, და თვითონაც თავს იმეტებს. მაგრამ, შენი კი მიკვირს, ჩემო ელიზბარ — მიუბრუნდა მოხუცს ზაალ — ლხინი ბევრი გინახავს და ქირი კიდევ მეტი აგიტანია!.. მადლობა ღმერთს, გამოცდილება არ გაკლია და როგორ გაივლეთ გუნებაში მაგისთანა ძნელი საქმე?

— რა ვქნა, ჩემო ზაალ... მეც ბევრი ვურჩიე ამ ჩემ ძმის წულსა და შვილობილს, მაგრამ რომ ვერა შევაგონერა?.. დაუჯინია: მარტო წავალო!... და მასთანაც, ღმერთთან სწორი სჯობს, მეც მიჯდება ჰკუაში ამ ყმაწვილების განძრახვა!.. ამისთანა სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობია. საქრისტიანო უნდა იმხობოდეს და ჩვენ აქ უნდა ვისხდეთ გულ-ხელ დაკრეფილი? — „უგანგებოთ ვერას მიზმენ, გინდ შემებან ხმელთა სპანიო!“ ჩვენც მივენდოთ განგებას.

— კი, მაგრამ განგებას უნდა დავაცადოთ... დღეს ასეა, ხვალ ისე იქნება; აი, გუშინ რა ავღარი იყო და დღეს რა დარია? — დროსაც შერჩევა უნდა.

— უკეთეს დროს ჩვენ ველარ ჩავიგდებთ ხელში — წამოიძახა ცხარეთ შალვამ. — კახელების გულის გატეხა ქართლსაც

გადაედება!.. ჯერ კიდევ სანამ სასოება არ წაჰკვეთიათ და კიდევ რალაც იმედი აქვსთ კახელებს, ჩვენც უნდა მივეშველოთ!.. თუ ვერ გავიმარჯვებთ, სახელოვანათ მაინც დავიხლოცებით: „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანიო!“.

— დიახ, კარგი კაცის ნათქვამია ეგ სიტყვები, მაგრამ არც იმას უმოძღვრებია ცუდათ, ვინც სთქვა: „სიფრთხილეს თავი არა სტკივაო“.

— კი, მაგრამ ხანდახან სიფრთხილე — სიფთხლის განაყოფია, — ჩაილაპარაკა ღიმილით ელიზბარმა — და სიამოვნებით შეხედა შალვას.

— აგულიანებ? სთქვა წყენით ზაალმა. — თქვენ შეგიძლიათ თქვენი თავი გასწიროთ, მაგრამ ქვეყანას რას ერჩით? იმას აღარას კითხავთ?.. ორი ათასი მხედარი იქ გავწყვიტოთ... ჩავკლათ! აქ ვინღა დავახედეროთ, როცა გარისხებული ჩვენზე მოვლენ... მაგ ურჩობით მეფეს გავიწყრომებთ და მეტი არა გამოვარა... ჯერ ასეა, თუ ისე, თავის წინდახედულობით ბატონმა მეფემ ქართლი შეინახა. ყენის გული მოგებული აქვს და ჩვენ რათ გავუხდეთ მიზეზათ, რომ ამდენი ხნის მეცადინეობამ ჩალათ ჩაუაროს?

— ვაი, ამისთანა ქვეყნის შენახვას!.. წამოიძახა ცხარეთ კიდევ შალვამ. კახეთი გათათრდა; ქართლის მეფე, მირონცხეხული ვახტანგ - დაცვეთილ შახნავაზად გადაიქცა... სამოც ქალ-ვაჟს გარდა დღეს კიდევ ორი იმდენს ვაგზავნით ხარკათ ყოველ წლობით... ქვეყანა გოდებით აივსო — მეტი უბედურება რალა დაადგება ქვეყანას!.. დღეს თუ ხვალ ქართლიც აღარ იქნება, ისიც კახეთივით აოხრდება. განსხვავება მხოლოდ ის იქნება, რომ კახელებმა სახელი მაინც ნახეს, ხორცი გასწირეს და სული გადაირჩინეს და ჩვენ კი სულსაც ვწყმენდავთ!..

— მართალია — დაამატა ელიზბარმა — „მტერი მოყვრულათ მოსული მტერზედაც უარესიაო!“ — შახბაზის მელა-კულობა პირველი არ არის .. მანამდი ეფერება შახ-ნავაზს, სანამ

ესაჭიროება და მერე კი უკუ აგდებს! — უნდა, რომ ჯერ კახეთი ჩაჰყლაპოს ხელ-შეუშლელათ და მერე ქართლსაც მოსწვდება... მტერი პირდაპირი ისე საშიში არ არის, როგორც მოყვარულათ შინ მელასავით შემოპარული.

— ქეშმარიტათ მაკვირვებს თქვენი განზრახვა!.. მე ჩემი მხრით ვერცარას გავბედავ და უარს შევუთვლი იმ ჩემ სიძეს და თქვენ კი ღმერთმა ხელი მოგიმართოსთ. არ ინანოთ ბოლოს კი!.. დიდხანს გასტანა მათმა საუბარმა. შალვა ცხარობდა. ზაალ მოთმინებიდან გამოდიოდა და ელიზბარი ორცეცხლ-შუა იყო, ორივე მხარეს აგონგროვებდა, რაც კი მოხერხდებოდა. ბოლოს იქამდი მიდგა საქმე, რომ ქსნის ერისთავები უსადილოთ აპირობდენ წასვლას... უკმაყოფილოთ წამოდგენ ზეზე, მაგრამ კარი გაიღო და შემოვიდა მარიამი. ხელში წმინდა გიორგის ხატი ეჭირა. ღმერთმა კეთილათ დაავიკრვინოს ეგ თქვენი ქრისტიანული განძრახვა და ეს იყოს თქვენი წინამძღოლიო — დაუსვენა ხატი. სამივე ზეზე წამოდგა გაკვირვებული. ჩემო ბატონო, მიუბრუნდა ქმარს — ქვეყნიური გონება ცამდინაც რომ უწევდეს, მაინც ვერ მოსწვდება ღვთის განგებას!.. ნუ ეწინააღმდეგები და ეურჩები ამათ სურვილს, რომელიც იქ თურმე ცაში დასკვნილა და აქ მხოლოდ საგულისხმოთ გადმოტანილა!.. შემოდი მამაო და ამხილე!..“ გასძახა მარიამმა. შემოვიდა კირილე და გაჩერდა. ერისთავები ერთმანეთს შეჩერებოდენ, თითქო ეკითხებოდენ: რა ამბავიაო? „აბა, მამაო, რას იტყვი? განაგრძო მარიამმა.

— ეგენი გახლავან, შენი ჭირიმე, ვიცანი!..

— მღვდელიო, რა დაგიჯინია ვიცანიო — ეს მეორეთ ამბობთ... რა ვქნათ მერე რომ იცანი?.. გამოცანა გერგება თუ? ჰკითხა გულ-მოსულმა ზაალმა.

— აკი, მოგახსენეთ, ბატონო, ისინი არიან მეთქი!...

— ხომ არ გადარეულხარ!.. — მეც ვიცი, ვინც ბძანდებიან.

— არა, ბატონო, მე ხომ მაგას არ მოგახსენებ..

— რა დაგემართა? როგორ ვერ გაიგე? სიზმარში რომ ნახა... გააწყვეტია მარიამმა.

— სიზ...მარ...ში?! — გაცვებით იკითხაერისთავმა და პირი გაალო.

— დიახ! ჩემო ბატონო! — თქვა კირილემ და მოჰყვა თავიდან სიზმარს... ერისთავები გაცვებით უგდებდენ ყურს. როცა მივიდა კირილე იმ ადგილამდე, სადაც საყდარში შესულმა, გამრები დახოცილი ნახა, ზაალმა უცბათ გააწყვეტია სიტყვა: მესამე? მესამე ვინ იყო? ველარ იცანი...

— ახლა, ესენი რომ ვნახე, ისიც მომაგონდა .. თქვენი სიძე გახლდათ, სწორეთ ის იყო!..

— ზიძინა ჩოლოყაშვილი? მე ხომ არ გინახავარ?

— არა, შენი ჭირიმე, თქვენ იქ არ ბრძანებულხართ!.. და ის უცხო მხედარიც ეს იქნებოდა — მიაშვირა ხელი მარიამმა წმინდა გიორგის — გწყალობდესთ ლ გიწინამძღვროსთო!.. ერისთავები გაქვავებულსავით იდგენ საგონებელში ჩავარდნილი და ხმას ველარ იღებდენ. ბოლოს ელიზბარი მოუბრუნდა ზაალს: ახლა რალას იტყვი?

— იყავნ ნება უფლისა, რალა მეთქმის... აქ წინდაწინვე სასწაულსა ვხედავთ... თქვენ სამიცა კმარხართ! ხომ ხედავთ, მე ნამეტანი ვყოფილვარ... მე მეფის ურჩი ვერ გაეხდები... მაგრამ თუ კირილე მოძღვრის შეგონებით ჩემ საყმოდან წამოგყვებათ ვინმე, არ დაფუშლი, მით უფრო, რომ მე არა ვიცი-რა — გაიციანა და ჩაილაპარაკა. — მამაო კირილე, იმედია, შენ თუ შეაგონებ ლ ჯვრით ხელში წინ წაუძღვები, წაგყვებიან.

— ლმერთო შენით!.. სთქვა კირილემ, გამოისახა პირჯვარი და ემთხვია ხატს!

— ამინ! გაიმეორეს ერისთავებმა და ემთხვიენ ისინიც... მერე დასხდენ და შეუდგენ თათბირს. მოილაპარაკეს; დრო დანიშნეს, მაგრამ გააფრთხილეს კი ერთმანეთი, რომ ეს საქმე საიდუმლოთ ყოფილიყო. სპარსელების სახელიც არ უნდა ხსენებუილიყო და მიზეზათ იმერლები გამოეგონებიათ, რადგანაც ისინიც იმ დროს დადიანზე ეპირებოდენ გალაშქრებას.

სიზმრით გამხნეებულსა და დაიმედებულ ერისთავების სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. გაიმართა ლხინი, როგორც არაგვის, ისე ქსნის ერისთავების საკადრისი. მზის გადახრამდი შეექცენ და მერე გაუდგენ ვზას. მეორე დღეს იმერელმაც ჩაიღვა უბეში სადასტურო წერილი ჩოლაყაშვილთან გატანებული, გააცურვა თავის ახალი ბედაური „არაბულა“ და იმ გზითვე წავიდა, რა გზითაც მოდიოდა. მოურავი შესჩერებოდა გამოღმიდან და გულზე მუქს ირტყამდა. ვაი, შენს ტყავს!.. ბატონს იმისთანა ბედაური გამოალოლა მის გახრეკილ ბახში და მე ზედაც აღარ შემომხედაო—წუწუნებდა გულ-დაწყვეტილი და აქეთ-იქით აქნევდა თავს.

III

ერთ ღროს საწერეთლოში ბეწრი გამოჩენილი აზნაუ-შვილი იყო, მაგრამ ბაქარა ბაქრამდეს კი ვერავინ შეედრებოდა. მეფის ერთგულმა, ბატონის მორჩილმა და ქვეყნის მოყვარულმა გვარიც კი დააწინაურა, არა თუ თავისი სახლი. წერეთლის მოურაობამ მაინც სულ ფეხზე დააყენა. ერთათ ერთი სამწუხარო მისი ის იყო, რომ შვილი არა რჩებოდა, მაგრამ, როცა მეზობლების რჩევით, ახალშობილს გლახა დაარქვა და ღვთის სახელობაზე გაუშვა, ისიც მართლა ჩიტივით წამოეზარდა. ვაჟს კიდევ ორი ქალიც თან მოჰყვა ტყუბათ და ამან ხომ სულ მთლათ დაავიროგვინა მისი ბედნიერება, მაგრამ სოფელი განა დიდხანს ვისმეს ახარებსო? მართალი ნათქვამია: „ერთი ხიდან ჯვარიც გამოვა და ბარიცო“!.. სულ სხვა ნაირი კაცი იყო მისი უმცროსი ძმა კიკო!.. ოჯახზე გულ-ავარდნილი და გარეწარი. ამბობდა გუნებაში: „სადაც კვამლი მაღალიო, მეც იმისი მაყარიო“ და ლხინი, ან დღეობა არსად გაუცდებოდა. აქეთ-იქეთ ხეტიალში ერთხელ სადღაც სახადს გადაეყარა და შინ საორმოცო სნება შემოიტანა, თვითონ მოიხადა, მაგრამ ძმა და რძალი კი, ორივე ერთი კვირის განმავლობაში გამოათხოვა წუთისოფელს. დარ-

ჩენ ობლები ბიძის საპატრონოთ. კიკო დააწვა სავსე ოჯახს თავზე და ნელ-ნელა გაუტკბა ბატონობა.

პატარა ქალები გააბარა ღვიმის მონასტერში და ვაჟი კი მიუშვა ნებაზე, რომ, ეგები, ფეხი სადმე წაამტკრიოს, საფრხეში ჩავარდეს და ოჯახი მე დამრჩეს საკუთრათო! მაგრამ ნათქვამია: „კვიცი გვარზე წავაო“, დღითი დღე პატარა გლახუკი სიკეთეში შედიოდა და თექვსმეტი წლისას იმ ახლო-მახლოში ველარავინ სჯობდა. ერთხელ, სასახლეში მიმავალმა შენიშნა, რომ დიდი და პატარა, ბატონ ყმიანა ყველა ერთათ ეზოს-ხეს გარს ეხვევოდენ, ჭიშკარს რომ მიუახლოვდა, გადახტა, ცხენი ყორეზე მიაბა და ქვეითათ იახლა ბატონს. „ოჰ, გამარჯობა შენი—მიაყვირა წერეთელმა—სწორეთ კაი დროს მოხვედი!.. გაქებენ ზე, თუ მართალია, ახლა გამოჩნდება: ქორი ჩამოეკიდა ხის წვერზე და უნდა აუშვა როგორმე.

— ბატონი ბრძანდებით! ასვლით ავალ ხეზე, მაგრამ იშტო რომ ველარ მიმაგრებს წვეროში.

— ჰო ოა სანდო ია არის მიაძახეს აქეთ-იქიდან კარის კაცს

“ვენ კი ვერ ავიდოდით?”

— და იფიქრო—დაამატა ბატონმა.

— აღარა გაეწყობა-რა, თოფით უნდა აუშვათ მოახსენა გლახუკმა.

— თოფით?! ქორი კი არ მომიკლა.

— რა ბრძანებაა, ღიმილით უთხრა ახალგაზდა ბაქრაძემ და გადმოიღო თოფი, რომელსაც იმ დროის მიხედულობით არ იშორებდა და სულ თან დაჰქონდა. გადგა განზე, წამოიჩოქა ცალ მუხლზე და ამოიღო ნიშანი. ყველამ სული გაკმინდა, დაიქექა თოფმა დაბლა და მალლა ქორმა შეიფრთქილა.

„ვეჰ, წაგიხდა“—მიაყვირა წერეთელმა.

— რათა, შენიჭირიმე?.. ქორი ორივე ფეხებით გახლავთ ჩამოკიდებული, გაფარჩხულათ და ერთი ტყვია ორივე თასმას ხო ვერ მიუდგებოდა? მარჯვენა შეეწყვიტე და ახლა მარ-

ცხენას ვესვრი. გატენა მეორეთ თოფი და ესრალა. ქორი დაბლა დაეშვა, მაგრამ ჯერ შუამდინაც არ ჩამოსულიყო, რომ უცფათ ჰაერშივე გადატრიალდა და ჰკრა ცაში კამარა. გაფრენილ ქორს ბაზიერები დაედევნენ. ყველას ძალიან გაუკვირდა ეს სიმარჯვე ახალგაზდა მეთოფის, მაგრამ თვითონ იმას არც კი შეუმჩნევია, თოფს დაუწყო ფერვა.

— გამოიბრუნეთ ჩემი ყირიმი! ნათქვამია: „თოფი მეთოფეს და მეთოფე სოფელსო“. სწორეთ შენი საკადრისი ყოფილა ის თოფი, და ღმერთმაც შენ მოგახმაროს — სთქვა წერეთელმა. გამოიბრუნეს წვრილ ლულიანი სულ ოქროთი შემოსალტული გრძელი თოფი და გადასცეს მეთოფეს. სასახლეში ბევრს არავის დარჩენია სასიამოვნოთ ახალგაზდა გლახუკის გამარჯვება, მაგრამ მაგიერათ ერთი ვინმე კი სულ სხვა გუნებაზე დააყენა: კოშკიდან თურმე გადმომდგარიყო ახალგაზდა წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულისფრიალით ამ ამბავს. გაგონილი ჰქონდა ახალგაზდა ბაქრადის ქება გულში გასაფლვით, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კი ისე გაიტაცა, რომ თავი ველარ შეიმაგრა და სატრფიალოთ გადაუშალა გული.

ტყუილა არ ჩიოდა ძველათ სამღვდელთა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სახარებაზე უფრო გაუტკბა ქვეყანასო; საუკუნეების განმავლობაში დიდი და პატარა ყველა იმას ეწაფებოდა; კაცები, ტარიელ-ავთანდილსა ბაძავდენ, ქალები ნესტან თინათინობას ცდილობდენ. მეფე და კარის-კაცები — როსტევან სოგრატობაზე სდებდენ თავს; მსახურნი შერმადინობდენ და მოახლე გამდლები კი ასმათობას სჩემობდენ. აქაც, ამ შემთხვევაში, წერეთლის ქალს გამოუჩნდა ასმათი და გაიმართა მიწერ-მოწერა. სიყვარულის უმეცარმა ახალგაზდა ბაქრადემ იგრძნო პირველათ უცნაური რამ, გაიმსქვალა სულიან-ხორციანა, მიჰყვა სიყვარულის მდინარეს, გადაჰყვა საჩქევს და შეტოპა მორევში. გუნება შეეცვალა, ჩვეულებრივ რამეებს თავი დაანება და მარტო ხალვას ეძლეოდა. „შორით ბნელა, შორით კენესაო“ — ამბობდა გუნებაში და სატრფოს

საიდუმლოთ ითვალისწინებდა. იმ დროის ქალები პირობას უღებდნენ საყვარლებს „გვიჩვენეთ საქმენი საგმირონიო“. ეს პირობა ჩვეულებისამებრ ახალ შეყვარებულსაც დაუდეს, მაგრამ სად იყო იმ ახლო-მახლო მისი საასპარეზო? მაშინ კახეთში თათრობა იყო და დიდი და პატარა იქ სპარსელების უღელს ეწეოდა. განსაკუთრებით თავად-აზნაურობა. ეურჩებოდნენ მხოლოდ ზოგიერთები აქა-იქ და მათ რიცხვში ახმეტის ბატონი, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ყველაზე უფრო შეუპოვარი იყო. იმის გმირობის ხმა იმერეთამდინაც უწევდა და, აი, ამას მიმართა ახალმა ავთანდილმა. მოემზადა საუცხოვოთ, გამოეწყო სამგზავროთ, შეიკაზმა „აფხაზურათ“ და გაეშურა აღმოსავლეთისკენ. გზაში სევდები შემოაწვა, სამშობლოს დატოვება გულსა სწყვეტდა და საყვარლის მოშორება ზედ ტანჯვის ცეცხლს აკვესდა. მიდიოდა და მილილინებდა:

„ქჳ, სოფელჲ რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა; უფოვლიმტ შენი მონდობილი ნიადგმცა ჩემებრ სტირსა.

სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრე სით ძირსა“—

შეჰკენესოდა მთვარეს და შესჩიოდა ვარსკვლავებს. თვალზე ცრემლი ადგებოდა, მაგრამ რომ მოაგონდებოდა უკანასკნელი ლექსის ხანა:

„მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგნით განაწირსა“—

იმედი აფრთოვანებდა და გაორკვეებული სურვილით მიჩქარებდა თავის ბედაურს. მისი „აფხაზურაც“, გაიგონებდა თუ არა მათრახის ტკრციალს, თითქო მიუხვდა პატრონს გულის პასუხსო, ყურებ გაქცვეტილი, გედვიით მოიღვრებდა კისერს, აქეთ-იქით ერთს შეიკუნტრუშ-შამოიკუნტრუშებდა და მერე გასწევდა პირდაპირ, თითქო უნდა, რომ გულ-მკერდით მთა და ველი გაიტანოსო.

IV

კახეთის მეფე, თეიმურაზ პირველი, დავით წინასწარმეტყველს ეტოლებოდა თავის გუნებაში: ის ჩემი წინაპარი და

მე მისი ჩამომავალი, ისიც გვირგვინოსანი-მგოსანი და მეცო—
ჰფიქრობდა და ის კი ავიწყდებოდა, რომ დავით მეფობდა
უმადლესათ ჩაგონებული და თეიმურაზი მხოლოდ ქვემე-
ვრდომთავან უმდაბლესათ შეგონებული. ის იქ ებრძოდა „ამა-
ლექთა“ და ეს აქ—თათარ-ლექთა!.. პოლიტიკაში პოეტობდა,
პოეზიაში პოლიტიკობდა ის დალოცვილი და მით საზარელ
მომავალს უმზადებდა სამეფოს. ამას ატყობდენ ზოგიერთები,
მაგრამ ვინ გაბედავდა ცხადათ მხილებას?—და ჩუმათ კი აქა-
იქ საყვედურები ისმოდა. ზამთრის პირი იყო. გამხიარულე-
ბული ბუხარი გუგუნებდა და კოპიტის შეშას ტკაცა-ტკუცი
გაჰქონდა... ერთი ყმაწვილი კაცი მისჯდომოდა ბუხარს და
ნაკვერცხლებს დაშტერებოდა. იქვე, მახლობლათ ტახტზე
მხარ-თედოს წამოწოლილიყო მოხუცი და პირის სახეს ათამა-
შებდა, ეტყობოდა, რომ თავის გულში რაღაცას საუბრობდა.
უცბათ აიღო თავი ახალგაზდამ და ჰკითხა მოხუცს:

„რა ამბავია, რომ ეს ერთი ხანია ბატონი სადარბაზოთ
აღარ დაბრძანდება?... ჩაუკეტია კარები და ჩამწყვდეულა!..

— სტვირის გუდას თუ ბერავს?! უპასუხა მოხუცმა ცი-
ვათ.

— გუდას?!..

— ჰო! შარშან გაზაფხულზე ჩაიკეტა და „ლეილი-მეჯ-
ნუნიანი“ დაგვიწერა, ერთხელაც ზაფხულში—„შამი-ფარვა-
ნიანი“, მეორეთ, შემოდგომას—„ხილთა-ქება“ და ახლაც
უთუოთ ზამთრის შესაფერსა სწერს რასმე...

— მაგითი არა დაშავდება რა!.. სწეროს! მოცლის დროს
გეგეც კარგია.

— მოცლის დროს?! მერე და მეფე და მოცლილი დრო
ვის გაუგონია?.. არა, შვილო!.. მეფე რომ „პიიპუუ-პიიპუს“
დაუკრავს, მაშინ მისი სამეფო „ვაი-ვაის“ იმღერებს.

— დავით აღმაშენებელიც მწერალი იყო, მაგრამ სამე-
ფოსთვის არა დაუკლია რა.

— აღმაშენებელი წინასწარმეტყველსა ჰბაძავდა, ადიდებ-

და ყოველის შემოქმედს; მისი იამბიკო ლოცვა იყო და მისი შაირები კი ლაზღანდარობაა!..

— რუსთველს ეჯობრება.

— ჰმ! უკვდავების წყარო და ნაძალადევი ქა, ერთმანეთს ვინ შეადარა?!·

— აგრე ჰკითხე კარის კაცებს!.. მაგრე არ არწმუნებენ.

— კიდევ ეგ არის, შვილო, რომ პირფერობა ახდენს საქმეს! პირმოთენობა და ფარისევლობა საზოგადოთ კარის კაცების ხელობაა, მაგრამ მეფისგან კი მიკვირს, რომ ტყუუდდება.

— ალბათ სნეულდება, იმ ერთის ზღაპრული მზეთუნახავისა არ იყოს.

— როგორ თუ მზეთუნახავის?

— არ გაგიგონია, თუ აღარ გახსოვს? ერთი მზეთუნახავი თურმე ყოველ დილ-დილაობით მიდიოდა წყაროსთან და პირს რომ დაიბანდა, ეკითხებოდა ხოლმე წყაროს: „წყაროვ! მე ვჯობივარ, მზე, თუ მთვარეო?“ „შენც კარგი ხარ, მზეც და მთვარეცო, მაგრამ ეთერი კი ყველას გჯობიათო!“—ესმოდა პასუხათ და ეყრებოდა გულს. ბ-ნ მეფესაც სწორეთ ისე ემართება: რომ რამეს დასწერს, ეკითხება თავის გულს: მე ვჯობივარ, ჩახრუხა, თუ შავთელიო? „შენც კარგი ხარ, ჩახრუხაც და შავთელიცო, მაგრამ რუსთველი კი ყველას გჯობიათო“,—უჩუროჩულებს გონება და რუსთველის მოქიშპეს შურით ევსება გული.

— უბედურებაც ეგ არის, შვილო, გულში რომ შური შევა, მაშინ სულიც დასნეულდება! დიდი ცოდვაა, შვილო, შურიანობა და ჩვენ სამეფო ოჯახს რალა ცოდვის მიმატება ეჭირვება. განსვენებული პაპა მაგისი სულ იმას ჩიოდა, რომ ხალხი გამრავლდა, ქვეყანა გაშენდა და ჩემ კახეთში სანადირო ადგილები აღარსად დამრჩაო!.. ამ საყვედურებით აწყენია ღმერთს და კიდევ გადახდა: ღღემდის ვის გაუგონია საქართველოში, რომ შვილი მამას დასტაკებოდეს და ის კი მისმა შვილმა დავით მეფემ, ამ თეიმურაზის მამამ, ციხეში ჩაამწყე-

დია;—მეორე შვილმა, გაურჯულოებულმა კოსტანტინემ, მოჰკლა და თავისი ძმა გიორგიც თან მიაყოლა!.. აი რა დიდი ცოდვა ტრიალებს მათ ოჯახში, შვილო! სისხლი მართებს და დიდი მსხვერპლიც არის საჭირო, რომ გაიწმინდოს!.. დაამატა ამოხვებით მოხუცმა და გამოისახა პირვეარი.

— ღმერთმა შეუნდოს იმ ოჯახს და ნუ მოჰკითხოს მამა-პაპის ცოდვა ჩვენს ბატონ მეფეს! და თუ მოჰკითხოს მამინც, მის სამეფოს კი ააშოროს რისხვა! სთქვა ახალგაზდამ მწუხარებით და მოიხადა ქუდი.

— ამინ! დაამატა მოხუცმა და ხელებ-აპყრობით მალლა ზეცისკენ აიხედა.

სწორეთ იმ დროს, როცა ორი დარბაისელი მამა-შვილი ბუხრის წინ საყვედურობდნენ, თეიმურაზ მეფე მართლა ჩაკეტილში იჯდა მარტო-მარტო, დიდ საგონებელში ჩაეარდნილი, მაგრამ რუსთველზე არ ფიქრობდა. წინ ედვა ორი წერილი: ერთი ჩრდილოეთიდან და მეორე აღმოსავლეთიდან გამოგზავნილი. პირველი ტკბილი იყო, ალერსიანი ზე იმედით გამომხვეველი, მეორე — რჩევა საყვედურებითა და მუქარით სავსე, ერთი გულში უხიციანებდა ზე მეორე კი გულზე კბენდა: „თეიმურაზ-ხან—სწერდა შაჰაბაზ პირველი—შევიტყე, რომ პაპიშენის კვალს შესდგომიხარ და გადამთიელი გინდა კარზე მომაყენო საჭირ-ბოროტათ, მაგრამ სანამ მე მომადგებოდნენ, ხომ შენი სამეფო უნდა დაუდვა გზათ და ხიდათ! და მიკვირს, რომ ჩემთან ერთათ ძმასავით თანშეზდილს, ჭკუა-გონება დაგკარგვია! ჩვენი ძმური კავშირი უძველეს დროიდან დღემდე მტკიცეთ შენახულა და ახლა რაღათ უნდა გაწყდეს? მართალია, ჩვენი დიდი სახელი ადევს თქვენს პატარა სამეფოს, მაგრამ საქმით ხომ დამოუკიდებელი ხართ და არავინ ეხება თქვენს რჯულს, ენას ეროვნობას, ზნე-ჩვეულებას და წეს-წყობილებას? მართალია სპარსეთის „ვალლათ“ ითვლები, მაგრამ ესეც თქვენივე სასიკეთოთ: ასე რომ არ ყოფილიყო და ჩვენი დასახელებული არ ყოფილიყავით, ვინ იცის, აქამდის რამდენჯე აგაოხრებდნენ თურქები და დღეს კი ჩვენი

შიშითა და მორიდებით, ხვანთქარს თქვენი ბუზიც ველარ აუფრენია. ხარკს თუ იტყვი, აბა, რა სახსენებელია ხარკათ სამოცი ზონა, *) ახალგაზდა ქართველი ქალი, მაშინ როდესაც სამაგიეროთ ჩვენგან ათას-თუმნობით მიგაქვთ და ხალათი კიდევ ზედმეტია. თეიმურაზ-ხან, გადაიგდე გულიდან ეგ ორივესათვის მავნებელი სურვილი, თვარა, თავმან ჩემმან, ველარ გადაურჩეთ ჩემ სამართლიან რისხვას ველარც შენ და ველარც შენი სამეფო!..“

ეს წერილი რომ წაიკითხა, თეიმურაზმა თავი ჩაღუნა და ღრმათ ჩაფიქრდა. ბოლოს, თითქოს რაღაცამ გამოაფხიზლოა, უცბათ გასწორდა და დაიყვირა: არა! არა! გათავებული საქმეა... აქ ფეილამბარია თავმდები და იქ კი ჯვარი და სახარება!.. პირველს რომ დავერწმუნო და მეორეს არ ვენდო, ეს ხომ რჯულის გმობა იქნება?! უნდა გადაწყდეს... რაც მოხდეს, მოხდეს!. ეს პატარა კახეთიც ხომ ნაწილია იმ დიდი საქართველოსი, რომელიც წილათ ხვდა ღვთისმშობელს და დედა-ღვთისა განა ხელს აიღებს თავის საუფლისწულოზე? ცოდვია აქ იქვიანობა! არ ეკადრება საქრისტიანოს, რომ გულ-გრილათ აიტანოს მაჰმადიანების მედიდურობა: წამიერმა ქირმა, დროებითმა უბედურობამ როგორ უნდა გაუტეხოს გული მორწმუნეს?!. გამოცდა იგივე გამობრძმედაა, მისგან რჩეული ხალხი ღმერთმა არ ჩაყარა ეგვიპტის ტყვეობაში და მანვე არ დაუბრუნა აღთქმული მხარე და დაუჯდინა სამეფო ტახტზე ჩემი წინაპარი დავით! დღესაც შეურყვეველი იქნებოდა მათი სამეფო, თუ რომ ღმერთი, ქრისტეთ მოვლენილი, ეცნოთ ძედ ღვთისათ და არ გასდგამოდენ?!. შორს... შორს ჩემგან იქვიანობავ! მრწამს და აღვიარებ, რომ მომავალი ქრისტიანობისაა! დღესვე შევყრი დარბაზს და გადავაწყვეტინებ, რომ ორივემ თავთავისი საკადრისი პასუხი მიიღოს და ღმერთო შენით! სთქვა, გამოისახა პირჯვარი და შეაჩერდა სახარკეს.

*) ზიანა, ანუ სონა სპარსულათ შეენიერსა ნიშნავს და სპარსელე-ბიც ასე ეძახდნენ საქართველოდან წაყვანილ ქალებს.

ამავე დღეს დარბაზმა ხმის უმეტესობით გადასწვიტა, რომ გაეწყვიტა კავშირი სპარსეთთან და მიკედლებოდა ჩრდილოეთს.

V

მრისხანებით აღტაცებული შაჰ-აბაზი, ცეცხლითა და მახვილით შემოეჭრა კახეთს და მუსრი გაავლო: ციხე-ქალაქები დააქცია, სოფლები ააოხრა, ტაძრები დაანგრია და შებლალა. ვინც კი მთაში ვერ გაასწრო და გაუხიზნავეი დარჩა—დაიღუპა. სიბრალული აღარსად იყო და მდინარეებს სისხლის ღვარი ერთოდა. ამ უბედურებამ ლანგ-თემურის დროებსაც კი გადააქარბა. მძვინვარე შაჰიმ რაც გასწყვიტა—გასწყვიტა და რაც არა, ათასობით და ათი-ათასობით სპარსეთში გადაასახლა! ამათ მოადგილეთ ულუსები გადმოასახლა და გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირები დაიჭირა. მაჰმადიანები ყოველი მხრით ულოცავდნენ გამარჯვებას ირანის ლომს, მაგრამ თვითონ ლომს კი გული უკვნესოდა: „ეს გამარჯვება დამარცხებაზედაც უარესია—ამბობდა გუნებაში—აი სად ვიგრძენ ჩემი უძლურება!.. ერთზე ათი მომყავს, ათზე—ასი და მაინც ვერასა ვხედები!.. ჩემი მთავარი ძალ-ღონე შემოვალთიე მართო ამ კახეთს და ეს ხომ მცირედი ნაწილია საქართველოსი?.. მაშ მთელი საქრისტიანო როგორღა ჩავიგდო ხელში? არ ჩავიგდო და, მაშინ ხომ სპარსეთსაც უნდა გამოვეთხოვო?!. ეს დასავლეთ-აღმოსავლეთის გზა და ხიდი, ეს ხმელთაშუა კარები, ეს პატარა ქვეყანა, თუ ხელში არ ჩავიგდე, რა იქნება უმისოთ ჩემი დიდი სამეფო? უზარ-მაზარი ციხე უგალავენოთ, ადრე თუ გვიან ადვილათ ასაღები და დასანგრევი!.. არა, საქართველო ის ნატურის თვალია, რომელიც ხელში უნდა იგდოს სპარსეთმა!.. იგდოს?!.. კმ!.. თქმა ადვილია!.. რას გააწყობ იმ ხალხთან, რომელსაც რჯული და ეროვნება ერთმანეთზე გადაუბამს, შეუხორცებია და სულს ხორცზე მალა აყენებს?.. საარაკო ლანგ-თემურმა მხოლოთ აქ იგრძნო

თავისი კოქლობა, როცა ამ პატარა „ქვეყნის ქვა-კუთხედს“ წამოჰკრა ფეხი. ვაი, თუ ირანის ლომმაც აქ ამოიძეოს კული?! ხალხი, რომელსაც სხეული გაუკაეებია ზ სული ცამდი აუმაღლებია—საშიშია!.. ჯერ უნდა სხეული დაუდუნდეს, სული დაუმდაბლდეს ზ მერე, მხოლოთ მერე შეიძლება მისი მოდრეკა!.. ჰო, სწორეთ! სწორეთ!! ზოგან, სადაც ცული ვერ გამოდგება, იქ პატარა ხერხს გააქვს და გამოაქვს ხოლმე!.. იქ სადაც ლომის ტოტი ველარას თესავს, მელას კუდმა უნდა მოიმკოსო!..“ ასეგადასწყვიტა ძლიერმა ზ კიდევ შესცვალა თავისი გმირული, პირდაპირი, პოლიტიკა საქვეშ-ქვეშო სავერაგოზე. — იმ დღიდან დაუტკბა მისგან აოხრებულ ქვეყანას და რისხვა წყალობათ შეცვალა. — ერთავათ მიფენილი მზის სხივები, თვალის ჩინს ართმევენ კაცსა და სწორ-მხედველობას აკარგვინებენ... ყვენის უხვმა წყალობამ დააბრმავა კახეთი. კუქმა გულს ძლია, სულმა ხორცს დაუთმო და ნელ-ნელა „დღეს-ხვალიაობით“ ქვეყანამ შეტოპა საფრთხეში. მოწინავე გუნდს და მათ მეთაურებს ტყუილათ კი არ უსვამდა თავზე ხელს სპარსეთის ახალი პოლიტიკა!.. სასახლის კარზე უპირველესი ადგილები დაიქირეს ქართველებმა და ადვილათ გამდიდრებულები მიეცენ მკონარებას. არც ნიქი, არც ცოდნა და არც სხვა რამ კაცური ღირსება არა სქრიდა. რომელიმე პირადობის ასამაღლებლათ საკმაო იყო მხოლოთ თავდადებული ერთგულება სპარსეთისადმი და სამშობლოს ნელ-ნელა გაწირვა. — ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა, ის იჩაგრებოდა და წინ ბიჯის წადგმას ვერ ახერხებდა, გინდ გმირთა-გმირიც ყოფილიყო!.. ამას ხედავდა შაჰ-აბაზი და გულში იცინოდა. სიკვდილის შემდეგაც ანდერძათ დაუგდო მემკვიდრეებს ირანის ლომმა იგივე პოლიტიკა და მიტომაც ერთ საუკუნოსაც არ გაეგლო ჯერ, რომ აღმოსავლეთი საქართველო ნახევრათ გათათრდა: შემოვიდა ხალხში სპარსული ზნე, ჩვეულება, რჯული და კანონი!.. ქართველს ქართველობა აღარ ეტყობოდა!.. ენა შეიბღალა, დიდ-ოჯახებში ქართულათ ლაპარაკი კიდევ ერცხვინებოდათ!.. სამართალი უცხო ენაზე იყო, წირვა-ლოცვის და

გალობის კილო შეიცვალა, მღვდელთ-მთავრების მოადგილე ახუნდები გახდნენ და მსაჯულ-მოადღვრებათ—მოლლა-ყადები. ამან, ყოველივემ, ისე გარყვნა ხალხი, რომ ქართველი ქართველზევე მეზვერეობდა და ბოლოს ისე დაუძღურდა, რომ თვით სპარსელების საზიზღარ-გასაკიცხი შეიქნა, ოდესმე სახელგანთქმული ქართველობა. ასე რომ, შაჰ-აბაზ მეორის დროს ქალაჩუნობა სრულიად საქირო აღარ იყო და პირდაპირაც თავში დაუწყეს ცემა დაუძღურებულ ქვეყანას.

საკენკით მიტყუებული და აღერსით თვალ-ახვეული კახეთი მიხვდა, რომ უბედურებაში იყო ჩავარდნილი, მაგრამ თანვე იგრძნო თავისი უძღურებაც და გაკმიდა ხმა.—„სულ არაობას ცალ-უღელი ხარი სჯობიაო“—სტქვა თვის სახუგეშებლათ და წაუშვირა კისერი უღელს!.. ვინც ადრე ამილახვრობას, ამირეჯიბობას, ეშიკაბაშობას და ამირბარობას არათ აგდებდა, დღეს იმას ჩაფრობაც კი ენატრებოდა. სიღარიბე უფრო მალა წოდებას დაეტყო და სიმშლით გამწარებული თავად-აზნაურობა დაბალ-წოდებას დააწვა თავზე... ერთმანეთშიაც ისე აირ-დაირიენ, რომ სისხლ-ხორცობა აღარასა ნიშნავდა და ნათესავი ნათესავს აღარ ჰზოგავდა, ოღონდ კი ჩამორჩენოდა რასმე!—თავის წმინდანები რომ აღარ აგონდებოდათ, „ყენის თავის მზეს“ ფიცულობდნენ!.. და თუ აქა-იქ სადმე თავად-აზნაურობაში რიგიანი ვინმე გამოერეოდა, ჯერ კიდევ გადაურჯულელებელი და სამშობლოს მოჭირისუფლე, თავისიანებსვე არ მოსწონდათ და უკიჟინებდნენ.—გლებობას კი, იმ მუშა ხალხს, რომელიც ყოველ დღე მამა-პაპების მოწამურ—სისხლს, სამშობლოს მთა-ბარზე მსხვერპლათ დათხეულს, პატიოსან შრომის ოფლს აღვრიდა, არ ჰქონდა ჯერ კიდევ საერო კავშირი გაწყვეტილი... მზათ იყო, რომ კვარივით ანთებულყოფილ უცდიდა მხოლოთ ნაპერწკლებს, საიდანმე მონაკვესს!.. ამ დროს, სწორეთ ამ დროს, სცხოვრებდა კახეთში ახმეტის მებატონე, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ბუნებისაგან უნაკლულოთ შემკული, რომლის გულიც ვერაფრით ვერ მოიგეს თათრებმა ვერც რისხვითა და ვერც წყალობით. კა-

ხელებს უკვირდათ მისი ახირებულობა და ათვალწუნებული ჰყავდათ...

„გაგონილაო“—ამბობდნ თავადები—ბედი კარზე მისდგომია და ეგ კი ჭირვეულობს... შინ არ უშვებსო! *ყენის თავის მზემ.. ჩვენ უნდა ვიყოთ მაგის ადგილას, რომ ქვეყანა გავაკვირვოთ და მტრებს თვალები დავუყენოთო“. ამისთანაები რამ ბევრი ესმოდა ბიძინას, მაგრამ ხმას არ იღებდა... მხოლოდ ნაღვლიანათ აქნევდა თავს.

ერთ ღღეს ბიძა მისი ჯანდიერი ესტუმრა. ეს ჯანდიერი ისეთ კაცთაგანი იყო, რომელიც აქეთაც არის და იქითაც; დროს შეჰყურებს!.. ხან წაღმა ხნავს და ხან უკულმა ჰფარცხავს!.. თათრების წყალობით გადიდკაცებულს დიდი გავლენა ჰქონდა კახეთზე... თითქმის, პირველი ვეზირი იყო მთავარმართებლის!.. მის უკითხავათ ფეიქარ-ხანი წყალსაც არ დააქცევდა და ახლაც თურმე იმას გამოეგზავნა მოციქულათ ჩოლოყაშვილთან. სადილზე ნელ-ნელა სიტყვა შეაპარა მასპინძელს და გამოიწვია სალაპარაკოთ: „ჩემო დისწულო—უთხრა სხვათა შორის—მე მხოლოდ შენი ახირებულობა მაკვირვებს!.. ღვთის მოცემული ყოლიფერი ბევრი გაქვს.. ჭკუა არ გაკლია და გონება! ბედიც გწყალობს, მაგრამ შენ კი შენი თავის მტერი ხარ!.. მითქვამს და კადევ გეტყვი, რომ იქ სასახლის კარზე ბედნიერება მოგელის და შენ კი აქ მოგიკეცია ნაცარ-ქექიასავით!.. რას ჩააკვდი ამ ახმეტას? სად გაგექცევა შენი არ არის? კაცობა ის არის, რომ შორიდან მოიხვეჭო...

— კაცია და გუნება, ბიძაჩემო!.. მე აქაც კმაყოფილი ვარ!.. ცოტა წმინდა მირჩევნია ბევრ უწმინდურს!..

— უწმინდურს?! როგორ თუ უწმინდურს?!... მაშ ჩვენ სულ გასვრილები ვყოფილვართ, სასახლის კარზე ვინცა ვართ?

— მე მხოლოდ ჩემ თავზე მოგახსენებ.

— შემცდარი ხარ!.. შეხედე სხვებს, როგორ ხმარობენ დროს და რა რიგათა ცხოვრობენ!.. ღმერთმა ნუ მოგვიშო-

ლოს ყვენის თავის მზე!.. დღეს მისი წყალობით, ავით, თუ კარგათ, ქვეყანა პურსა სქამს.

— ჰმ!.. შინ ლუკმას გვაკლიან პირიდან და გარედან კი ნასუფრალს გვიყრიან ძალღებსავით.

— რომ ეგეც აღარ გვექნეს, ხომ სიმშილით ამოვწყდებით?!

— უწმინდურ სიცოცხლეს მე წმინდა—სიკვდილი მიჩვენია და სანამ მოვკვდებოდე, მანამდი მაინც კიდევე ვეცდები, რომ ჩემი ლუკმა როგორმე დავიბრუნო.

— გვიანლა არის, ჩემო დისწულო!.. ძალა აღმართს ხნავსო, არ გაგიგონია? მაგრე აღარ ფიქრობს ქვეყანა და შენ ერთი მარტო რას გააწყობ? ნათქვამია: „ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო“.

— გაზაფხულს ვერც ერთი მოიყვანს და ვერც ათასი! მაგრამ თვითონ გაზაფხულს კი ერთიც მოჰყავს და ათასიც. ეგებ ჩვენი გაზაფხულიც მოდიოდეს!.. დღეს მე ვარ ერთი, ხვალ ათი იქნება და ზეგ ათასი!..

— კეთილი, მაგრამ ხშირათ ადრე მოფრენილ მერცხალს სუსხი სცემს და სიცივე ჰკლავს.

— მესმის, ბიძაჩემო, მაგამ მაინც მე ჩემდა თავათ გაზაფხულის მახარობლობის დროს სიკვდილი მიჩვენია ზამთრის წინასწარმეტყველობაში მედიდურათ სიცოცხლეს!.. ვიცი!.. განა არ ვიცი, რომ დიდ-კაცობა ტკბილია?.. სად თერანი და სად ახმეტა?!.. იქ ყოველიფერი თვალს იტაცებს, გრძნობა-გონებას ჰხიბლავს და კუჭს ატკობს... მაგრამ კიდეც მაგისი მეშინია!.. არ მინდა, რომ ის გადამივარდეს გულიდან, რაც უნდა სიკვდილამდე მახსოვდეს და ვეტრფოდე.

აქ, ამ პატარა ახმეტაში, ყოლიფერი მალამოთ ეცხება ჩემ გრძნობა-გონებას: მიწა, წყალი, მთა, კლდე, ტყე და ველი, ყველა ერთად ნათესაურის კავშირით გადამბმულა ჩემთან!.. ვგრძნობ რაღაც ერთ სისხლხორცობას მათთან! ვგრძნობ და ჭირს ადვილად ვიტან!.. ამის სამაგიეროს რას მომცემს უცხოეთი?.. რათ მინდა შენი გარეგანი, თვალ-სატყუარი

დიდ-კაცობა მაშინ, როდესაც დამალული გრძობა-გონება იჩაგრება და სულს აჩიავებს?! ტკბილია თქვენი შარბათები, მაგრამ ვერ გავსცვლი იმ ჩემ ღვინოზე, რომელიც ჩემი მამა-პაპის სისხლით არის წითლათ შეფერილი!.. გემრიელია თქვენი მურასა-ლავაშები, მაგრამ მე მაინც ჩემი ქვეყნის პური მირჩევნია, ის პური, რომელშიაც ჩვენი ძველების ნაწილები ურევია... ღიახ, ნაწილები!.. ჩვენი საყანეები მათის ძვლებითა და ხორციით არიან დაპოხიერებული!.. მართალი არის ჩვენი გლეხ-კაცობა, როდესაც ღვინის დაღვევის დროს პირ-ჯვარს იწერს და პურის გატეხის წინეთ ჯერ პურს ემთხვევა!.. ის, წმიდა-წმიდათა, ზიარებაა ჩვენთვის... და ჩემს სამშობლოს რომ გავშორდე, სადღა მივიღო?!. არა, ბიძაჩემო, არა!.. ისინი ჩვენთვის უცხო არიან და ჩვენც იმათთვის!.. რაც ბუნებასა და საუკუნოებს არ შეუხორცებია, მისი შეწყვეტა ტყუილია!.. არა გამოვა-რა!.. ან განშორება და ან სიკვდილი!.. ორში ერთი აუცილებელია!..

ეს რომ სთქვა წამოვარდა ზეზე, გავარდა აივანზე და დაიწყო გიჟივით სიარული... ჯანდიერმა გადააქნია თავი „ვაიმე, ჩემო დისწულო, რა კაცი იღუპებო?!.“ სთქვა მწუხარებით, გამოვიდა კარში, შეჯდა ცხენზე და გაუდგა გზას.

დიდხანს იბორცა გაბოროტებულმა ბიძინამ და რომ დაიღალა დღე-და-ღამის გაყრის დროს, ჩამოჯდა ტახტზე და გადახედა ალაზნის პირებს. ბნელი თან-და-თან იქერდა არე მარეს... თვალი სინათლესა ჰკარგავდა, მაგრამ სამაგიეროთ ყური ძალას იჩენდა... ალაზნის უხუილი, ნიავისაგან მოტანილი, თითქოს შესჩივის და შეხვნეშის მის გარეშემოს!.. ცაზე ვარსკვლავები აკიაფდენ!.. მთვარე ჯერ კიდევ ისევ მთას ეფარა... მაგრამ ცოტაოდნათ კი შემოსცინა ცის კიდეს. ეტყობოდა, რომ შორს აღარც ის იყო.. აქვე ახლოს გაისმა შოლტის ტკაცუნის და ზედ „ოროველას“ ღიღინი მოჰყვა. „მადლობა ღმერთს! რომ კიდევ ერთი მშობლიური ხმა მესმის!—სთქვა ამოოხვრით ბიძინამ—ღიღი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ გადაფხიკა კახელის გულის ფიცარზედ დღემდე

ღრმად დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძობი და ნაფიქრები!.. ქართულ ტკბილ-ლილინს, ვაშკაცურ შეხმატკბილებას და სასოების მომგვრელ გალობას ბოლო მოუღო თათრულმა შექაქანებამ!.. ტკბილი ჩანგური და სალამური ზურნა-ქიანურმა ჩაჰყლაპა!.. მხოლოდ ეს ორი სავალალო ხმა „ოროველა“ და „მუმლი მუხასა“, კიდევ შერჩენია მუშა ხალხს... და მადლობა ღმერთს, სანამ ესენიც არ მივიწყებულან, ჯერ კიდევ იმედია,—წაილაპარაკა ბიძინამ. ამ დროს თავი ამოყო გადაღმიდან მთვარემ... ნელ-ნელა გადმოეშვა მთის წვეროზე. სამკურნალოთ მიჰფინ-მოჰფინა სხივები ცა და ქვეყანას. გამოაღვიდა სიბნელეში სულ-განაბული არე-მარე, დაჰქროლა ნიაემა, აბიბინდა მდგლო, აშრიალდენ ფოთლები, შეირხენ ბუჩქები და ერთ ხმათ შეუჭიკჭიკეს ბულბულებმაც!.. ბნელით გამოსულმა ქვეყანამ სული მოიბრუნა და დანადგლიანებულ ბიძინასაც გული დაუტკბა.—გზაზე გამოჩნდა ურემი... ნელ-ნელა მოდენიდა მეხრე კამეჩებს და „ლილინს“ სათვალავს უხშირებდა: „ნუ ეძაღები წყალ-დიდსა, უნდა ეძებდე ფონებსო!.. ხერხი სჯობია ღონესო, თუ კაცი მოიგონებსო!“ შემოსძახა მაღალის ხმით და თან „ხიოც“ მიაყოლა შოლტის გატლაშუნებით.—ბიძინა შეკრთა, უცბათ წამოდგა ზეზე და ზეცას დაუწყო ყურება... დიდხანს ხმას არ იღებდა.. ბოლოს—თითქო გამოერკვაო—წაილაპარაკა: ეს რა გავიგონე?!—მიწამ შემომტყორცნა, თუ ცამ ჩამობერა ეს საგულისხმო სიტყვები? „ხერხი სჯობია ღონესო?!“ საიღამაც უნდა იყოს სულ ერთია... უგანგებოთ ცაცა და მიწაც ორივე მუნჯია!! ჩემი დიდი ხნის გრძნობა-გონების ქიდილი ამ ორმა სიტყვამ უნდა გადასწყვიტოს?.. დიახ! დიახ!! „ხერხი სჯობია ღონესაო!“ ხერხი! ხერხი!! მაგრამ ხერხი საქვეყნო და არა საპირადო!.. ციურნო მნათნო! თქვენ იყავით მოწამე ჩემი განზრახვის და თავდები ჩემის მოქმედების!..—თქვენ კიდევ ჩასული არ იქნებით, რომ მე მორჩილებით მივმართავ ალი-ყული-ხანს.

V1

ჩოლოყაშვილმა კარგი ფეხი ვერ მიუტანა სპარსელებს: გადავიდა თუ არა მათკენ, მაშინვე გაჩნდნენ კახეთში სხვა-და-სხვა გუნდები გავარდნილთა და მოსვენებას აღარ აძლევდნენ თათრებს. სადაც-კი შეიგულვდნენ და მოასწრებდნენ, სულ მუსრს აღენდნენ, და ისე შეაშინეს, რომ არა თუ სოფლებში ველარ დაფარფაშობდნენ აღრინდულათ, ციხე დარბაზშიაც კი შიშის ქარი უქროდათ. და თუ არ სიფრთხილით, გალაენის გარეთაც ველარ ბედავდნენ ფეხის გადადგმას. შესანიშნავი უფრო ის იყო, რომ მარტო თათრებს კი არა, ქართველებს უფრო სდევნიდნენ, რალა-კი შეატყობდნენ რომ თათრების მომხრე და იმათი ერთგულები არიანო. ბევრი გამოჩენილი და თათრის სამსახურში დაწინაურებული გამოათხოვეს წუთისოფელს; რამდენიმე თავად-აზნაურობის ოჯახი აიკლეს; საბუეში ერთი მღვდელი შეიპყრეს, როგორც ქვეყნის ორგულს, თვალები დასთხარეს, ახლა მაინც ჩაიხედე გუნებაში და შეინანეო. ჯანდიერს სახლკარი გადუწვეს. ამბობდნენ რომ ჩოლოყაშვილსაც რამდენჯერმე დაესხენ თავზე, მაგრამ კაც-მრავალმა ოჯახმა, როგორც იქნა, მოიგერაო. იმათი წინააღმდეგობა და მოპირდაპირობა მით უფრო საძნელო შეიქნა, რომ არავინ იცოდა, ვინ იყვენ, სად იყვენ და საიდან როგორ მოდიოდნენ. ჩავარდა მთავრობა საგონებელში: „ადგილის კურდღელს ადგილისვე მწვევარი თუ დაიჭერს, თვარა უცხო ვერას გახდებოა“, — ფიქრობდა ფეიქარ-ხანი. და კახელებსვე ეხვეწებოდა, რომ გამოდგომოდნენ იმ უკულმართებს და მით ერთგულება გაეწიათ ყვენისათვის. გუნებაში, ეგება, ბევრს უნდოდა, მაგრამ ცხადათ-კი მათი დევნა შიშით ვერავინ გაბედა და ჩოლოყაშვილს მიანდო მთავრობამ, რომელსაც, როგორც თვითონ ამტკიცებდა, ცდა არ დაუკლია, მაგრამ მაინც ვერა გააწყო-რა!“. გუნდები უფრო და უფრო გამრავლდნენ და გავარდნილები გათამამდნენ. გასჭირდა საქმე. ფეიქარ-ხანმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექმნა, და უნდა ეცნო-

ბებია ყვენისთვის, რომ ერთ დღეს არ გამოცხადებოდა სწომონ მაყაშვილი და არ შეჰპირებოდა: „მე დავამშვიდებ ქვეყანასაო!“.. ეს მაყაშვილი, როგორც გაიძვერა და გაუტანელი კაცი, ყველას სძულდა. თეირანში იყო გამოზდილი ყმაწვილობიდანვე და ერთ დროს დიდი ადგილიც ეჭირა სასახლის კარზე, მაგრამ ცოტა რამეზე გადაუბრუნდა ფეხი და შერისხული გამოისტუმრეს თავის ქვეყნისკენ და მას შემდეგ უმნიშვნელოთ დაეხეტებოდა აქეთ-იქით. დიდ-კაცობისა და მტარვალობის ნაჩვევს მოსვენება აღარა ჰქონდა და სულ იმაზე ჰფიქრობდა, თუ როგორ დავიბრუნო ძველი დრო და დიდებოა. თარეშობის დრომ ხელი მოუმართა მის მოუსვენარ სურვილს და ხელ-მეორეთ გამოიყვანა სარბიელზე: მთავრობამ მთავარ მეთვალ-ყურეთ დანიშნა დიდების მაძიებელი და უფლება-შეუსაზღვრელი მოხელეც მაშინვე შეუდგა საქმეს. შეატყობინებდნენ თუ არა მისი ხელ-ქვეითები, რომ ამა და ამ სოფელში თავზე დასხმიან ვისმე და ან ტყუილა გზით გაუვლიათ სადმე გავარდნილებსო, მაშინვე აიკლებდა იმ სოფელს და ააოხრებდა გაუკითხავათ. „ბატონო! ჩვენ რას გვერჩით? ძალაც თქვენ ხელშია და სამართალიცაო; ვინმე მოთარეშეთაგანმა ჩვენ სოფელში გაიაროს, ჩვენ რა ვიცით და რა ჩვენი გადასახადიაო?“—ევედრებოდნენ სოფლელები, მაგრამ სადღა იყო გაკითხვა? მით უფრო, რომ მთავრობა უწონებდა მკაცრობას და აგულიანებდა მტარვალს. ამ გვარმა მეცადინეობამ უნაყოფოთ არ ჩაიარა!.. მართალია, მოთარეშეები არა თუ არ გაუწყვეტია, თვალითაც არ უნახავს არავინ მათგანი მთავრობას, მაგრამ რამდენიმე თვის განმავლობაში მართლა შესწყდა თარეშობა და გავარდნილების აღარა ისმოდა რა. ეს სამსახური იმდენათ მოუწონეს და დაუფასეს მაყაშვილს, რომ ყვენმა გული მოიბრუნა და პირველი ხალათი უბოძა.

ყვენის ტახტზე აბძანების დღეობას იხდიდნენ. აღვანის მინდორი მოქედილი იყო ხალხით. ერთი მხარე ბამბის კარვებით იყო მოფენილი. ოქროს კარავში კახეთის მმართველი ალი-ყული-ხანი იჯდა და გარს დიდებულები ჰყავდა შემო-

ხვეული. მზე დიდი ხნის ამოსული არ იყო, ასე, ორ-სამ შუბის ტარზე თუ იქნებოდა აღმოსავლეთით წინ წამოწეული, რომ მოსაკრავებმა ქაბული დაუკრეს. ხანი გამოვიდა ამალით და მიმართა საჭიდაოს; ხალხმაც დაიგრიალა და ყოვლის მხრით მოატყდა და შემოერთყა ირგვლივ წრეს. იმ დროს კიდაობა დიდათ მიღებული იყო, როგორც თათრებში, ისე ქართველებშიაც. ფეიქარ-ხანი მოყვარული იყო ფალანგის და ხშირათ ესწრებოდა ხოლმე კიდაობაზე. განთქმული ფალანგები ერთმანეთს არა ზოგავდნენ გვარ ტომობის გაურჩევლათ, მაგრამ უფრო ხშირათ-კი თათრები და ქართველები ეკიდავებოდნენ ერთმანეთს. თუმცა თათრები ჩვეულებისამებრ ტიტვლები გამოდიოდნენ საჭიდაოთ, ტანზე ქონ-წასმულები, ასე რომ ხელი აღარსად ეკიდებოდათ და ქართველები კი საჭიდაო ჩოხით გადიოდნენ, მაგრამ მაინც ხშირათ გამარჯვება ამ უკანასკნელებს რჩებოდათ. წინა დღეს კოზმანიშვილმა გალახა თათრების განთქმული მოჭიდავე, ბექი ამოუგდო და ამან ისე შეაწუხა თათრები ო თვით ფეიქარხანსაც ისე დასწყვიტა გული, რომ აბდუშაჰილს უბრძანა, გინდა თუ არა, დაეკიდევო. ეს აბდუშაჰილი ერთი უთვისტომო ვინმე იყო, მაგრამ თავის ვაშაკობით პირველობა დაირჩინა არდალანში და ფეიქარ-ხანის ცხენოსან ჯარის მეუფროსობა იშოვნა. კიდაობა თუმცა აღარ ეკადრებოდა, როგორც დიდკაცს, მაგრამ ხანს ხათრი ველარ გაუტეხა და შევიდა წრეში წელ ზევით ტიტველი. ერთი შეხედვით, ჩასხმული, უზარ-მაზარი, შავი მარმარილოს ქანდაკი ეგონებოდა კაცს. შავი წვერები ტევრათ ეყრებოდა გულ-მკერდზე, დიდი უღვაშები აქეთ-იქით ტოტებათ სცემდნენ სიგძისათ; დიდროვანი შავი თვალები, სქელი წარბებით გადმოხურულ-დაჩრდილულები საოცრათ ბრიალებდნენ. დაუკრეს საჭიდაო. ატორტმანდა ფალანგანი, ჯერ მალა აღაპყრა ხელები, ზეცას შეხედა, თითქო გამარჯვება გამოსთხოვაო, მერე დაემხო დაბლა და მიწას სამჯერ აკოცა; წამოდგა ზეზე და კალოს შემოუარა; ცერებზე დგებოდა ყოველ ბიჯის გადადგმაზე და ძალზე ჰაერს ისუნთქავდა, თით-

ქოს სკდილობდა, რომ გულ-ბოყვი გაედიდებია, გაებერა-ერთხელ რომ შემოუარა წრეს, ისევ თავის პირველ ადგილზე გაჩერდა, დაიჩოქა ცალ მუხლზე და იქითკენ დაიწყო ყურება, საიდანაც მოპირდაპირე უნდა შემოსულიყო. უყვილის მსურველებს, მაგრამ არავინ გამოჩნდა. მეორეთ დაუარა კალოს, კიდევ არავინ ჩანდა.

— სად არის გუშინდელი თქვენი გამარჯვებული კოზმანიშვილი?—იკითხა ხანმა.

— უარზე დგას, ასე ამბობს, მე ფალავანებს ვეჭიდავები და არა გოლიათებსაო.—მოახსენეს ქართველებმა.

— მაშ კარგი, სირცხვილი თქვენიო! ღიმილით სთქვა ხანმა და უბძანა მოქიდავეს მესამეთ კიდევ წრეში შენაგარდება და ისე გასვლა წრიდან.

მოქიდავემ აასრულა ხანის ბძანება და მედიდურათ დააპირა წრიდან გასვლა. თათრებმა კმაყოფილების ნიშნათ წვერებზე მოისვეს ხელი და უღვაშებში ჩაიცივნეს.

— ამ დროს ხალხში რაღაცა ჩოჩქოლი ატყდა და მოისმა კიჟინი: დაუკართო, დაუკართო! უცბათ შეჩერდა აბდუშაჰილი და აქეთ-იქით დაიწყო ყურება. წრეში ვეფხივით შემოვარდა ერთი ვიღაც ტან-წვრილი, მალალი, მხარ-ბეჭიანი და თმა-გაჩეჩილი ახალგაზდა, შეხედა მოპირდაპირეს და შეჩერდა. თათარმა ტორტმანი დაიწყო და ხელების შლა; უცებ გაექანა შურდულივით ახალგაზდა, შეუვარდა ფეხებში, გამოჰკრა ორივე ხელი, ჯირკვიით გადააგორა ფალავანი და გამოიქრა წრიდან.

— არა, არა, ჯერი არ არის! მაგრე არ იქნებოა!—ყვიროდენ თათრის მომხრეები. გაბრუებული აბდუშაჰილი წამოდგა ზეზე და სთქვა:—მე ჯერ სალამი არ გამეთავებია და ის ღალატით მომვარდაო.

ძალათი გამოათრიეს მეორეთ ახალგაზდა; ის გაჩერდა ერთ ადგილას და აღარ იძროდა.

— თათარო, სალამი რომ გაათაო, დამიძახე და მოვალო!—მიაცვირა ფალავანს. იმანაც, ბრაზ-მოსულმა, კამეჩივით

შიაშურა ახალგაზდას, მაგრამ ის განზე გაუხტა. და თათარმა ხელები ჰაერს მოუპოტინა. რამდენჯერმე ჩაუქროლ-ჩამოუქროლა ახალგაზდამ გოლიათს, მაგრამ ატყუებდა, ხან აქეთ და ხან იქით განზე უხტებოდა, რომ ხელში არ ჩავარდნოდა. მოთმინებიდან გამოსული თათარი წყევლა კრულვით დასდევდა მოპირდაპირეს; შეურჩია დრო, როგორც იქნა, ახალგაზდამ, მოავლო ხელი მკლავში, წამოიკიდა ზურგზე, გადილო კისრულით და უშვა ხელები. აბღუშაილი სიგძისათ გაიდლაშა გულ-აღმა დედამიწაზე... გამარჯვებულმა ცალი ფეხი დაჰკრა ფაშვზე, გადაახტა და გავარდა წრიდან. ხალხმა კიჟინი დასცა.

— შაიტან, შაიტან! — დაიძახეს აქეთ-იქით თათრებმა.

— ახლა გინდა შეიტანე და გინდა გამოიტანე ეგ თქვენი რუმბივით გაგორებული ფალავანი, სულ ერთიაო. — უპასუხებდნენ მხიარულათ ქართველები.

დაცემული წამოაყენეს და წაიყვანეს გაბრუებული უფრო სირცხვილით, ვიდრე გალახულობით. მოიკითხეს გამარჯვებული, მაგრამ ველარსად ნახეს, მიიშალა ხალხში. ველარ გაიგეს, ვინ იყო. ფეიქარ-ხანმა წარბები შეიქმუხნა და ზეზე წამოდგა, გაბრუნდა ისევ თავის კარვისაკენ. ხალხიც დაიშალა, წავიდ-წამოვიდა აქეთ-იქითკენ. იმ დღეს, მართალია, ხანი გუნებაზე ვერ იყო, მაგრამ მაინც მხიარულათ ჩაიარა საერო ლხინმა და შექცევამ. ნასადილევს, ჩვეულებისამებრ, ცოტა წაიძინა დიდ-კაცობამ და მერე კი, რომ აგრილდა, გამართეს ჯირითი.

ცხენოსნები გაიყვნენ ორათ და დადგენ გაღმა-გამოღმა მოედნის პირათ. ცხენებმა იგრძნეს, კუდები აიღეს, თავი მოიქანჩეს, ცმუტავდნენ ერთსა და იმავე ადგილას, მარჯვნივ და მარცხნივ ტრიალით. ზურნის ხმა რომ გაისმა, მაშინ კი შეკუნტრუშდნენ და თუ მხედრებს თავი არ მოექანჩათ მათთვის, გამოიქრებოდნენ შუა მოედანზე. ახლა-კი, თავ-შეკავებულები, ბერავდნენ ცხვირის ნეშტოებს, ფრთქვინავდნენ, კბილებს უქერდნენ ლაგამს, ყურებს აცქვეტდნენ და თვალებს აბრიალებდნენ. გამოახტუნა ერთმა მხედართაგანმა თავის ყარაბა-

ღული და მოხდენით მიაგდო მოპირდაპირე გუნდზე, გამოიწვია მოწინააღმდეგე და საოცარი სისწრაფით გამოატრიალა ცხენი. უკანამ ჯირითი შესტყორცა, მაგრამ წინამ ჯირითს ჯირითი აუკრა და გადაივლო თავზე. ახლა სხვები გამოვიდნენ, ახლა კიდევ სხვები რიგ-რიგით, ასე რომ წესი არავის დაურღვევია. შვენერი სანახავი იყვენ მხედრები, როცა ისინი შენატყორც ჯირითის ასაცილებლათ ხან მარჯვენით და ხან მარცხნით მანდიკურათ გადაეკიდებოდნენ ცხენს და ზოგჯერ მუცელ-ქვეშაც ამოვევლებოდნენ ხოლმე. ბედაურებისათვის საჭირო აღარ იყო არც დეზი და არც მათრახი; იმათ თვითონ იცოდნენ, რა დროს რა გვარი მიხვრა-მოხვრა იყო საჭირო; გამეტებით ჯირითის გაგდება დაშლილი იყო.

ზოგ მოჯირითეთაგანს ნება არ ქონდათ, მარჯვენა ხელში აეღოთ ჯირითი და მარცხენათი ათამაშებდნენ. აბლუშაპილს სულ არ მიუღია იმ ჯირითში მონაწილეობა. გათავდა ჯირითიც, შეერთდა ორივე მხარე, მწკრივით დააყენეს ცხენები ყველამ ერთათ, ცოტა შეასვენეს და, დაიქვივლა თუ არა ზურნამ, მიანებეს თავი ცხენებს და ისინიც ქიხინ-ქიხინით გავარდნენ ჯეირანივით. ცხენოსნებს უნდა ის მინდორი სიგძისად გადაეკრათ, მისულიყვენ კიდემდე და მერე იქიდან სათითაოთ გამოექვენებიათ ცხენი, რომ ყაბახი ჩამოეგდოთ. იმ დღეს ყაბახათ ოქროს თასი იყო დასმული თვალ აუწდომელ ქადრის წვერზე; თითო ჯირითი ყველამ შესტყორცა, ზოგმა ახლოს მიიყვანა, ზოგმა ხეს გადაავლო თავზე, მაგრამ ვერც ერთმა-კი ვერ შეანძრია ნიშანი. ბოლოს წამოვიდა ვილაც შავ-ცხენოსანი, ისეთი სისწრაფით, რომ თითქმის აღარ ჩნდა ცხენზე, შორიდანვე შესტყორცა ჯირითი, ჰკრა შუაგულში და მალლა შეაგდო. თასი ბზიალ-ბზიალით წამოვიდა; მხედარმა მიაგდო ცხენი ხის ძირში, შეაყენა უკანა ფეხებზე და ჰაერშივე მოავლო ხელი თასს, დაბლა აღარ დაუშვა; ჰკრა ქუსლი ცხენს და მიაქენა იქ, სადაც ქართველი დიდებულეები იდგენ, ვითომ ზრდილობისამებრ დააპირა გადმოხტომა, მაგრამ გაგიჟებული ცხენი ხელს უშლიდა. მაშინ ცხენ-და-

ცხენ გაუშვირა თასი ერთ დიდებულთაგანს და დაიყვირა:
„ღმერთმა ნუ მოუშალოს გამარჯვება ბატონ მაყაშვილსო!“
სვიმონ მაყაშვილმა წინ რამდენიმე ბიჯი წამოდგა და ჩამო-
ართვა თასი. ამ დროს უცბათ ჰაერში რაღაცამ გაიფლვა და
მაყაშვილი ჯერ ისევ ფეხზე იდგა, რომ თავი მიწაზე კოტ-
რიალებდა. მხედარმა გამოატრიალა. ცხენი და უკანვე გაჰ-
ქუსლა. შეკრთა დიდი და პატარა! ბოლოს დაიძახეს აქა-იქ:
„ჰეი, ბაში აჩუკია, ბაში აჩუკიო!“ გამოუყენეს მღევრები,
გვიანდა იყო. გარისხდა ფეიქარ-ხანი, გაწყრა მეთვალყურეებ-
ზე და ბაში აჩუკის თავიც ათას ოქროთ დააფასა.

VII

ამ ხანებში არეულობა მოხდა იმერეთში და ქართლის
მეფე ვახტანგი, შახ-ნავაზათ წოდებული, გადაიწვიეს, რომ
მისი შვილი არჩილ იმერეთის მეფეთ დაესვათ. იმერეთის
დიდკაცობა დიდი პატივისცემით და ძღვნით დაუხვდა დიდე-
ბულ სტუმარს. სიუხვით ყველას წერეთელმა გადააქარბა,
თუმცა მეფის გული კი აბაშიძემ უფრო მოიგო და ბევრიც
არა დახარჯვია რა; მხოლოდ ათი ახალგაზდა ქალიშვილი,
ერთი მეორეზე უშვენიერესი, მიართვა: ყვენისთვის საჩუქრათ
დაგჭირდებოა. ამ მცირე ძღვნით ისე კმაყოფილი დარჩა მე-
ფე, რომ სხვების განძი ჩალათაც აღარ ჩაუგდია. წერეთელი,
როგორც მეტოქე და მოქიშვე აბაშიძისა, ყველაზე უფრო
გულ-ნატკენი დარჩა და დაღონდა. კიკო ბაქრაძემ შეუორჩია
დრო ბატონს და მოახსენა:

— თქვენი ქება-დიდება თქვენი ყმების ქება-დიდებაა,
თქვენი ძლევა მოსილობა ჩვენი გამარჯვებაა და ნუ გვიზამ
მისთანა საქმეს, რომ აბაშიძის საყმოს სასაცინო გავხდეთ!
მეფე რომ ქართლში გადაბძანდეს და წერეთელზე აბაშიძე
უფრო პატივით მოიხსენიოს, ეს ჩვენი სიკვდილი იქნება.

— მეც მაგას ვწუხვარ, ჩემო კიკო, მაგრამ რა ვქნათ? — მიუგო ბატონმა დაღონებით. ხარჯი არ დამიკლია, თავი არ დამიზოგავს, სალარო თითქმის დავაცალიერე და მეტი რალა მექნა?

— ჩემო ხელმწიფევე, თუ არ გამიწყრებით, ჩემი უგუნური კკუით ისეთ რამეს გირჩევთ, რომ მეფის გულიც თქვენ დაირჩინოთ და აბაშიძის ძღვენიც დაავიწყოთ; ისეთი რამე მიუძღვენით, რომ მართლა გასაკვირველი და საარაკოც იყოს!

— თქმა ადვილია, მაგრამ რა გამოვძებნოთ მაგისთანა?

— ღმერთი მოწყალეა! რახან ლამაზ ქალებზე კი მივარდა საქმე, არა გვიჭირს რა, ბედი ჩვენსკენ არის, ღვიმის მონასტერში ორი დები იზდებიან, ტყუბის ცალები, ერთი მეორესგან არ გაირჩევა და არც მათი მსგავსი რამ ნახულა ჯერ ჩვენში.

— მერე და ობლები არიან? უბატრონო?

— თითქმის, ჩემო ხელმწიფევე! ჩემს მეტი აღარაგინა ჰყავსთ და მე ან ჩემი თავი რათ მინდა და ან ისინი, თუ არ თქვენნი ჭირის სანაცვალათ? დედა იმათ აღარ ჰყავთ და მამა, ერთი ძმა ჰყავდათ და ისიც დაიკარგა, ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავალი აღარა ვიცით რა; მეც ხომ უცოლშვილოთ გადავდივარ ეს არის და თქვენს გარდა ბატონი და ჭირის უფალი ვინდა ეყოლებათ? გამოიყვანეთ ორივე და მიუძღვენით მეფეს, ისინი სადაც უნდა იყვენ, სასახლის კარზე, საქრისტიანოში თუ საურჯულოში, მაინც არა უშავთ რა; მათი სილამაზე და მზეთ უნახაობა არც ერთს გზას არ დააკარგვინებს.

დიღხანს ყოყმანობდა წერეთელი; მისი ნაერთგულარი ბაქარას შვილები დასაკარგავათ არ ემეტებოდა, მაგრამ აბაშიძის მეშურნეობამ დარია ხელი; გამოიყვანა ორივე დები და წასვლის დროს მიუძღვნა ვახტანგს. როგორც მეფე, ისე მთელი მისი ამაღა გაოცებული იყვენ ბაქრაძის ქალების სილამაზით, მით უფრო რომ ერთს მეორესგან ვერ არჩევდნ. მეფემ აღარ იცოდა, როგორი მადლი გადაეხალა წერეთლი-

სათვის და დიდძალი ყმა და მამული უბოძა ზემო-ქართლში. თვითონ კმაყოფილი დაბრუნდა ქართლისკენ და დაიბარა, რომ როგორც ეს ორი მზეთ უნახავი, ისე დანარჩენი ათი ქალიშვილიც, თორმეტივე ერთათ გამოემგზავრებიათ.

მისი ნება ასრულდა, მაგრამ შიგ შუაგულ ქართლში ერთი უცნაური და უჩვეულო რამ მოხდა; მეფის ბარგს დაესხენ თავზე ავაზაკები მოულოდნელათ და თორმეტივე ქალი მოიტაცეს; ნივთეულობისათვის კი ხელი არ უხლიათ.

მეფე ვახტანგს რომ მოხსენდა ეს თავხედობა, გარისხდა, ბძანა გზების გაკვრა, მთელი სამეფო შესძრა, იმერეთშიაც ბევრი ეძებეს, მაგრამ ცამ ჩაყლაბა თუ მიწამ, ვერა გაიგეს რა. ხალხში კი ჩუმათ ლაპარაკობდენ აქა-იქ: „ეს ბიჭობა კახეთში რომ გამოჩენილი ბაში აჩუკია, მისი საქმე უნდა იყოსო“. დიდმა ხანმა გაიარა ამას შემდეგ.

ჭიდაობის შემდეგ აბღუშაპილ თავის ქერქში ველარ იყო; გულში ჩაიდვა ბაში-აჩუკის ჯავრი და სულ მარტოთ მარტო აქეთ-იქით დაეხეტებოდა მთელი დღე; უდაბურ ტყეებშიაც კი დადიოდა, რომ ეგება სადმე წავატყდე ჩემ მძლეველს, სამაგიერო გადავუხადო და სირცხვილიდან გამოვიდეო.

მარტო აბღუშაპილი არა ფიქრობდა ბაში-აჩუკზე, სხვებსაც ბევრს ჰქონდა გატეხილი ძილი, მაგრამ მიზეზი-კი სხვადა-სხვა იყო; პირველს ვაშაკატური ჯინი აშფოთებდა და სხვებს კი ათასი ოქრო არ ასვენებდა. ამ უკანასკნელებში ყველაზე უფრო მეტათ ჰქონდა საღერღელი აშლილი თიმსალმაკას. ეს იყო თელავში მცხოვრები, ტერტერას ქვრივი, ჭკუითა და მოხერხებით განთქმული; უამისოთ არც ჭირი და არც ლხინი არ იქნებოდა, ავშიაც გამოსადეგი იყო და კარგ-შიაც, და მასთანაც განთქმული მაქანკალი. ატყდებოდა თუ არა სადმე ახალგაზდებში ტრფობის ცეცხლი, ეს მაშინვე, თითქო ტრუსის სუნი ეცაო, იქ გაჩნდებოდა და დაატრიალებდა ჯარას; დიდსა და პატარას ყველას იცნობდა, ყოველ ოჯახში შინაური იყო, ყველასთვის საჭირო და გამოსადეგი, მაგრამ არავის არ უყვარდა. გაიგო თუ არა, ბაში-აჩუკის თა-

ვი ათას ოქროს დააფასესო, ანგარებამ აიტანა და ამბობდა გუნებაში: ხუმრობა არ არის ამდენი ფულიო? ჩემი ხერხი და ეს ერთათ ქვეყანას უნდა წაღმა დაიტრიალებენ და უნდა უკუღმავო. ბაში-აჩუკი როგორმე მე უნდა ჩავიგდო ხელშიო, როგორ შეიძლება, რომ მისი ბინა და ვინაობა ხალხში არავინ იცოდესო. მარტო ის ხომ არ არის გავარდნილი, მასთან ერთათ ვინ იცის, რამდენი ახალგაზდებიაო! როგორ დავიჯერო, რომ ერთ მათგანს მაინც ვინმე სოფლებთან დამოკიდებულება არა ჰქონდესო? ეს რომ გადასწყვიტა გუნებაში, კიდევ შეუდგა საქმეს; სადაც კი მოჰკრავდა ყურს, ამა და ამ სოფელში ნაძრახი ქალი ვინმე არისო, იმდენს ეცდებოდ, რომ გასცნობოდა და დამეგობრებოდა. ზოგიერთ ოჯახებში ნათელ-მირონიც-კი შეიტანა, მაგრამ ვერას გახდა, ვერა გაიგო რა; მხოლოდ ეს კი აიღო აზრათ, რომ თუ ვინმემ იცის მათი ამბავი, თვედორაანთ მელანამ უნდა იცოდესო და დაუხშირა იმასთან სიარულს. თვედორაანთ მელანო თელავის მახლობლათ, ერთ პატარა სოფლის განაპირას, ტყის პირათ, სცხოვრებდა ორი პატარა შვილით; ქმარი თათრის ჯარში ჰყავდა ჩაფრათ შესული, თითონ ოროლ თვეობით თვალით ვერა ხედავდა. სილამაზით ნაქები იყო და, ცოტა არ იყოს, სახელიც გატეხილი ჰქონდა. თიმ-სალმაკომ ერთხელ, სტუმრათ რომ მივიდა მასთან, სახეზე უსიამოვნობა შეატყო და განგებ იგვიანებდა წასვლას, სანამ მოსალოდნელმა ავდარმა მართლა არ მოასწრო; შეიქნა ერთი ქექა-ქუხილი და თავსხმა, ასე რომ სტუმარი უნდა დარჩენილიყო მელანოსთან. მასპინძელს შფოთვა თან-და-თან უფრო ეტყობოდა და ვახშმის მზადებას დაუჩქარა; ხელათ გაშალა სუფრა, გვერდში ამოიდგა ერთი ღოჭი კახური და ზედი-ზედ უსხამდა სტუმარს; აძალებდა: „დალიე, ღმერთმა შეგარგოს, და ტკბილათ დაგეძინებაო!“.

თიმ-სალმაკო სიცილით ეუბნებოდა: ჩემო ნათლი დედავ, ეგ რომ არ დავლიო, ისეც ტკბილათ დამეძინებაო. მისთანა წამალს დავაყრი ხოლმე ვახშმათ ჩემ საქმელს, რომ გათენე-

ბამდის ზარბაზნებიც რომ თავზე მახლონ, მაშინაც ვერას
გავიგებო, მხოლოდ ფერად-ფერადი სიზმრები, თითქო სასუ-
ფველში ვიყო, ისე დამტრიალებს თავსაო; ერთხელ რომ
შინჯო, შენც, ჩემი არ იყოს, მერე ხელს ველარ აიღებო.
ეს რომ სთქვა, ამოიღო ჯიბიდან პატარა გამოკრული პარკი,
გაშალა და ფხვნილი შექამადს მოაყარა, ხაშხაშისაგან შეზა-
ვებული ძილის წამალიაო; — შენ კი ვერ გირჩევ, ჩემო ნათ-
ლიდედაო, ბაღების პატრონი ხარ და ღამე ბევრჯელ გა-
მოღვიძება დაგჭირდებაო; მე-კი რომ დავეგდები რუმბივით,
გათენებამდი ველარას გავიგებ, მკედრის ძილი წამიღებსო.
მოუკრა თავი პარკს და ჩაიდვა ისევ ჯიბეში.

ჯერ შუა ქამამდი არ იყვენ მისული, რომ თიმ-სალმაკოს
მთქნარება დააწყებია და თვალები მოგბრუნწა; ერთი-ორი წა-
ილულლულა გაუგებრათ და ჩაჰკიდა თავი... ძილი მოეკიდა;
მელანომ ძლივს მიათრია კუთხისკენ, მიაწვინა ლოგინზე და
საბანი გადაათარა. სტუმარი გაიშმუნა, გადაბრუნდა კედ-
ლისკენ და ამოუშვა ხვრინი. მელანომ ღიმილით წაიხურჩუ-
ლა: მეორეთ მოსვლამდისაც ნუ გამოგღვიძებიაო და გამო-
ტრიალდა სუფრისკენ, მაგრამ ალაგების ნაცვლათ ხელ-ახლა
დაუწყო გაწყობა; მიდგა თაროზე, გადმოიღო იქიდან ცივათ
მოხარშული დამზადებული დედალი, ყველი, რგვლათ მოხარ-
შული კვერცხები, ხელადით ღვინო, გააწყო სუფრა და ხელ-
პირი დაიბანა, თმა დაივარცხნა, წითელი ბაღდადი მოიხვია
თავზე და კოპწიაობა დაიწყო. რამდენჯერმე მოიხვდა თიმ-
სალმაკოსკენ, მაგრამ ის ვერას ხედავდა; პირ-შექცეული კე-
დლისკენ ეგდო უძრავათ და ხვრინავდა. მელანომ მიიტანა
თავისი ძველი თავსათარი და თავზე გადაათარა, გამობრუნდა,
დაჯდა ცეცხლთან სამფეხ სკამზე და კარებისკენ იწყო ყურე-
ბა. დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ეზოში ძაღლმა დაიყვდა
და შეუტია ვილაკას, მაგრამ მალე გაჰკმინდა ხმა, წუწკუნნი
დაიწყო; მელანო ზეზე წამოვარდა და მიაშურა კარებს გასა-
ღებათ; თავ მომძინარებულ თიმ-სალმაკოს გულმა დაუწყო
ძგერა, მაგრამ არ განძრეულა. სახლში შემოვიდა ჩვენი ძველი

ნაცნობი,—გლახა ბაქრაძე, მოიხსნა სველი ნაბადი და მია-
ყულა კედელზე მოიხადა ყაბალახი, უკან ზურგისკენ გადიგ-
ლო ფაფანაკი, თოფი იქვე მიაყულა, დამბაჩა, ხმალი და ხა-
ნჯალი ტანზევე გაისწორა და ღიმილით გადაეხვია მელანოს.
ქალი წურბელასავით ჩამოეკადა კისერზე; დიდხანს შეტყუ-
პებულსავით იყვენ თავ-დავიწყებული...

ახალ მოსულს უცბათ ხვრინი შემოესმა და შეკრთა.

— ნუ გეშინია, ჩემო სიცოცხლევე, ჩემი ნათლია არის,
ტერტერას ქვრივი, ხაშხაშ ნაქამია და სძინავს. შენ მტერს
ნურა გაუგია, მაგან ვერა გაიგოს რაო. უამბო ყველაფერი, მა-
გრამ ვაჟი მაინც იქნეულად აქნევდა თავს. თავის სიმართ-
ლის დასამტკიცებლათ მელანომ ჯინჯგალი დაუწყო მძინარს,
ხან ფეხებში მოაგლო ხელი, ხან თავი აუწია, ბევრი აცოდ-
ლა, მაგრამ ვერ გამოაღვიძა. ერთხელ-კი წაიჭუჭყუნა მძი-
ნარმა ღ ამოუშვა ისევ ხვრინი.

— დაეხსენ, ნუ აწვალეობ! — მიადახა ბაქრაძემ. — სანამ ეგ
გამოიღვიძებდეს, მე აქედან შორს ვიქნებიო; მიუჯდა სუფ-
რას და საყვარელიც გვერდში მოისვა.

დიდხანს იტიკტიკეს ისე, როგორც შეყვარებულთა რი-
გია; სხვათა შორის ქალმა ჰკითხა: — ბაში-აჩუკს რათ გეძახი-
ანო? და ვაჟმაც მიუგო, ეს აქ დამარტკვეს თათრებმაო, ფა-
ფანაკით რომ მხედავენ, უქუდო ვგონივართ, თავ-მოხდილი,
და მათებურათ ბაში-აჩუკი თავ მოხდილსა ნიშნავსო.

ამისთანა ამბები ბევრი ილაპარაკეს ვახშამზე; ბაში-აჩუკმა
ერთი კვირის, როგორც თავისი, ისე თავის ამხანაგების თავ-
გადასავალი დაწვრილებილ უამბო მეგობარს; ნავახშმევს ცო-
ტა მოიაღერსეს... მეორე მამლის ყივილზე ვაჟი გამოესალმა
ქალს, უთხრა, დღეისწორამდის ნულარ მელიო ღ გაუდგა გზას.

ტერტერას ქვრივს ერთი სიტყვაც მათი ნალაპარაკევი
არ გამოჰპარვია, მაგრამ დილას კარგა ძალზე იყო ამოსული
მზე, რომ გამოეღვიძა და ისე წამოდგა ზეზე, თითქო წუხე-
ლი სიზმარიც არ ენახოსო, გამოეთხოვა ნ-თლი-დედას და
გაუდგა გზას.

VIII

ალიყულიხანმა იმ დღეებშივე დაიბარა აბლუშაპილი ზე უთხრა:

— ერთგულობის გამომჩენი, როგორც ჩვენებში, ისე სხვისიანებშიაც, ბევრი მყავს, მაგრამ ამ საიდუმლოს შენს მეტს მაინც არვის მივანდობო!

აბლუშაპილმა მორჩილების ნიშნათ შუბლზე მიიდვა ხელი და მოახსენა: „ბაშ უსტაო!“ მაშინ მოუყვა ყოლიფერს, რაც თიმსალ-მაკოსაგან შეეცყო და დაავალა, რომ ცხენოსნები წაიყვანე დანიშნულ დღეს, შემოარტყი გარს მელანოს სახლს და, როგორც ის ქალი, ისე ბაში-აჩუკიც დაქერილი მომგვარეო.

აბლუშაპილს არ ექაშნიკა ეს საქმე.

მარტო რომ სადმე შევჰყროდი ზე სამაგიერო გადამებდევინებია, ის იქნებოდა კარგი, თვარა კაცს უდროოთა და უადგილოთ მივასწრო, ჯარი დავახვიო და დავიჭირო, ეს რა ვაშკაცობაა და რა საკადრისიაო. მთელი ის დღე სულ ამაზე ფიქრობდა; დაღამდა თუ არა, გაუდგა გზას მარტო-მარტო და მიადგა კარზე თევდორაანთ მელანოს; მელანომ რომ უდროო დროს მოსული უცხო თათარი დაინახა, შიშის ქარმა აიტაცა, მაგრამ აბლუშაპილმა უთხრა:

— ნუ გეშინია! სამოყვროთა ვარ მოსული და არა სამტროთო. ქალმა რომ შევნიერი ვაშკაცი ტკბილათ მომღიმარი ნახა, გული მოიბრუნა.

— „კურთხეულ იყოს თქვენი მობრძანებაო“, — ყელმოღერებით უთხრა, მორცხვათ კავები გაისწორა და სკამი დაუდგა. თათარმა მიხედ-მოიხედა, კარები გადაუგდო შიგნიდან და ხანჯალი ამოიღო. ქალი შეკრთა და უთხრა:

— რა საჭიროა იქ ძალადობა, სადაც ნებაყოფლობას წინ არა უდგას რაო. თათარმა, ვითამ ვერც-კი გაიგონა ეს სიტყვები, ჩაიყო მეორე ხელი ჯიბეში და სავსე ქისა ამოიღო.

აი, ხომ ხედავ? ერთ ხელში ხანჯალი მიჭირავს, მეორეში ოქრო, რომელიც გინდა აირჩიე! თუ ჩემ სურვილს შეას-

რულებ, — გაგამდიდრებ, თუ არა და — ამ ხანჯალზე ავაგებ ახლავო.

ქალმა მორცხვით წაილაპარაკა: ნურც ხანჯალს გარჯი და ნურც ოქროს დახარჯავ, მე შენს მარტო ვაშკაცობასაც დავეკრდებიო. აბღუშაპილმა მკვახეთ მიაძახა:

— სცდები! შენ რომ ფიქრობ, მე იმ განზრახვით არ მოვსულვარ! მე ვიცი, რომ შენთან ბაში-აშუკი დადის და ის როგორმე ხელში ჩამაგდებო.

ამის გამგონე მელანო გაფითრდა და კანკალი აუვარდა; დიდ ფიცსა და უარზე დადგა; აბღუშაპილმა სიამოვნებით შეხედა ქალს, მაგრამ ისევე უცბათ შეიქმუხნა სახე და ურჩია:

— არა! აქ ფიცი აღარ გაგივა, დაწვრილებით ვიცი, როგორც არის საქმე. აჰა! წაილე ამ თავით ეს ქისა და მერე, როცა იმას ხელში ჩამიგდებ, ის ათასი ოქროც შენთვის დამითმია და არც მოლალატობას გაგამხელ, აღ-ლახი მომიცია თავდებათო. ამგვარი რამეები ბევრი უთხრა, დიდხანს ურჩევდა, მაგრამ გაკერებულმა ქალმა გააქანა თავი. აბღუშაპილი თან-და-თან აღტაცებაში მოდიოდა და გუნებაში ფიქრობდა: აი, სად ყოფილა ქალი! კიდევ ეს არის, რომ ამდენი ხანია ქართველები გვიმკლავდებიანო! უკანასკნელათ მიუბრუნდა ქალს და შესძახა:

— მაშ, ახლა კი გამოეთხოვე სიცოცხლესო! ქალი ჩიკეცა და სიკდილის მომლოდინემ თვალბზე ხელი მიიფარა; თათარმა ხელები მოავლო, წამოაყენა ზეზე და დამშვიდებით უთხრა:

— გეხუმრე, შენ სასიკვდილოთ გასამეტებელი არა ხარ! აფერუმ დედა-კაცო, სიყვარულიც გცოდნია და მეგობრობაც! ბევრი რამ გამეგონა ქართველ ქალებზე, მაგრამ ნახევარიც არ მეჯერა, ახლა-კი გამოგცადე და დავრწმუნდიო. მელანო მუხლებზე მოეხვია და დაუწყო კოცნა.

— მე ვიცი — განაგრძო აბღუშაპილმა, რომ ამა და ამ დღეს ბაში-აშუკი შენთან იქნება; მეც ნაბრძანები მაქვს,

რომ ჩემი ცხენოსნებით შემოვერტყა გარს შენ სახლს და დავიქირო, მაგრამ გაათრთხილე, რომ აქ არ დამიხვდესო! გაოცებულმა მელანომ უცბათ შეჰკივლა:

— მაშ, შენ მეგობარი ყოფილხარ ბაში-აჩუკისო?— არა, მტერი, დაუძინებელი მტერი! ან ის უნდა იყოს და ან მე! ან უნდა მოგკლა, ან უნდა შევაკვდე, მაგრამ უნდა შევხვდე სადმე და პირ-და-პირ უნდა მივიდეთ ერთი მეორეზე ისე, როგორც ვაშკაცის წესია და არა ქურდულათ, ღალატით, როგორც ნაბძანები მაქვს!.. ხომ გესმის? ესეები ყველა გადავცი ბაში-აჩუკს და ახლა-კი მშვიდობით და გამარჯვებით. გამოეთხოვა, გადაუგლო სავსე ქისა და გაიარა კარი.

დანიშნულ ღამეს აბდუშაჰილი მართლა შემოვერტყა გარს მელანოს სახლს, მაგრამ სახლში შეშინებული ქალისა და მძინარი ბავშვების მეტი ვერაფერს ნახეს. იმავე დროს შიგ თელავში ავარდა ალი და თიმ-სალმაკოს სახლი ისე გაღიბუგა, რომ ველარაფერი ველარ გადაარჩინეს, გარდა ადამიანებისა.

IX

ერთ დღეს, დილიდან საღამომდი, შუა მთის უდაბურ ტყეში დადიოდა აბდუშაჰილი, რომ, ეგება, ბაში-აჩუკს, ან მის ამხანაგთაგანს და ან მათ ბუდეს სადმე წავაწყდეთ, მაგრამ მოუცდა განზრახვა. დაბრუნებულზე წინ ერთი შველი შეეფეთა, შეჩერდა ახლო-მახლოს და ისე დაუწყო ყურება, თითქოს შინაურიიო. აბდუ-შაჰილმა შვილდ-ისარი მოიმარჯვა, სტყორცა და გააგორა მიწაზე; რომ მივიდა ასაღებათ, ნადირი უცბათ წამოვარდა ზეზე და ბარბაცით გაუდგა გზას!.. მონადირე მიჰყვა კვალ-და-კვალ. შუაგულ ტყეში თურმე ერთი დიდი მინდორი იყო და იმას მიაშურა, მონადირეც რომ მიადგა ტყის პირს და მინდორს თვალი გადაავლო, შენიშნა, რომ მეორე მხრით ტყიდან გამოვიდა ერთი ახალგაზდა ქალი, რომლის მზგავსი ჯერ ამას არა ენახა-რა; შეჩერდა და

ამოეფარა ხეს. დაკოდილმა შველმა პირ-და-პირ ქალისკენ მიმართა, შესწივდა ორჯელ-სამჯელ, მიუახლოვდა ღ მიაღვა კალთაზე თავი. ქალი შეერთა, მიხედ-მოიხედა და რომ ვერაინ დაინახა, თქმოში გარკობილი ისარი ამოუღო, გადა-აგდო, მოჰკიდა შველს ნაყარ რქებში ხელი და იქვე ახლოს წყაროსთან მიიყვანა, სისხლი გაბანა და წყლული ამოუწმინდა. შველი ისე ემორჩილებოდა, როგორც გრძნობიერი რამ: დაუწვა ფეხთით ცალ გვერდზე და მიანდო თავი; ქალმა მანდილს ყური მოხია და დაუცვა ქრილობა. ამას ყოლიფერს გაოცებით უყურებდა მონადირე და გუნებაში ამბობდა: ნადირთა ღმერთს რომ იტყვიან, სწორეთ ეს უნდა იყოსო! აღარ მოუთმინა გულმა, მიეპარა ფეხ-აკრევით და წაადგა თავზე. შველმა იგრძნო, დაფრთხა, წამოვარდა ზეზე, ორჯელ-სამჯელ გადახტა განზე, მაგრამ უცბათ შეჩერდა და მოიხედა უკანვე. ეტყობოდა, რომ მონადირეს ერიდებოდა და იმავე დროს ქალის მოშორებაც არ უნდოდა. ქალი წამოდგა ზეზე, მოიხედა უკან და თათარი რომ დაინახა, ერთი საოცრათ დაიკივლა, ჩაიკეცა და შემოეყარა გულს. აბდუშაჰილი მივიდა, მოჰკიდა ხელი, ბევრი აბრუნა აქეთ-იქით, ცხვირი მოუსრისა, ყურები აუწია, მაგრამ ვერ გამოაბრუნა; მივიდა მერე წყაროზე, პეშვი აივსო წყლით, გამობრუნდა და ასხურა გულ-წასულს. ქალმა თვალეზი გამოახილა.

— ნუ გეშინია! შენ და და მე ძმაო!— მიაძახა აბდუ-შაჰილმა, — მითხარი მხოლოთ, ვინ ხარ და საიდან, რომ ქირის-უფლებთან მიგიყვანო?“

ქალმა ხმა ვერ გასცა, გაუშვირა თითი დასავლეთით ტყისკენ და ხელ-ახლა შეუწუხდა გული თათარმა აიყვანა ხელში ბავშივით, გადაიწვინა მკლავებზე, მიიყრდნო გულ-მკერდზე და ალალ-ბედზე წაიღო იქით, საიტკენაც ანიშნეს. შველი ძალღივით აედევნა, წაუსწრო წინ, ერთ-ორს რომ გადახტებოდა, შეჩერდებოდა ხოლმე და მოიხედავდა უკან. თათარმა იფიქრა აქ რალაც განგება არის, მივყვები ამ ნადირს და სადაც მიმიყვანს, მიმიყვანსო. გზაში ქალმა, რომ

ვაშაკის გულ-მკერდის სითბო იგრძნო, გონზე მოვიდა: რალაც უცნაურმა ჟრუანტელმა დაუარა ტანში; ჯერ გამოუცდელი სიტყბო იგრძნო; ვერ გამოერკვა!.. იფიქრა, ეს სწორეთ სიზმარიაო! ძილში აღრეც მინახავს ამგვარი რამ, მაგრამ ეს კი ყველაზე უძლიერესიაო; დახუჭა თვალები და განაბა სული. ახალგაზდა აბდუ-შაილსაც რალაც უცნაური ემართებოდა; დაჩერებოდა სახეზე და ფიქრობდა გუნებაში: ეს სწორეთ მაჰმადის დაპირებული მზეთ-უნახავი უნდა იყოს და მეც ცოცხლათ სამოთხეში მივდივარო. ყოველ ბიჯის გადადგმაზე გულის ძგერა უხშირებდა და უმატებდა. ქალთან სიახლოვის უჩვეულო არ ყოფილა, მაგრამ არაოდეს ეს არ უგრძნია, რასაც ახლა გრძნობდა. სხომის მხოლოთ ხორცი გრძნობდა, ახლა კი ხორცი დადუნებულია, მხოლოთ სული იტაცებს და მიაფრენს სადღაც სანეტარო უფსკრულისაკენ. ამ ყოფით რომ მიდიოდა ნელ-ნელა, უცბათ შუაგულ ტყეში შენობა გამოჩნდა და პირდაპირ მის გალავანს მიატყდენ.

შველი მიადგა ჭიშკარს და წივილი დაიწყო. აბდუ-შაილმაც წიხლი ჰკრა, მაგრამ მაგრათ დაკეტილი დაუხვდა, მიაყურა და ხმაურობა არა იყო-რა. დადვა თავისი ძვირფასი ტვირთი ძირს და მოინდომა გალავნის ირგვლივ შემოვლა და იმავე ადგილს რომ მოვიდა, აღარც ქალი დაუხვდა, აღარც შველი, კარები-კი ისევ ისე დაკეტილი იყო შიგნიდან. აბდუ-შაჰილს თითქმის ელდა ეცა; დიდხანს იყურყუტა, ბევრი ათვალთვრა აქეთ-იქით, გალავანსაც ორჯელ-სამჯელ გარს შემოუარა, მაგრამ სიცოცხლის ნიშან-წყალი არაფერს ეტყობოდა. სთქვა, რაც განგებას ჩემთვის დაუნიშნავს და ბედს ერთხელ უჩვენებია, ის, იმედია, აღარ ამცდება და კიდევ სადმე შევხვდებიო, მაგრამ საიდუმლოთ-კი უნდა შევიინახო. დაღონებული და ნეტარებით გაბრუებული დაბრუნდა თელავისაკენ.

იმ დღიდან, რაც უფრო მეტი ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო ეკიდებოდა მას სიყვარულის ცეცხლი, მოსვენება აღარ ჰქონდა, შუა მთის მონასტრის ახლო-მახლო ტრიალებდა

მოჯადოებულსავით; ბევრჯელ წყაროსთანაც გაუთენებია, მაგრამ აღარ იქნა, ვერ მიხვდა საწადელს. აღმოსავლეთურმა მიჯნურობამ შეიპყრო, გაახელა და მარტოობისათვის მიაცემია თავი. მეგობრები სწუხდნენ, არეულათ რომ ხედავდნენ, ეკითხებოდნენ მიზეზს, მაგრამ ის საიდუმლოს ფარავდა და უბრალო ავადმყოფობას სდებდა ბრალს.

X

ვახშმობა გადასული იყო. ტახტზე მხარ-თეძოზე წამოწოლილი ალი-ყული კრიალოსანს ათამაშებდა და მალ-მალ კარებისაკენ იხედებოდა. ვაიქრიქინა კარმა, შემოპყრო თავი ტერტერას ქვრივმა, ფრთხილათ შემოვიდა, დაბლათ თაყვანი სცა ხანს და გაჩერდა.

— ოჰ! შენა ხარ თიმსალ?—უთხრა ხანმა;—სად არის?

— მარტო გიახელი! — მიუგო მოწყენით ქვრივმა.

— მარტო რაში მინდებხარ? — მიაძახა ცოტა გულმოსულათ და წამოჯდა; — ეგები, საჩუქარი ეცოტავა?

— რა ბძანებაა, ჩემო ხელმწიფე! მხოლოდ ვეღარ მივუსწარ. ექვი აულიათ ქირისუფლებს და გადაუხიზნავთ.

— როგორ თუ გადაუხიზნავთ?

— სადაც კი გამოჩნდება ლამაზი ქალი, სულ მონასტრებში მიჰყავთ, ვითომ და მოლოზნებად და იქ კი მალავენ, რომ ან თქვენ დიდებულებას ან სხვა ვინმე გამოჩენილ ხორციელს ხელში არ ჩაუვარდეს. აი, ბატონო, რაღა შორს წავიდეთ, შუა-მთის მონასტერი ლამაზებით არის გატენილი! შარშან რომ დიდებული ყვენის საძღვნო თორმეტი ქალი მოსტაცეს ქართლის მეფეს, ისინიც იქ არიან თავ შეფარებული.

— იმათ მოტაცებას ხომ ბაში-აჩუკს აბრალებდნენ?

— სულაც ეგ მინდოდა მომეხსენებია, ჩემო ხელმწიფე! იმ მონასტერში ბევრი რამ საწინააღმდეგო ხდება თქვენი. რომ ისინი არ უწყობდნენ ხელს გადავარდნილებს, განა ამ-

დენ ხანს ისინი თავს შეინახავდენ უდაბურ ტყეში? მაგრად ნათქვამია: „ციხე შიგნიდან გატყდებოა“, — კარის კაცები აფარებენ ხელს.

— ვიზე გაქვს ეჭვი? ჰკითხა სიჩქარით აღელვებულმა ხანმა.

— ქართველები არც ერთი სანდო არ არიან და ყველაზე უფრო მეტათ ჩოლაყაშვილი.

— გაქვს რამე საბუთი?

— განა ის ისეთი კაცია, რომ სასაბუთოთ დაიჭიროს საქმე? არა! მაგრა გული კი მეუბნება და ხან-და-ხან წინაგრძნობაც საბუთია.

— შენ ბაში-აჩუკზედაც-კი გეუბნებოდა გული, მაგრამ, ტყუილი გამოდგა.

— იქაც მართალი გახლდით, ჩემო ხელმწიფევ, მაგრამ, უმეკელია, გავგთქვეს, თვარა ვინ რას ჟერჩოდა ჩემ საცოდავ სახლს?

— მიჰქარავ! მედა აბდუ-შაჰილის მეტმა არავინ იცოდა. შენ შენი სახლ-კარის გადაწვა გამწარებს და აღარავის ზოგავ!.. ქვეყანას ცილსა სწამებ; ჩოლაყაშვილი დილიდან საღამომდი გვერდში მიდგას, ჩვენ ერთგულებაში ათენ-ალამებს და შენ-კი ორგულობასა სწამებ! თუ მაგრე მართალია მონასტრის საქმეც, ვაი შენ ტყავს!

— არა, ჩემო ხელმწიფევ, მე თქვენი ერთგულება მამედინებს, თვარა რა მრჯის მაგისტანა საქმეებში გარევას! მიუგო ცახცახით დედა-ბერმა. მონასტრის შესახებ-კი რაც მოვახსენეთ, ის სულ მართალია და, თუ მტყუანი გამოვდგე, თავი ვამაგდებინეთ.

— შენ როგორღა გაიგე?

— კოჭი ბროლამ გადმომცა.

— ვინა?!

— კოჭი ბროლამ. აქ ერთი დერციკის ცოლი გახლავთ, ჩემი მამიდაშვილი, სილამაზით განთქმული... თქვენ სად მოვაგონდებათ, თორემ აქაც კი გხლებიფართ ერთათ... ის გა-

— რაღას აგვიანებ? ბარემ მომკალ და გაათავე! სადაც ამდენი უმანკო სული ამოგიწყვეტიათ, მე რაღა დასატოვებელი ვარ? სასო-წარკვეთილებით შესტირა ქალმა.

— შენს სილამაზეს უმადლოდღე! იმან გადაგარჩინა. ახლა უნდა წაგიყვანო, შენი თავი დიდებულ ხანს მიუძღვნა. ვინ იცის, რა ბედი მოგელის? ადვილათ შესაძლებელია, შენი სილამაზის პატრონმა. მზე ბრწყინვალე შახის ცოლობასაც კი გამოჰკრა ხელი.

ამ სიტყვებზე შეკრთა ქალი და კანკალი აუვარდა. თათარმა ეს სიხარულის ნიშნათ მიიღო და სიცილით უთხრა: თუ, ვინიცობაა, ჩემი სიტყვები გამართლდეს, ნუ დაგავიწყდებო. ქალმა ძალ დატანებით, ვითომ გული მოიბრუნა და დამშვიდებით უთხრა:

— ჩემო კარგო, ეგ ახდება თუ არა, არავინ იცის, მაგრამ დღეს რომ შეს სიკვდილს გადამარჩინე, მეც მინდა ეხლავე სამაგიერო გადაგიხადო! ისეთს ჯადოს მოგცემ, რომ ვერც ტყვია მოგეკაროს და ვერც რკინეულმა გაგქრას. თათარმა ჯერ გაოცებით შეხედა და მერე ღიმილით უთხრა.

— თუ მართლა მაგისტანა წამალი იცით ქართველებმა, რატომ არ იკეთებთ? თქვენმა თავმა ქვა გკრათ?

— ვინ გითხრათ, რომ არ ვიკეთებთ? მაშ თუ არ ჯადოს წყალობით, რა გაგვაძლებიებდა აქამდე ამდენ ვაი უშველებელში? მთელი ქვეყნის ხალხი უხსოვარ დროიდან გარს გვეხვევა მტრათ ამ ერთ მუჟა ხალხს. ჩვენ, მადლობა ღმერთს, ვიგერებთ და სადაც ასი-და-ორასი მტრები წყდება, იქ თითო ოროლა ქართველი თუ კვდება, მეტი არა და ისიც მისთანები რომლებზედაც ჯადო აღარა სქრის. შენა გგონია, რომ დღეს ჩემმა სილამაზემ გადამარჩინა? არა! მხოლოდ ამ ჯადომ დამიხსნა! ამოიღო უბიდან ტყავში გამოკრული—ნაწილებიანი ხატი, რომელსაც ყოველთვის თან ატარებდა და უჩვენა. თათარმა შეხედა და ერთი ბიჯი უკან გადადგა, ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა: სხვებსაც ხომ ჰქონდათ ეგ ჯადო, რაღა

მარტო შენზე გასკრა? — უბრალო შემთხვევის ბრალია; მე უვახშმოთ დამეძინა, სხვები-კი ვახშამ-ნაქამი იყვენ; და ამ ჯადოს მხოლოდ მაშინა აქვს ძალა, როცა კაცი მარხულია. თათარმა იქვე ეულათ გადააქნია თავი.

— არა გჯერა? — დაბეჯითებით ჰკითხა ქალმა — მაშ ვცადოთ, მაგაზე აღვილი და რა არის! აი, ჩამოიკიდე გულზე, ეგ შენი ხმალი მომეცი, მე დაგკრავ რაც ძალა და ღონე მაქვს და ნახავ, თუ ან კანი გაგიჭრას!.. თათარმა გაიცინა.

— ისემც კარგი დაგემართოს, მაგრამ უცაბედათ რომ გაჭრას, მერე რალა ვქნათ? ჰმ!.. მით უფრო, რომ წუხელი კარგა ლაზათიანათ შევექეცი ვახშამს, შენი მოსატყუებელი კბილი დიდი ხანია მოვიცვალე.

— შენა გგონია, რომ გატყუებ? მაგას სიფრთხილე გალაპარაკებს; აბა ჩემზე შინჯე: რაც ძალი და ღონე მაქვს, ნუ დამზოგავ და ნახავ, თუ კაბისა და პერანგის მეტი გამიჭრას რამე? გადაწვა გულალმა ქვაზე და გულზე დაიდვა ხატი; თათარმა გამოსაცდელათ, თუ მართლა არ შეშინდესო, ამოიღო ხმალი და დაუქნია, მაგრამ ჰაერშივე შეაჩერა. ქალი არ განძრეულა და ღიმილით უთხრა:

— არ გითხარი, რომ ვერას დამაკლებ მეთქი? თათარი დარწმუნდა, რომ ეს აღარ ხუმრობსო. ჯადოს ხელში ჩაგდების სურვილმა წაიტყუა, მართლა მოუქნია ხმალი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა და შუა გაწყვეტილი ქალი ნახევარი იქით გადავარდა და ნახევარი აქეთ. შეკრთა მოტყუებული მხედარი, შემოიკრა თავში ხელი. „გამამბრიყვა ამ უბედურმა!“ გადააქნია მწუხარებით თავი აქეთ-იქით, ერთი კიდე დახედა დარცხვენით, ჩააგო ხმალი და გაშორდა. ამავე დროს იბრიალა და ავარდა საოცარი ალი აოხრებულ მონასტერს.

გაიგეს თუ არა ეს სამწუხარო ამბავი თელავში, ახლო-მახლო სოფლები აღელვდნენ, მაგრამ მწუხარების გამოცხადებას როგორ გაბედავდნენ? არ სწყენიათ მხოლოდ ქართველობის მტრებს და სასიამოვნოთ მიიღეს ყველა თათრებმაც, გარდა ერთისა, რომელმაც, გაგონების უმაღვე, გრძნობა-გო-

ნება დაბნეულმა გააქანა ბედაური შუა მთისაკენ. ეს ერთი იყო აბდუ-შაჰილი. რომ მივიდა, მონასტერი გადამწვარი დახვდა და სიჩუმე-არარაობას მოეცვა არე-მარე, დაღონდა და პირველათ გაივლო გულში სალავათი: ნუ თუ, ღმერთო ამისთანა მსხვერპლი შენთვის მართლა საქირო იყოს? ან რა ვაშკაცობაა უიარალო, უმწეო, სუსტი დედაკაცებისა და ბაღლების ჟღერა? ქრისტიანები ამგვარს არას ჩადიან!.. თვით ყაჩაღებიც კი ერიდებიან ამ საქმეს. ამ ორ სამ წელიწადში, ვინ იცის რამდენი ოჯახი აიკლეს, როგორც თათრების, ისე თვით ქართველებისაც, მაგრამ, აბა თუ ერთი საღმე უკადრებით, უიარალო დედაკაცებისა და ბავშვების ხელის შეხება?— ამ ძრახვით გაიარა დიდი ეზო და განაკიდეს მიაღვა ცაცხვს; იქ უცბათ შეჩერდა, დახედა გაჩეხილ ქალს, ერთი საოცრათ დაიყვირა, წაბარბაცდა და იქვე, ცაცხვს რომ არ მიყუდებოდა, წაიქცეოდა. დიდხანს იყო ისე ხმა ამოუღებლათ; ბოლოს შეიძრა, დააშტერდა მკვდარს და სასოწარკვეთილებით სთქვა:

— „რა დაგიშავე, ღმერთო, რომ ცხადი სიზმრათ გადამიქციე? ამას ველოდი? გაქრა წავიდა! ჩამიარა ოცნებამ, მაგრამ რაც ერთხელვე გულზე ისე ნათლათ დამეკდო, იმას ვეღარ ამოშლის-რა!.. თუ ცოცხალი დავკარგე, მკვდარი ხომ მაინც ჩემიაო!.. დაავლო ხელი ორათ გაქრილს, მიიკრა გულზე და წაიღო იქითკენვე, საიდანაც ამ რამოდენიმე ხანის წინეთ ისე ნეტარებით მოჰქონდა, მაგრამ სულ სხვა-და-სხვა-კი იყო მაშინ და ახლა. მაშინ ნეტარებით გაბრუებულს, მალლით ცა ეხსნებოდა და ახლა-კი, უბედურებით სულ შეხუთულს, დედა მიწა უსკდებოდა! მოიტანა წყაროსთან და დაღვა. დიდხანს დაჰყურებდა თავზე და ცრემლები ღაბა-ღუბით ეცემოდნ წვერ-ულვაშზე. იმ დღესვე გასქრა საფლავი წყაროსთან, მიაბარა საიდუმლოთ თავის დაუვიწყარი განძი სამარეს და საფლავის პირი მიასწორ-მოასწორა. იმ დღიდან ხშირათ, ძალიან ხშირათ, ამოდიოდა ხოლმე და ძვირფასს სამარესთან ღამეს ათევდა.

XI

ერთხელ, მთვარიან ღამეში, აბდუ-შაჰილი მხარტეძოს წამოწოლილი რომ იყო და ჩვეულებრივად ტკბილ მოგონებით გატაცებული, გაბრუებული ოცნებობდა, შრიალი მოესმა; მოიხედა, დაიყვირა, ზეზე წამოვარდა, რამდენიმე ბიჯი უკან გადადგა, მოისვა ხანჯალზე ხელი და გაშრა, თითქო ენა ჩაუვარდაო. მის წინ იდგა ის, ვისაც ეს იგლოვდა და ტიროდა.

— შორს ჩემგან! შეგაჩვენოს მაჰმადმა, თუ ფარსაგი სული არა ხარ! მიაყვირა ხელის ქნევით.

— ნუ გეშინია, მე ისა ვარ, ვისაც შენ იგლოვ და სტირი! — მიუგო დამშვიდებით ქალმა.

— სული, ჩემ სანუგეშოთ და დასატკობლათ საიქიოდან მობრუნებული?

— სწორეთ შენთვის და შენთან მოსული, მაგრამ სული კი არა, ხორც შესხმული, ცოცხალი ადამიანი, შენს სიყვარულზე დარწმუნებული და შენი მოყვარული.

— როგორ! გაცოცხლდი?

— მე მკვდარი არა ვყოფილვარ.

— მაშ ეს? — მიუთითა გაოცებულმა საფლავზე.

— შესცდი, ეგ და იყო, საბრალო პირ მთვარისა ჩემი ტყუპის ცალი და მგვანი! შე კი პირი მზისას მეძახიან.

— დაილოცოს, ღმერთო, შენი განგება! — დაიღრიალა აბდუ-შაჰილმა, მივიდა და დაუქირა ხელები: — „მითხარი, მითხარი, სიზმარია თუ ცხადი!? როგორ მოხდა ეს ყველაფერი, ამიხსენი, თვარა გონება შეკარგება!“ მეტი აღელვებისაგან ფეხზე ვეღარ დგებოდა და ჩაჯდა, ქალი მიუჯდა გვერდით ახლო და აღერსიანათ უთხრა:

— აი, ხომ ხედავ, რომ არ გერიდები? ამიტომ რომ დე ვარ შენი, თუ გაგონდება, სწორეთ ამ ადგილას, გულ-შემოყრილი რომ გამომაბრუნე, ძმობა მითხარი და ვიცი ვაშკაცის სიტყვა არ გატყდება. იმ დღიდან მეც შენი სიყვარული ჩამივარდა გულში, მაგრამ როგორც უნაყოფო რამ და გაუ-

ხორციელებელი. რადგანაც რჯულის სხვა-და-სხვაობა ჩვენს ერთობას ხელს უშლიდა, ის გრძნობა გადავიტანე და-ძმურ სიყვარულზე და დავმორჩილდი ბედს.

თათარი გაოცებული უსმენდა და ბოლოს ხმის კანკალით ჰკითხა:

— დაო, მაგრამ დაზე უტკბესო, შემატყობიე როგორ გადარჩი და ან აქ ვინ მოგიყვანა?

— მონასტერი რომ აიკლეს, ჩვენ რამდენიმე აგვარჩიეს; ტყვეთ უნდოდით წავეყვანეთ, მაგრამ იმ არეულობის დროს თვალსა და ხელ შუა გავეპარე მე და იქვე უტბათ მივიმალე. მახლობლათ ცარიელი ქვევრი შეგულებოდა და შიგ ჩავძვერი. როდესაც მონასტერს ცეცხლი წაუკიდეს და წავიდენ, გამოვედი, აქვე ტყეში დავიმალე, გიყურე საცოდავ ჩემ დას რომ გლოვდი და ან როცა დამარხე; ვიცოდი, რომ მე გეგონე და სიყვარულზე სიყვარული შემატებოდა. მას აქეთ აქ ვდგევარ ერთ გამოქვაბულში და ხშირათ ვხედავ ხოლმე ფარულათ აქ მგდომარეს. დღეს გულმა აღარ გამიძლო ზე გამოგეცხადე. ახლა ამის მეტს ვერაფერს გაიგებ ჩემგან და, თუ კიდევ მეტი გინდა შეიტყო, წამომყევი სადგურზე, მაგრამ იმ პირობით კი რომ, რაც უნდა ნახო, არ გაიკვირო და არც იარალი იხმარო. მენდობი?

— გინდ ჯოჯოხეთშიაც წამიყვანო.

— ფიცი?..

— ვფიცავ მაჰმადს!

— რომელსაც ქრისტიანები ვერ ვენდობით!

— მაშ თვით თქვენ ქრისტეს!..

— შენი რა არის?!.. არა! სხვა თავდები მომეცი! დაიფიცე ვაშაკის სიტყვა.

— ვფიცავ და ხედაც დავამატებ იმ ჩემ უცნაურ სიყვარულს, რომლის გამოთქმაც არ შემიძლია!..

— ახლა კი მჯერა! სთქვა ქალმა, წამოდგა, წამოაყენა კაციც და ხელი-ხელ ჩაკიდებული შევიდენ უდაბურ ტყეში.

XII

შუაგულ ტყეში, ერთ თითქმის მიუვალ ნაპრალში, გამოკვებულში, ისხდენ ახალგაზდა ბიჭები ცეცხლის წინ და მწვადებს აშიშხინებდენ! იქვე გძელი სუფრა ედგათ, მაგრამ ცარიელი, ზედ არც პურები ეწყო, არც ღვინო და არც შექამადი. გარედან ფეხის ხმა მოისმა და შემოვიდა ქალი მოზდილი ხელ კალათით.

— ოჰ, მელანო, შენა ხარ? ჰკითხა ერთმა, რომელსაც მეთაურობა ეტყობოდა.

— მე ვარ, სანდო ვერავინ ვიშოვნე, რომ გამომეტანებია და მეტი რაღა გზა მქონდა? მოვდიოდი, მაგრამ შიშით-კი მუხლები მიკანკალებდა. მალე დამიცალეთ... მძინარი ბაღლები მარტო დავყარე შინ, — სთქვა მელანომ და გადასცა ხელ-კალათი.

— ჰა, ვახშამს გავათავებთ და კიდევ გაგატანთ ვისმე სამშვიდობომდის, — უთხრა უფროსს რომ გავდა იმანვე. მელანომ წყნარათ გადიარა და მიჯდა კუთხეში თავისთვის. ხელ-კალათიდან პურები ამოალაგეს, ხელადით ღვინო, ქოთნით შექამადი დააწყვეს სუფრაზე; გაუმარჯოს მეძღვნეს! დიძახა ერთმა იქ მყოფთაგანმა; სამაგიეროთ ჩვენც ჩვენი დღევანდელი ნანადირევი ვუზიაროთო! დასთანხმდა ყველა და დიდი-ძალი ასო-ასოთ აქნილი შვლის ხორცი ჩაუწყვეს კალათში. უცბათ ზარნაშომ დაიკივლა; წამოცვინდენ სუფრიდან, მოავლეს იარაღს ხელი და გავარდნას აპირობდენ კარში, რომ ზარნაშოს ხმა არ შეწყვეტილიყო და ნაცვლათ წრომს არ დაეწყო წივილი. შემობრუნდენ ისევ. სთქვეს: „აღბათ მეთვალ-ყურები შესცდენ, მაგრამ რა ხუმრობაა? ჩვენ კი გული გადაგვიტრიალდა და!“.

— შემოვიდა პირი-მზისა და სიცილით სთქვა:

— ვაი, თუ შეშინდით! მეთვალ-ყურე შეცდა, კარგათ ვერ გაარჩია ბნელაში, ჩემი ტყვე მტრათ მიიღო და ნიშანი

მოგცათ. კიდევ კარგი რომ მალე გავაგებინე და სამშვიდობოზე გადავიდა.

ტყვე? ტყვე? ტყვეო?—იკითხეს გაოცებით აქეთ-იქით.

— დიახ! მოგიყვანეთ დამორჩილებული!

იარალიც არ ამიყრია, რომ ვაშაკისთვის სირცხვილი არ მექმნია. მიიღეთ, როგორც სტუმარი! საწყენი არა ჰკადროთ რა! ამ სიტყვაზე უცბათ გავიდა გარეთ და შემოიყვანა აბღუ-შაჰილი.

წამოცვიდნენ სუყველა ზეზე და შეაჩერდნენ; აბღუ-შაჰილი შემოსავალშივე შეჩერდა და გაოცებით დაიძახა: „ბაში-აჩუკ!“

— დიახ! აბღუ-შაჰილ, ეს ბაში-აჩუკია და მე ამისი და!.. კურთხეულ იყოს თქვენი შეყრა და ფეხ ბედნიერი აქ შემოსვლა!

ჩამოვარდა სიჩუმე. ყველა გაოცებული უყურებდნენ ერთმანეთს.

— აბღუ-შაჰილმა ხელები ააპყრო მალლა და სთქვა: დაილოცა, ღმერთო, შენი უცნაური განგება! ვეძებდი, როგორც მტერი და შევხვდი, როგორც მოყვარე. ბაში-აჩუკმა გაიცინა და უბასუხა:

— ჩემი სათქმელიც ეგ არის!.. შენ სტუმარი და ჩვენ მასპინძელი!

მივიდა, გადახვია ხელი, წამოიყვანა და მოისვა გვერდით.

— მოულოდნელათ ღვთის მოცემული სტუმარო, ნუ დაგვიწუნებ სუფრას! ღარიბია, მაგრამ მხიარული, — უთხრა ბაში-აჩუკმა და შამოუსხდნენ სხვებიც გარს; გაიმართა ღვინი, მაგრამ სიმღერის მაგიერათ საუბარი გააბეს დაბალის ხმით. გაგძელდა ვახშამი; ბევრი რამ ითქვა, თითქმის ყველამ გამომეტყვენა მოკლეთ თავის თავგადასავალი და ბოლოს, ჯერი რომ მიდგა, მოჰყვა აბღუ-შაჰილიც:

— მე ერთი უთვის-ტომო კაცი ვარ, არ ვიცი ვინ ყოფილა ჩემი მამა-პაპა და საიდან მოვხვდი არდალანში? ძლივს მაგონდება და ოდნავ მახსოვს, რაც საბრალო დედრიჩემისგან

გამიგონია!... ოდესმე ერთ სოფელს სადღაც ლეკები დასცემიან, აუკლიათ მთელი სოფელი, ჩვენი ოჯახიც ამოუწყვეტიათ, ასე რომ მე დავრჩენილვარ ძუძუ მწოვარი და დედასთან ერთად ტყვეთ წაუყვანივართ; მყოლია კიდევ ერთი უფროსი დაც, მაგრამ ის სხვა სოფელში ყოფილა გაბარებული მღვდელთან და გადარჩენილა. ამის მეტი არა ვიცი რა... მელანო სულ განაბული უგდებდა ყურს, უცბათ მიაყვირა: ექვსი თითი ხომ არა გაქვს მარცხენა ფეხზეო? და დასტური რომ მიიღო, მივარდა, გადაეხვია ზე დაიწყო ქვითინი: ღმერთს არ სდომებია ჩვენი ერთმანეთისთვის დაკარგვაო.

მაყურებლები გაოცებული პირჯვარს იწერდენ, ღმერთს მადლობას სწირავდენ და ულოცავდენ ახალ შეყრილებს. აბდუ-შაჰილმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა! ჩამოვარდა სიჩუმე. პირი-მზისა მიუბრუნდა და უთხრა აბდუ-შაჰილს:

— მეც მომილოცავს!.. ახლა რახან ნამდვილი და გამოგიჩადა, ჩვენი და-ძმობილობა აღარაფერი საჭიროაო. აბდუ-შაჰილი შეკრთა და შეშინებულმა უთხრა:

— როგორ! მაშ დღეიდან ჩვენ აღარაფერი ვიქნებით ერთმანეთისათვის?

— ნაცნობები, ისე როგორც ქრისტიანი და მაჰმადიანი მიუგო ქალმა.

— არა! აქ მაჰმადიანი აღარ არის! ხომ გაიგონე, რომ ქრისტიანათ ვყოფილვარ დაბადებული და დღეს განგებამ მოინდომა, რომ გამოგებრუნებულიყავ! დღეიდან მეც თქვენს რჯულის აღმსარებელი და თაყვანის მცემელი ვარ. ბაში-აჩუკ! მიმიღეთ თქვენს გუნდში, რომ ამიერიდან მეც თქვენი ჰირი და ლხინი გავიზიაროო!..

ამ გულწრფელმა სიტყვებმა ყველა აღტაცებაში მოიყვანა და დიდი სიხარული შეექნათ.

— აბდუ-შაჰილ! ცოტა დაფიქრების შემდეგ უთხრა ბაში-აჩუკმა—დიდია ღმერთი და განგება მისი მიუწდომელი! შენ შეგიძლია, რომ ჩვენს ქრისტიანობას დიდი სამსახური გაუწიო. მოვალეცა ყოფილხარ და ნუ აჩქარდები!.. ეს რაც

მოხდა, დრომდე ყოლიფერი უნდა საიდუმლოთ დაიმარხო გულში, მიხვიდე ისევ შენ ჯარში და ისე დაიჭირო თავი, რომ ცვლილება არსფერში გეტყობოდეს. დაარწმუნე ყველა, რომ ბაში-აჩუკი მოვკალითქო; ნიშნათ წაიღე ეს ჩემი ფაფანაკი და სისხლში მოსვრილი მიაართვი უფროსებს; დაგიჯერებენ და ჩვენც რომ აღარსად გამოვჩნდებით, გულ-დამშვიდებული ხანი წყალობით აგავსებს. დრომდე ეს ყოლიფერი საჭიროა ჩვენი საერთო ბედნიერებისათვის. ახლა მეტს აღარას გეტყვი. დაწვრილებით მაშინ გაიგებ ყოველიფერს, როცა ჩოლოყაშვილთან ერთათ მოვილაპარაკებთო! მივიდა, გადაეხვია და გადაჰკოცნა ძმურათ.

— ახლა ჩემი შვილებიც გებრალეზოდეთ, მარტო დაეყარე!—სთქვა მელანია;—დროა ჩემი წასვლის, გამცილებელიც ხომ ღმერთმა მაშოვნია, სხვა საჭირო აღარავინ არის, ჩემი ძმაც მიმიყვანსო!—სთქვა და ჩაჰკიდა ხელი აბდუ-შაჰილს. პირი-მზისამ, თითქო შურით გააყოლა თვალი, წარბებ შექმუხენით შეხედა; მელანომ შენიშნა და ცბიერის ღიმილით უთხრა:

— ღამე მშვიდობისა, ჩემო რძალო! და ძილი ნებისა, რომ ტკბილი სიზმრები აგხდენოდესო!.. გავიდა სიჩქარით და თან გაიყვანა აბდუ-შაჰილიც.

XIII

სისხლიანი ფაფანაკი დიდხანს იყო გამოკიდებული მოედანზე, რომ ხალხს ენახა და დარწმუნებულიყო ბაში-აჩუკის სიკვდილზე. დიდი და პატარა ყველა ულოცავდა გამარჯვებას აბდუ-შაჰილს, მაგრამ მისი პასუხი კი ყოველთვის ეს იყო:

— მე რა?! მადლიერი უნდა ვიყოთ ჩოლოყაშვილის. თუ იმას არა, მარტო მე რას გავაწყობდი, დღეს ბაში-აჩუკიც ცოცხალი იქნებოდა და მისი გუნდიც გაუფანტავიო.

გავიდა ხანი, რამდენიმე თვემ გაიარა, დაწყნარდა ქვეყანა და გავარდნილებისა აღარა გაუგონიათ რა. დამშვიდდნ თათრები. სიფრთხილეს თავი დაანებეს. ადრინდულათვე

უშიშრათ დაიწყეს ფართაში. ამ ამბავმა ყვენის კარამდის მი-
აწია. დაუფასეს ჩოლოყაშვილს სამსახური და ერთგულება,
მაგრამ თვითონ ის-კი ლოგინათ იყო ჩავარდნილი. ახმეტ-
დან ცუდი ხმები მოდიოდა... ამბობდნენ, რომ მისი გამობ-
რუნება აღარ შეიძლება, დამბლას ორივე ხელ-ფეხი წაურ-
თმევიაო. ფეიქარ-ხანი ხშირათ კითხულობდა და პატივის
ცემის ნიშნათ ორჯელ-სამჯელ აბდუ-შაჰილიც გაუგზანა.
ერთ საღამოს, ვიღაც შორიდან მომავალმა, შემოაქენა ოფ-
ლათ გახეთქილი ცხენი ჩოლოყაშვილის ეზოში, გადახტა
მარდათ, მიაბა სვეტზე, როგორც შინაური, აიჭრა კიბეზე და
შევიდა პირ-და-პირ სახლის პატრონთან. ჩოლოყაშვილი ტა-
ხტზე იყო წამოწოლილი; დაინახა თუ არა მასთან შესული,
უცბათ წამოჯდა და მიაძახა:

— ოო, ბაქრადე?!. ბაში-აჩუკმა მძიმეთ თავი დაუკრა.

— ასე მალე მოიარე? ჰკითხა ჩოლოყაშვილმა.

— მოვიარე, შენი ჭირიმე, — მოახსენა ბაქრადემ და წე-
რილები გადასცა. ჩოლოყაშვილმა გახსნა სიჩქარით და კით-
ხვა დაუწყო, სახე უღელავდა და თან-და-თან სიამოვნება ეტ-
ყობოდა. ბაში-აჩუკი უძრავათ აღგა თავზე; რომ გაათავა-კი-
თხვა მიუბრუნდა და ჰკითხა:

— კაი სანუგეშო ამბავია!

— ღმერთმა ნუ მოგიშალოს, ნუგეში, შენი ჭირიმე!
მაგ ამბავს უფრო აღრეც მოგიტანდი, რომ წყალ-დიდობას
არ შეგვეჩერებოდა.

— მალე დასთანხმდენ?

— არაგვის ბატონი არა და ქსნის ერისთვები-კი.

— იციან ყოლიფერი ჩვენი საილუმლო?

— შალვას მეტს არაგვის გამოვტეხივარ.

— მაშ ხაალ როგორ დათანხმდა?

— არ დათანხმდებოდა, რომ მის კარის მღვდელს ჩვენ-
მა არ ენახა ჩემ მისვლის წინა დღეს.

— ჩვენება? გაკვირვებით შეხედა ბიძინამ.

— დიახ, შენი ჭირიმე, — მიუგო მორჩილათ და მოუყვა, რაც იცოდა გველეშაპის შესახებ; ისიც მოახსენა, რომ ერთი იმ გამირთავანი თქვენ ბრძანებულხართო, მაგრამ სიკვდილის შესახებ-კი არაფერი უთხრა. ბიძინამ სასოებით პირჯვარი გამოისახა და სთქვა:

— დაილოცოს ღვთის განგება და მისი სასწაული! მაშ მოგვეშველებიან?!

— ღღეის თუთხმეტს უეჭველათ გაჩნდებიან.

— ჯარი მეცოტავება! ვაი, თუ ვერ გავსწვდეთ ამდენ თათრებს!..

— რა ბძანებაა?!.. თუ ღვთის ნება იქნება, ათ იმდენსაც ვეყოფით. ფშავ-ხევსურები ბახტრიონს დაეცემიან დანიშნულ დროზე, ქსნის ერისთავები მთავარი ჯარით თქვენ შემოგიერთდებიან თათრის ჯართან საომრათ და ულუსებს ჩვენც ვეყოფით.

— სულ რამდენი ხართ?

— საკუთრათ ჩვენი დასი ას-ოცი კაცია, ერთი ამდენი თვედორაძისაც იქნება.

— ისინი ხომ აქეთ-იქით არიან დაფანტული?... ზოგი თათრის ჯარშია და ზოგი კიდევ ვინ იცის სად!..

— ისე, როგორც ჩვენი! მაგრამ იმ დროსთვის ყველა ერთათ მოვიყრით თავს.

— მაშ, კარგი, ნულა აგვიანებ! დროა საქმეს შეუდგეთ! წადი, ცოტა შეისვენე, რომ აღრიანათ ვეწიოთ საქმეს.

ბაში-აჩუკი გავიდა. დარჩა მარტო ბიძინა. ხელ-ახლა გადაიკითხა წერილები, გაიმეორა გუნებაში, რაც ბაში-აჩუკმა უთხრა სიზმრის თაობაზე, ადგა ნელა, მოიხადა ქუდი, მივიდა სახატის წინ და დაიჩოქა. დიდხანს ხელებ-აპყრობილი შესჩერებოდა უხმოთ ღვთის-მშობელს და ევედრებოდა მის ძესთან შუა-მდგომლობას, რომ ქრისტიანობა გამოეხსნა ურჯულოს ხელიდან, გადაერჩინა კახეთი და მით მისი მადიდებელი მთელი საქართველო გაედლიერებია.

მკრთალი ნათელი, სახატიდან მინაშუქი, პარპალით ეცემოდა სასოებით აღტყინებულ მის ვაშკაცურ სახეს და მღუღარე ცრემლები წურწკურით ჩამოდიოდენ წვერ უღვაშზე.

XIV

იკორთაში მღვდელ მთავარმა გამოიყვანა წირვა, პრაკლისი გადაიხადა და აიაზმა ასხურა ჯარს. ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ერისთავების ლაშკარი იმერეთში მიდიოდა, მაგრამ იმ ღამესვე ელიზბარმა და შალვამ მხარი უქციეს და საიდუმლოთ კახეთისკენ მიემართენ; გზაში არაგველები დაუხვდენ, სულ დარჩეული ვაშკაცები. წინ კირილე მღვდელი უძღოდათ წმ. გიორგის ხატით და შეუერთდენ. დიდის სიფრთხილითა და სისწრაფით გავლეს გზა, გადაიარეს მთა და ჩავიდენ ახმეტაში, სადაც ბიძინა ჩოლოყაშვილი დაუხვდათ დიდ ძალი ჯარით. აქ ბიძინამ, როგორც მთავარ სარდალმა, ორათ გაჰყო შეერთებული ჯარი: ნახევარი თავისთან დაიტოვა, მეორე ნახევარი მრავალ გუნდებათ დაჰყო და აქეთ-იქით, სხვა-და-სხვა მხრისკენ გაისტუმრა, რომ ერთსა და იმავე დანიშნულ დროს ყველგან თავს დასხმოდენ თათრებს მოულოდნელათ.

უმთვარო ღამე იყო; პირველ მამლის ყივილზე, როცა ქვეყანა მიწყნარებული იყო და მხოლოდ მდინარეების ერთნაირი შხუილი შორს და შორს უწევდა, ავარდა ალი მრავალგან გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირათ, მოედვა ულუსების სახლ-კარობას და გააქათქათა არე-მარე. დასცეს კიჟინა და მასთანვე მოჰყვა საზარელი ვაი-უისა და გოდების ხმა. გავარდნილები ბაში-აჩუკის თაოსნობით დაესხენ თავზე თათრებს და დაუწყეს ჟღეტა. იმავე დროს ბახტრიონს შამოერთყენ არაგველები; ციხე გაღაფანს გადაევიდნენ თავს ფშაფხევსურები და გაავლეს მუსრი. ესევე ამბავი მოხდა ბევრგან სხვაგანაც და დაიძრა ბიძინას წინამძღომლობით მთავარი ჯა-

რიც. ალი-ყული-ხანს რომ სხვა-და-სხვა კუთხეებიდან ცნობა მოუვიდა, შეშფოთდა და აბდუ-შაჰილის თაოსნობით მთელი მისი მხედრობა მიაგება წინ ქართველ ჯარს. მაგრამ ბევრ ხანს აღარ გაუვლია, რომ მოულოდნელი და ზარ დამცემი ამბავი მოუვიდა: ერთ ვიწრო ხეობაში მოასწრეს თათრის ჯარს, შეიმწყვდიეს, იარაღი დააყრვეინეს და აბდუ-შაჰილიც ტყვეთ წაიყვანესო.

ეს სულ იმან ქნა, რომ აბდუ-შაჰილმა არავისი რჩევა არ დაიჯერა და გზის სიმოკლის გულისათვის ისეთ ღრიანკელში შეიყვანა ჯარი, რომ გაშლა არ შეიძლებოდა და საძრაობა აღარ ჰქონდათო. იმავე დროს-კი, თურმე იქვე ახლო ჩასაფრებული ქართველი ჯარი შემოერტყა გარს, თვალის დახამხამებამდე გადაუქრა უკან გასაბრუნებელი გზა და თითქმის დატყვევებულებს დაერიაო. ამის გამო ალი-ყული-ხანი შიშის ქარმა აიტანა და ათრთოლებული ხმით ბრძანა, რომ ჯანდიერისთვის შეეტყობინებიათ, მაგრამ სწორეთ იმავე დროს მოიქრა ერთი ცხენოსანი და აცნობა: ჯანდიერმა გვილალა და მისი ქართველებით ჩოლოყაშვილისკენ გადავიდაო. თავ-ზარ დაცემულმა ფეიქარ-ხანმა დიდხანს ხმა ველარ ამოიღო და ბოლოს თითქო თავისთვის წაილაპარაკა: აკი ჩოლოყაშვილი დამბლა იყო და ჯანდიერი ჩვენი ყურ-მოქრილი ყმაო? ჰა, გიაურ! ახლა კი ვხედავ, რაც არის, მაგრამ რაღა დროს! სთქვა კბილების ღრქენით.

— ცხენიო! — დაიძახა, მოაჯდა უნაგირს და ისეთი სისწრაფით გაუდგა გზას, რომ ორმა-სამმა მხლებელმა ძლიეს მოასწრო გაყოლა. ის იმ ღამესვე ქურდულათ გავიდა კახეთით და მეორე დღეს, სამშვიდობოზე გასული, სპარსეთისკენ მიეშურებოდა მისი ორიოდე მხლებელით. დარჩენ თათრები კახეთში უხარდლოთ და უპატრონოთ, და აქა იქ ციხე-სიმაგრეებში ჩაკეტილები, მხოლოთ იმას ფიქრობდენ, თავი როგორმე გადაერჩინათ, მაგრამ წელ გამართული და გაგულადებული კახელები მოსვენებას არ აძლევდენ. ისინი, ვინც

გუშინ თათრის ერთგულებასა და ქართველების მტრობას იჩენდენ, დღეს პირველი თავდადებული ქართველები გახდენ და რამდენიმე კვირის განმავლობაში ისე გაიწმინდა კახეთი თათრებისაგან, რომ მათი ქაჭანებაც აღარსად იყო. დახშული ეკლესიების კარები გაიღო და ხელ ახლა გაისმა ზარების რეკა; გულის სიღრმეში ჩაეჭრა დიდსა და პატარას, როგორც ნიშანი საქრისტიანო, ის ეკლესიის ენა და შეიქნა საერთო ლიტანიობა; ქალი და კაცი, მოხუცი და ყრმა, მალაღობი და დაბალი ყველა ერთ ხმათ ადიდებდენ ღმერთს და აქებდენ გმირებს. ბიძინასი, შალვასი და ელიზბარის სახელი ყველას ტუჩებზე ეკერათ აღტაცებით. კახეთის სიხარული ქართლელებსაც გადაედოთ და მათ თანაგრძნობას მათი მეფე ვახტანგიც გულში დასტურს აძლევდა, მაგრამ როგორც შაჰნავაზი-კი, ვითომ ჯავრობდა და პირიდან ცეცხლსა ჰყრიდა: როგორ გაბედეს ერისთავებმა ჩემი ურჩობა და დიდებული შაჰ-აბაზის ლალატიო?!..

შაჰ-აბაზმა რომ ეს ამბავი გაიგო, ფილენჯის ქარმა მოუწარა და ფიცხელი ბძანება შეუთვალა განჯის ხანს: „კახეთი შენტვის მიბოძებია, წადი და ააოხრეო!“ ხანმაც წყალობისათვის მადლი მოახსენა დიდებულ შაჰს და გამოტეხილი შეუთვალა: თუ მანდედან ჯარი არ მომაშველეთ, ახლა ისე გაგულადებული და გამაგრებული არიან კახელები, რომ ჩემი სახანო ერთი ორათაც რომ უფრო მეტი იყოს და უფრო ძლიერი, მაშინაც ვერ გავბედავ კახეთზე საომრათ მისვლას, რადგანაც დარწმუნებული ვარ, რომ ვერას გავხდები და თავს შევირცხვენო. ამ მოხსენებამ, უფრო მეტათ დააღონა და დააფიქრა ყენი. ბრაზი მოაწვა გულზე და სირცხვილის ოფლი ასკდებოდა. ამ დროს მოუვიდა ქართლიდან შაჰნავაზის წერილიც; სამძიმარს უთვლიდა და თანაც ატყობინებდა: კახეთის გამარჯვებამ ქართლიც შეარყია; ერისთავები გამიდგენ, აღარას მიჯვერიან და მოიღეთ წყალობა, თქვენი უძლეველი და ქვეყნის დამპყრობელი ჯარი მომაშველეთ,

რომ ურჩები ისევ დავიმორჩილო და კახეთსაც საშვილი-შვილოთ შევანანო თქვენი ორგულობაო. ამასთან ეცე უნდა მოგახსენოთ: დღევანდელი გამარჯვებით იმდენათ წელ გამაგრებულია ქვეყანა და გათამამებული, რომ თუ არ დიდძალი ჯარით, ცოტათი ვერას გავხდებითო. შაჰაბაზმა გადაიკითხა წერილი, დაქმუქნა და დაახეთქა ძირს!

— ეცე იმას იწერება! — სთქვა წარბებ-შექმუხვნით; — დიდძალი ჯარიო?! ჰმ... ასე ჰგონიათ, თუ მარტო მათთვის ვიყო მოკლილი და მეტი საქმე აღარა მქონდეს რა?! არა, ახლა დრო არ არის! დროს შერჩევა უნდა და მე ვიცი, როგორ გადავუხდი მაშინო. დასწერა პასუხი და მურთუხალ ხანის ხელით გამოუგზავნა ქართლის მეფეს. საპირფერო და სამლიქვნელო სიტყვებით აავსო წერილი!.. მადლობას უთვლიდა ერთგულებისა და მორჩილებისათვის, მაგრამ ურჩევდა, რომ ასე გულფიცხათ არ მოჰკიდებოდა საქმეს. — მართალია, ვერ უნდა გავებდნათ კახელებს მისთანა საქმეო, — იწერებოდა ვერაგი, მაგრამ, როგორც შევიტყვე, სულ მანდაური მმართველობის ბრალი ყოფილა: წინააღმდეგ ჩვენი სურვილისა დიდ გაჭირვებაში თურმე ჩაუგდიათ ქვეყანა და კახელებიც იძულებული ყოფილან, რომ მაგრე მოქცეულიყვენ. ველი შენგან ამ საქმის გამოკვლევას და დაწვრილებით მოხსენებას; ამასთანავე გავალებ, რომ ეგ გამოჩენილი ვაშკაცები ჩემ კარზე გამოგზავნო; მე მინდა, რომ სამივე ჩემი თვალით ვნახო და, როგორც წინდაწინვე ჩემგან შენდობილებს, ჩემი პირობით გამოვკითხო ყოველიფერი ტკბილათ და არა მრისხანებით. ვფიცავ ჩემ მზეს და თვით მაჰმადის წვერებსაც, რომ ეგენი აქ საკადრისათ მივიღო და გულ-დაწყვეტილ-მომდურავი არც ერთი არ დავაბრუნო; წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ეს ჩემი ტკბილი წყალობა არ დააფასეს და კიდევ ურჩობა გამიწიეს, მაშინ ვფიცავ ყოველის შემძლებელს, რომ ამ ჩემ უკადრის შეურაცხებას არა თუ მარტო კახეთს, მთლათ საქრისტიანო საქართველოსაც ვაზღვევინებო და, მე რომ ვერ

შეეძლო, საშვილი-შვილო ანდერძათ დავაგდებ ამ სურვილ-სოა“.

ორჯელ-სამჯელ გადაიკითხა ვახტანგმა ეს წერილი და მუქარა. მწუხარეთ გაიღიმა და სთქვა გუნებაში: მეც ამას ველოდი ჩემი წერილის პასუხად! ჩვენ ორივე ერთ სოროში ვართ გაზდილი! გიცნობ, რაც ხარ შაჰ-აბაზ! ჯერ-ჯერობით ლომობა რომ აღარ გაგიდის, მელობას ეპოტინები, მაგრამ ღმერთი ყოველის შემძლებელია, შეიძლება ისიც მოგიცდესო! ჩაფიქრდა ნაღვლიანათ და ჩაჰკიდა თავი.

XV

დიდი ხანია ქართლ-კახეთი ისე მოსვენებით არ ყოფილა, როგორც 1659 წელში. შემოდგომა მიწურული იყო, ზამთრის პირი მოახლოვდა, მაგრამ მაინც გაზაფხულის დღეები იდგა, თითქო ქვეყნის დამშვიდებულ გულს ტაროსიც-კი ეტკბილ-დასტურებოა. ვახტანგმა მთელი ქართლისა და კახეთის დიდებულები შეჰყარა სალხინო-სადარბაზოთ. თითქმის არავინ ჰკლებია და მათ რიცხვში კახეთის გმირებიც მოჰყვენ.

მეფემ დარბაზი გამართა, შაჰ-აბაზის მოწერილი წიგნი წაიკითხა და რჩევა ჰკითხა დიდებულებს. უმრავლესობა უარზე დადგა: როდის ჰქონდა სიმტკიცე მაჰმადის წვერებს სპარსელის პირში და ან ყენის სიტყვა რა დასაჯერებელიაო? ცხადია, რომ მაგათი მიტყუება უნდა საღალატოთ და ეს რომ მოხდეს, ჩვენი თავი ცოცხალი რაღათ გვინდაო?! ზოგიერთები სულ სხვა აზრისა იყვნენ და მათ მხარი მისცა არაგვის ბატონმა ზაალ ერისთავმაც ამ სიტყვებით:—მართალი არის!.. და ვინ არ იცის, რომ ყენი ჩვენზე გულს ვერ გაიწმენდს და მოყვრობას არ დაუწყებს ერისთავებს, მაგრამ ჯერ-ჯერობით გარემოება ნებას არ აძლევს, რომ თავის გულის პასუხი გამოამჟღავნოს და მტრობა გამოგვიცხადოს. ან რა ანგარიშია, ახლა რომ შორიდან მუქარითა და წინ დაუხედაობით საქმე

გაიფუქოს. მართალია, დღეს ქართლი სპარსეთის საკუთრებას არ შეადგენს, მაგრამ მისი ხელ-დებული მაინც არის. სიფრთხილე მართებს ყვენს, რომ საზღვარსარ გადაცილდეს, თორემ ერთი კიდევ ამისთანა გამარჯვება, როგორც კახელებმა ნახეს და მაშინ იძულებული შეიქნება ქართლზედაც ხელი აიღოს. ეს კარგად ესმის შაჰ-აბაზს და, თუ არ სამოყვროს, სამტროს არას ჩაიდენს. უეჭველია, რომ კახეთის გმირებს საპირფეროთ პატივით მიიღებს და დიდებით გამოისტუმრებს. მერე-კი, როცა დრო ხელს მოუმარჯვებს, მელასავით შემოგვეპარება და ეცდება გვაზღვევინოს; ეს უნდა ვიცოდეთ და მზათ ვიყოთ! მანამდღე-კი უნდა მოვიხმაროთ და მივყვეთ მის დღევანდელ ნება-სურვილს, მით უფრო, რომ საშიში არა არის-რა; და თუ არა, მაშინ თავ-მოყვარეობა იმდენათ გააბრაზებს, რომ ეცდება მუქარის გამართლებას. დარწმუნებით შემოიძლია ვსთქვა, რომ, როგორც ჩემ სიძეს, ისე ერისთავებს იქ სახიფათო არა ელით-რა, თუ ღვთის ნება არ იქნება და, თუ მისი ნებაა, მაშინ, აქაც რომ იყვენ, მაინც ვერ აცდებიან განგებასო!..

ამ სიტყვებმა ბევრს გამოაცვლევინა აზრი; მეფეც დაეთანხმა და ბოლოს ჯერი მიდგა თვით ყვენის მოთხოვნილობაზე. პასუხის ნაცვლად წამოდგა ზეზე მოხუცი ელიზბარი, მიდგა სარკმელთან, გაიხედა შიგ და დაფიქრდა. დარბაზი გაოცებით შეაჩერდა.—ბატონო მეფევე, მობრუნდა და სთქვა ერისთავმა:—ამ თქვენ ჭადარს რა დამართნია ეს, რომ ფოთლები გასცვენია?

—როგორ თუ რა დამართნია?!—მიუგო გაკვირვებით მეფემ;—რალა დროს ფოთოლია, ზამთარი დგება!..

—ვაი, თუ გახმეს უფოთლოთ?

—როგორ თუ გახმეს?! გაზაფხულზე განა აღარ შეიფოთლება?

—ღიახ, შეიფოთლება, ჩემო ხელმწიფევე, და ჩემი პასუხიც ეს არის დღევანდელ სადარბაზო კითხვაზე. როგორც მეფე, ისე დარბაისლები გაოცებული შეაჩერდენ, ეგონათ, თავის გონებაზე აღარ არის და ბოდავსო, მაგრამ ერისთავმა ნაღვლია-

ნი ღიმილით განაგრძო: — „დიდებულო ხელმწიფევე! რაც ფოთ-
ლებია ხისათვის, ჩვენც ისევე ვართ ქვეყნისათვის ჭე რაც წელი-
წადია ფოთლებისათვის, ის საუკუნეა ჩვენთვის. ნახევარი სა-
უკუნის განმავლობაში არც ერთი აღარ ვიქნებით, სხვები
დაიჭერენ ჩვენს ადგილს: „ერთი წავე და სხვა მოვა ტურფასა
საბაღნაროსო“. საქართველოც ჩვენი ცხოვრების ხეა საკუთარ
ქართულ ნიადაგზე დანერგილი და ზედ ქრისტეს რჯულია
დამყნობი. სანამღი მისი ძირი არ შესუსტდება, ღერო არ
შეინძრევა და ფესვები მაგრათ ექნება გადგმული, შტოების
შერხვევითა ჭე ფოთლების დაცვინით არა უჭირს-რა. ჩვენც ერ-
თი ფოთლებთაგანი ვართ, აღრე თუ გვიან დასაცვინი და ჩვე-
ნი მიზეზით რათ უნდა მიაღდეს გაჭირვება სამეფოს? არა, ჩვე-
ნო დიდებულო მეფევე, ჩვენ, უეჭველია, უნდა ვიახლოთ
ყვენს და, რაც მოსავალია—მოგვივიდეს!“

— ბატონო მეფევე, — წამოიძახა ჩოლოყაშვილმა, — ჩვენი სა-
მივეს სათქმელი ერისთავმა მოგახსენათ და მე მხოლოდ დავმა-
ტებ, რომ ხე, როგორც მცენარე, მოუტრწყველათ ვერ იხარებს;
ისე ეროვნების ხესაც ძირის გასამაგრებელათ და ფესვების
განზე გასადგმელათ ოფლთან ერთათ ხანდახან წმიდა მოწა-
მებრივი სისხლიც ეჭირვება სარწყავათ!.. ამ გვარი მსხვერპლის
უჩვეულო არ არის ჩვენი ქვეყანა და დღეს, თუ განგებას
ჩვენთვის წილათ უხვედრებია სამსხვერპლო ზეარაკობა, სასო-
ებით მივეგებებით და მორჩილებით თავს დავდებთ!.. საქარ-
თველოს ჭირიც წაგვილიაო!.. მივიდა და ამოუღდა ერისთავს
გვერდში. „ამინო!“ დაიძახა შალვამ და გადადგა ბიჯი მათ-
კენ. დარბაზს ჟრუანტელმა დაუარა. ჩამოვარდა ხანგძლივი
სიჩუმე. მივიდა მეფე ხმა ამოუღებელათ, გადაეხვია სამივეს ჭე
გადაკოცნა. რამდენიმე კურცხალი გადმოგორდა ინით შეღე-
ბილ წვერებზე და დაეცა ძირს. ვახტანგმა მიუთითა ზედ სა-
მივეს და უთხრა: აი, ეს იყოს საწინდარი ჩემსა და თქვენს
ოჯახებს შუაო!..

ამ ამბის შემდეგ არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ შალვა,
ელიზბარ და ბიძინა აღმოსავლეთისკენ ზხას ადგენ და სპა-

რსეთისკენ მიდიოდენ. სწორეთ იმავე დროს დასავლეთისაკენ გადაეშვენ კორტოხს სამი ცხენოსანი: აბღუ-შაჰილ, პირი-ბზისა და ბაში-აჩუკი. ხმა ამოუღებელათ მიაჩქარებდენ ცხენებს, სხვა-და-სხვა ფიქრებით მოცულნი. აბღუ-შაჰილისთვის ყველგან ბაღდადი იყო, სადაც-კი მისი სატრფო იქნებოდა, სიყვარულით გამსჭვალულ პირი-მზისას ეჩქარებოდა, რომ სამშობლოში გადაეატნა თავისი ბედნიერება და ბაში-აჩუკს-კი მაინც და მაინც მაგდენათ აღარაფრათ ეპიტნავენოდა იმერეთი, რადგანც გაიგო, რომ მისი კახეთისკენ გადავარდნის მიზეზი რაქის ერისთავისთვის მიუთხოვებიათო. იმერეთმა დედა-შვილურათ მიიღო ორივე ვაშაკი.

ბაში-აჩუკი დაუბრუნდა თავის სახლ-კარობას ჭ აბღუ-შაჰილიც ჩაესიდა. მართალია, დევი ყურით არ დაუჭერიათ სიძე-ცოლი-ძმას, მაგრამ ბევრჯელ-კი კარგი სამსახური გაუწიეს იმერეთს თურქებთან ბრძოლის დროს და სამაგიეროთ ადგილმამულიც ბევრი შეიძინეს საწერეთლოში. ცხოვრებდენ მყუდროთ და მხოლოთ ერთხელ კი შეშფოთდენ. ეს მაშინ, როდესაც გაიგეს, რომ მათი საყვარელი კახეთის გამარები სპარსეთში უწამებიათო. ბევრს ეჭირა თვალი სასიძოთ ბაში-აჩუკისაკენ ანუ, როგორც შემოკლებით ეძახოდენ, ბაჩუკისაკენ, მაგრამ გაუცრუვდათ იმედი; ის ცოლ-შვილის მოკიდებას არ აპირებდა, სანამდი წერეთელი არ მოკვდა და ერისთავიც არ მიიცვალა! მაშინ-კი გადავიდა რაქაში, მოიტაცა ქერიფი და ჯვარი დაიწერა. უშვილ-ძიროთ არც სიძე და არც ცოლის ძმა არ გადასულან: აბღუ-შაჰილის ჩამომავლობა დღესაც არიან ჩვენში—აბღუშელიშვილები, და ეტყობათ კიდევ, რომ კარგი წინაპარი უნდა ჰყოლოდათ. რაც შეხება ბაში-აჩუკის ანუ ბაჩუკას ნაშიერს, ისინი უფრო გამრავლებულიც არიან დღეს, მაგრამ ბაჩუკა-შვილობას ხუობენ ჭ ბაქრადეობაზე სდებენ თავს და დაუბრუნდებიან თუ არა ბაჩუკა-შვილობას, ის ღმერთმა იცის.

ზეპირ სიწყვაობის გამო.

ქართველებს რომ დღეს სხვა-და-სხვა საქიროება გვაქვს და აუარებელი საქმეც გვაწევს ტვირთათ, ეს ვინ არ იცის? მაგრამ არც ერთი-კი მათგანი ისეთი სასწრაფო არ არის, როგორც „ზეპირ-გადმონაცემების“ შეკრება-შეგროვება. ჩვენ-კი მაინც ამდენი ხანია განზე ვუდგებით ამ საქირო საქმეს!.. ხალხური პოეზია უტყუარი სარკეა გადასული ცხოვრების და ისტორიის მტკიცე საძირკველი, და მიტომაც ცნობილია დღეს ყოველ განათლებულ ერისაგან ერთ უპირველეს საქიროებათ. ჩვენი ქართული „ზეპირ-გადმონაცემები“ მით უფრო შესანიშნავი არიან სხვებისაზე, რომ კერძო მნიშვნელობას გარდა, მსოფლიო ხასიათიცა აქვთ. საქართველო იყო ხიდათ და გზათ იმ დიდ მოძრაობის დროს, როდესაც სხვა-და-სხვა ერი აზიიდან ევროპაში გადადიოდა. მაშასადამე, ჩვენი ქვეყანა უძველეს დროიდანვე ბევრის მომსწრეა, მნახველი და მოწამე. ამას დაეუმატოთ კიდევ ის გარემოებაც, რომ ქართველი საზოგადოთ ბუნება თანაზიარია და რაც უნახავს, ან გაუგონია, უყურადღებოთ არ დაუგდია, ყოველივე შეუსწავლია და საშვილიშვილოთ გადმოიტაცია საზეპიროებით.

არსად ისე გავრცელებული არ ყოფილა „მეზღაპრობა“, „მესტეირობა“ და „მეშაირობა“, როგორც ჩვენში!.. საშვილიშვილოთ გადმოიცემებოდა ხოლმე ერთი-მეორისაგან ასისა და ათასი წლის ამბები, და ამის გამო უმაღლეს წერტილამდე იყო აყვანილი ჩვენი სახალხო პოეზია. ძველი და ახალი აღთქმა სულ ერთიანად გაღეჭილი იყო ზ ტრიალებდა ჩვენს ხალხში. ვის არ გაუგონია ჩვენში საუცხოველ შაირები „აბრამზე“, „იობზე“, „სოლომონზე“ და სხ?.. არც ერთი შესანიშნავი მოვლინება არ ყოფილა ჩვენში, რომ ხალხს

უყურადღებოთ დაეგდოს და შირი არ გამოეთქვას!.. ამას გარდა, ძველი ხალხების მითოლოგია, განსაკუთრებით ბერძნებისა, სულ ჩვენ ზღაპრებში არიან მოქცეული; აქვე შეხედებით ჰომეროსისა და სხვა ძველი დროის მწერლების თხზულებათაც ნაწყვეტ-ნაწყვეტათ, მაგრამ ქართული ხასიათით და სულით კი. ვინ იცის, ჩვენ გადმოგვიქართულება, თუ იმათ გადაურჯულებიათ ჩვენი რამე? ესეები ყველაფერი დღემდე კარგათ იყო ჩვენში დაცული, სანამ საშვილიშვილოთ გადადიოდა!.. მხოლოდ საქართველო წარმოადგენს ერთათ-ერთს მაგალითს, სადაც „ბატონ-ყმობის“ დროს ზოგიერთ გლეხებს მთელი გვარეულობით ზღაპრებისა და შიარების მეტი არა ემართათ რა გადასახადი. დღეს, როდესაც ძველი წეს-წყობილება დაირღვა-დაიშალა და ახალგვარი ცხოვრება შემოვიდა ჩვენში, ამ ჩვეულებასაც, ე. ი. ზებირ-გადმოცემასაც, ბოლო მოეღო. ახალ-დგმას აღარ ეხალისება ეს ძველებური საზებიროები ზ მოხუცებულ მამებს საფლავში ჩააქვთ ასეთი ძვირფასი განძი!.. ერთი ათი წელიწადი კიდევ და მშვიდობით!.. ჩვენი დღევანდელი დაუდევრობით დაგკარგავთ იმას, რისიც მოზოვება მერე შეუძლებელი იქნება. ეს აზრი მე ამ ოცი წლის წინათაც გამოეთქვი „დროებაში“ და ზოგიერთებმა კიდევ მომწოდეს მათგან შეკრებილი ზღაპრები და არაკები, მაგრამ შემთხვევით, გზა-და-გზა ამ გვარი რამ არ გაკეთდება!.. იმათი შრომა უნაყოფო გამოდგა, რადგანაც ამისთანა საქმეს გულ-და-გულ შედგომა უნდა და ცოტა ოდენი ცოდნაც. მოუშხადებელი კაცი ვერ მიხვდება, რას უნდა მიაქციოს ყურადღება და როგორ უნდა ჩაწეროს ვაგონილი? მით უფრო, რომ ხალხური სიტყვიერება მრავალგვარია და ყველა მათგანს-კი არა აქვს საერო მნიშვნელობა, ზოგჯერ შიგა-და-შიგ ობროლობაც გამოერევა ხალხმე. პირველი ადგილი ხალხურ ნაწარმოებში ეკუთვნის იმ სიტყვიერებას, რომელიც საკუთარ ნიადაგზეა აღმონაცენი და, როგორც მისი საკუთარი გრძობა-გონებისა და თავ-გადასავლის ნაყოფი, საუკუნოების ბრძმეღ-შია გამოვლილი და ადვილადაც გაირჩევა იმგვარ პოეზიისაგან,

რომელიც სხვა უცხო ქვეყნებიდან შემოპარულა და ახალ გემოზე გადაკეთებულა. ავიღოთ მაგალითი:

„თამარ მეფე ღმერთს უყვარდა,
ციდან ჩამოესმა რეკა,
იალბუზზე ფეხი შედგა,
დიდმა მთებმა შექნეს ღრეკა“...

ეს რომ ქართულ ნიადაგზეა აყვავებული ზე ქართველი ერის გენიოსობის წარმონაშობი,—ვინ არ დათანხმდება? ხალხს უნდოდა რომ მისი სატრფიალო და სალოცავი თამარ მეფის სიწმიდე და ძრიელება გამოეხატა და შემდეგი საუკუნოებისათვის ძეგლად გადმოეცა. და ხედავთ, როგორ გამოსახა? ხალხის წარმოდგენით იქ, სადაც ღვთის სადგურია და ანგელოზები მსახურობენ, გაუსხლეტელი წირვა-ლოცვა და გამჩენის დიდებაა; იქ, რასაკვირველია, ზარების რეკაც ხშირია, მაგრამ ცოდვილი მიწის შვილის სმენა იქამდე ვერ მიწვდება და მხოლოდ ერთად-ერთი მისი საკვირველი თამარი იყო, რომ იქაურ ამბავს თავისი ყურით ისმენდა!...—„ციდან ჩამოესმა რეკა“!.. განა ამაზედ ძლიერად სიწმიდის გამოხატვა კიდევ შეიძლება სხვა გვარად? „იალბუზზე ფეხი შედგა, დიდმა მთებმა იწყეს ღრეკა“!.. აი, ქვეყნიური ძლიერება, საფესებით დასურათებული!...

ახლა შევუწონოთ ამ ორ ტაეებს მთელი პოემა „თამარიანი“, ანუ შავთელის მიერ შესხმითი ქება და რას დავინახავთ? იმას, რომ შავთელმა, რომელსაც საგნად ჰქონდა აღებული თამარ მეფის სიწმიდისა და ძლიერების ხელოვნებით გამოხატვა, მისი მეთასვლიც ვერა სქვა რა, რაც ხალხის გენიოსობამ ორი უბრალო სიტყვით გადაჭრა. ამ გვარი სამაგალითო და სამარგალიტო ყველგან არ მოიპოვება და არც ბევრია, რადგანაც ხალხურ ნაწარმოებშიაც მეტ-ნაკლებობა არის ხოლმე. მოვიტანოთ მაგალითი:

„მაყვალს გიგავს თვალებით,
გოგო გენაცვალებით!“..

მ. ბ. ბერიძე

ან და: „ხელსაზოცსა გადმოგიგდებ
ოქრო მკედით მოქარგულსა,
შიგ გაგიხვევ სულს და გულსა
შენთვის დამწვარ დადაგულსა!“

ეს ორივე ლექსი ტრფიალების წარმონაშობია, მაგრამ რა განსხვავებაა მათ შუა?!.. ავიღოთ კიდევ სხვა:

„პატარა ხარ და კარგი ხარ,
გაიზღები, რა იქნები?!..
შენ-ბატონი მწყალობელი,
მე ერთგული ყმა ვიქნები.“

მეორე ამგვარივე: „ყმა ბატონისთვის მოკვდება,
ბატონიც მწყალობელია;
ხორცს აუმღერებს პატივით,
სულისაც მგალობელია.“

ახლა კიდევ ამგვარივე, მაგრამ სხვა ხასიათისა:

„აქამდი ჩენი ბატონი
უწრუწუნებდა ქორებსა,
ახლა-კი მისი შვილები
ქალას დასდევენ ღორებსა.“

„აზნაური ქადს არა ქამს
მოშივდება, ქირსაც მომქამს.“

„გლეხი კაცი იზრდებოდესო,
ვირდებოდესო“ და სხვანი.

ესენი ყველა ხალხის ნაწარმოებია, მაგრამ რა განსხვავება არის იმ პირველ ორსა და სხვებს შუა?! ერთი გვიხატავს მრავალ საუკუნოების განმავლობაში ბატონ-ყმურ კეთილ დამოკიდებულებას და მეორე-კი ხალხის ზნეობით დაცემის დროს და სხვა-და-სხვა წოდებათა ერთმანეთთან გადა-

კიდებას. უმნიშვნელო არც ერთი არ არის, თუმცა პირველს-
კი საისტორიო, საერო მნიშვნელობა აქვს და მეორე მხო-
ლოდ კერძოობითია, ადგილობრივი და დიდხანსაც ვერ და-
ისადგურებს ხალხის გრძნობა-გონებაში. მაგრამ მაინც ყველა
უმეტნაკლებოდ უნდა ჩაიწეროს და გამოიგზანოს რედაქცია-
ში. ამიტომაც მივმართავთ ყველას, ვისაც შეუძლია და-
ხმარება, განსაკუთრებით სოფლელ ახალგაზღობას, რომ
მხარი მოგვცენ ამ დიდათ საჭირო საქმეში. იმათ უნდა აი-
ღონ თავიანთი სოფლები და აგვიწერონ ამ გვარად: რა გვა-
რის კაცები ცხოვრობენ იქ? ან რა თქმულებაა დარჩენილი
მათში იმათ ძველებზე? დაგვისახელონ, რა ზე ქვრინველე-
ბე, შინაურ და გარეული ცხოველები შენობენ იქ? რა ზე რა
მცენარე-ბალახები იზრდებიან და რა თვისებისა არიან ზო-
გიერთი მათგანი? რომელი მათგანი გამოდგება საღებავად?
საწამლავად? სამკურნალოდ? რამდენი ნანგრევი ციხე-
კოშკ-დარბაზებ-ტაძრებია და რა არის მათზე თქმულება?
რა და რა მდინარენი ჩამოდიან? რა თევზებია შიგ? ტბები
თუ აქვს? წყაროები? ღელეები და სხვანი. შეკრიბონ აქვე
ზეპირ-გადმონაცემებიც ყოველ გვარი: ზღაპრები, შაირები,
ლექსები, ანდაზები, ზმები და სხვანი. გვარში თუ რამე გუ-
ჯრებია. აგრეთვე ყოველი სიტყვა, რომელიც ეუცხოვოსთ,
ჩაწერონ და მისი მნიშვნელობა გამოჰკითხონ ხალხს.
შემკრებელმა, რასაკვირველია, უნდა უმეტნაკლებოთ ჩაწე-
როს, როგორც გაიგონოს, ე. ი. ფონოგრაფიულათ. დაეს-
წროს ხოლმე სოფლის ქირში და ლხინში, რომ მათი ზნე და
ხასიათი შეისწავლოს და აგვიწეროს. ერთს სოფელს რომ
მორჩება, მერე მეორეში გადავიდეს და ამ გვართ მოიაროს
ერთი-მეორეზე მისი მაზრა, ან ხეობა. ეს ძალიან ადვი-
ლი საქმეა და ამას არც ძალიან ბევრი დრო მოუხდება. ამ
საქმეს მხოლოდ გულ დადება უნდა და მცირეოდენი ბეჯი-
თობა, რომ თავის საკუთარი ფანტაზია არ წაამატოს შემ-
კრებელმა. ამ ოცი-ოც-და-ათი-წლის წინეთ მე თვითონ
რაფდიოდი სოფლი-სოფლათ და იმდენი რამ შესანიშნავი

ენახე და გავიგონე, რომ სწორეთ გასაკვირველია. ბევრი მათგანი ერთი შეხედულებით უმნიშვნელო და სულელური რამ ჰგონია კაცს, მაგრამ ბოლოს, რომ დაუკვირდება, მიხვდება, თუ რა გონივრული არიან ისინი. ავიღოთ მაგალითად შემდეგი: სვანეთში მოსახლეები კოშკებში დგანან და თითო სახლში ხშირად მთელი გვარეულობა არის მოთავსებული. ასე რომ, თუმცა ერთი კაცის ჩამამავალნი არიან, მაგრამ მათში თითქმის ნათესაობაც აღარ არის. ერთი დედ-მამის შვილი ერთმანეთში ძმებათ იწოდებიან და სხვებთან-კი ძმანებათ. აი, საიდან წამომდგარა მრავლობითი რიცხვის კიდევ განმეორებული მრავლობითი რიცხვი!.. რასაკვირველია, ამ ძმებსა და ძმანებს ისე სწამთ ერთმანეთში ნათესაობა, რომ მისი გატეხა მომაკვდინებელ ცოდვათ მიაჩნიათ. ეს მე მიკვირდა. ერთმა უბრალო შემთხვევამ ყოლიფერი ამიხსნა. ერთ სერზე რომ გადავდიოდი, ჩემმა მხლებელმა სვანმა მოიხადა ქული ზ სთქვა: „ღმერთო შეუნდგო!“.. და მიათითა ერთ პატარა ჩავარდნილ ადგილს, ტახტის მგზავს. რომ გამოეკითხე, აი, რა მიაშბო:— ეს სერი ყოფს საბატონო და თავისუფალ სვანეთს; აქედან ორივე კარგათ მოჩანს. ერთ დილას ამოსულიყო საბატონოდან გოგო, გადაეხედა და ეთქვა: „რა კარგი რამ არის ეს თავისუფალი სვანეთიო!“.. იმ დროსვე მეორე მხრიდან ვაჟი გადმოსულიყო, გადაეხედა და ეთქვა: „რა კარგია საბატონო სვანეთიო!“.. ორივეს გრძობა მორეოდა. მეგრე დაენახათ ერთმანეთი გრძობა-მორეულზე, შეყვარებულათ, კოლ-ქრმოების პირობა დაედვათ და შემცდარიყვენ, მაგრამ მაშინვე დედა-მიწა გასკდომოდათ და შიგ ჩავარდნილიყვენ;— აი, ბატონო, ხომ ხედავთ ტახტივით რომ მოჩანს ზ ზედაც დიდი სასაფლაოვიაო?.. თურმე, ნუ ბრძანებთ, ერთი მათგანი ტყვეთ ყოფილიყო წამოყვანილი, ძმა ყოფილიყო ამ გოგოსი და კი არავინ იცოდავო. ისე სვანი ვერ აუვლის გვერდს ამ ადგილს, რომ შენდობა არ გამოითხოვოს იმ შემცდარებისათვისო. ამ გვარი რამ თვით ხალხის გულიდან ამონაღები დიდი ძალა და კანონია იმავე ხახლისა-

თვის. აფხაზეთში ერთს ნამოსახლზე ვინც გაივლის, დიდი და პატარა ყველა თიხის დაადებს და, როდესაც შეგროვდება, მერე წაუკიდებენ ცეცხლს ჭ დასწვენ ხოლმე. ეს ჩვეულება ჯერეცა კიდევ არ გადავარდნილა. ამბობენ, აქ ერთი მოსახლე იყო, რომელმაც ზამთარში გაყინული მგზავრი შინ არ შეუშვაო; სტუმრობის გატეხისათვის ასე უნდა იყოს ხოლმე შეჩვენებული, რომ საიქიოს ცეცხლი არ გამოეღიოსო. ამ გვარი რამეები თავისთავათ საგულისხმო არიან და ახსნა აღარ ეკირვებათ. საკვირველი ის არის, რომ ჩვენში ყველგან ამოა რწმუნებასაც გონივრული საფუძველი აქვს და არა ისე ტუტუტური, როგორც ზოგიერთ ხალხში. ესეები ყველა რომ შეიკრიბება, მაშინ შევიტყობთ ჩვენი ქვეყნის ფასს ჭ ჩვენ თავსაც გავიცნობთ; მაშინ ნამდვილად გვექნება გათვალისწინებული საქართველო ყოველი მხრით: გეოგრაფიულად, ეთნოგრაფიულად, ისტორიულად, არხეოლოგიურად და სხვანი. მაშინ ლექსიკონების შედგენაც ადვილი იქნება, როგორც საზოგადოასი ისე კერძოთ ზოოლოგიურის, ბოტანიკურის მინერალოგიურის და სხვანი. სხვა ქვეყნებში დიდი ძალი თანხაა საკუთრად ამ ზვირ-სიტყვაობისათვის გადადებული და ჩვენშიაც უსასყიდლოდ ძნელი იქნება სავსებით საქმის წაყვანა, მაგრამ ჯერ, რადგანაც საკუთარი შეძლება ნებას არ გვაძლევს, რომ ქირით ბევრი ვიყოლიოთ, ოთხის მეტი არა გვყავს საკუთარი მკვლევარი და ზვირ-გადმონაცემების ჩამწერი. შემდეგში-კი, თუ საქმე კარგათ წავიდა და საშუალება გვექნება, რასაკვირველია, ყოველ მხარაში გვეყოლება თითო კაცი. ახლა-კი, ჯერ-ჯერობით ყველას ვთხოვთ, რომ ვინც რითაც შეიძლოს, ამ დიდ საქმეში დახმარებას და შემწეობას ნუ მოგვაკლებს.

სოფ. ხიზაბავრა.*)

(ახალქალაქის მხარა).

ხიზაბავრა ჯავახეთშია და ეკუთვნის ვარეგანის საზოგადოებას; ის ისაზღვრება აღმ. სოფ. ვარგავით, დას. მდ. მტკვარით და სამხ. სოფ. საროთი.

მთელი ეს მიდამო (სოფელ გარეშე ადგილებიანათ) აღმოსავლეთ-დასავლეთისაკენ 5—6 ვერსი იქნება, ხოლო ჩრდილოეთ-სამხრეთისაკენ კი 12—15 ვერსი. ადგილები უმეტეს ნაწილათ სახნავ-სათესი ოდნე უიშლებია (საძოვარი); შემდეგ კარგა ბლომა ადგილი ხარძნარს (ლოდნარს) და ტყეებს უჭირავს და მცირე-კი ღრანტე-ღელეებსა.

ხიზაბავრა გაშენებულია მალლობზე და შვენიერათ გადაცქერის წინ (სამხ. და დას.) ვაკე მინდვრებსა; უკანიდან-კი (ჩრდ. და აღმ.) მოდგმული აქვს ჩირგვნარი და ლოდნარი მთა-გორაკები. ჩრდილოეთის მხარეს ჰქვია „საბურთალა“¹⁾ ანუ „ბეჟვას მინდვრები“²⁾, ხოლო აღმოსავლეთისას—„წვერი“.³⁾ უკანასკნელი ტყითაა მოცული, ხოლო პირველი-კი ლოდნარია. ორივეს თავებზე მინდვრები ეშლება; პირველის მინდორი დასაწყისია ჯავახეთის თვალ უწვედნელი ტიალ-მინდვრებისა. აღმოსავლეთით ერთ-ერთი კუნჭული გორაკისა უღელ-ტეხილდება (დაბლდება), საიდანაც მუდამ-ნიადაგ ჯავახეთის ქარი ჰქრის, რის გამო შაირათაც თქმულა:

*) ამ წერილის გეგმა დაახლოვებით აკმაყოფილებს ჩვენს პროგრამას და სამინუსოდაც შეიძლება მივიღოთ. რედ.

1) საბურთალა უწინ საბურთაოთ ყოფილა.

2) ბეჟვა კარგი, თავ-მომწონე მონადირე თავადიშვილი ყოფილა ძველათ.

3) წვერი აქ ყველაზე მაღალი სერია.

„ხიზაბავრა ქარიანო,
წინ მინდორო, უკან ტყეო!“

ან კიდევ:

„ხიზაბავრა ქარიანი,
დარნები აქვს კარიანი,
წინ მინდორი და უკან ტყე,
ღვინო იცის გვარიანი.“

ეს მუდმივი ქარი, თუმცა ზიანს არ აძლევს მცხოვრებლებს, მაგრამ ისეც ცივს ზამთარს-კი ერთიან ასუსხიანებს. ზაფხულში-კი სამაგიეროთ გახურებულს ჰაერს აგრილებს დოკანის მუშებს დიდს სიამოვნებას აგრძნობინებს. საზოგადოა ხიზაბავრა წარმოადგენს მთას და ამის მიხედვით, როგორც სხვა მთა ადგილებში, ჰავა აქაც ცივი უნდა იყოს; მაგრამ, რადგანაც აქაური მდებარეობა ოღრო-ჩოღროა: ზოგან ვაკე, ზოგან მაღლობი, ზოგან-კი ერთ-ბაშათ ჩავარდნილი, ამისთვის ჰაეც სხვა და სხვა ნაირია. მაგალითად, ზემოთ დასახელებულ „წვერზე“, რომელიც სოფლის აღმოსავლეთით ძვეს სამიოდვერსის სიშორეზე რ ვერს ნახევრით უმაღლესია, ზაფხულობით ისე ცივა ხოლმე, რომ ბოსტნეული რ ზოგ-ზოგი ხეხილები ვერ ხეირობს; შიგ სოფელში-კი, დასავლეთის მხარეზე, იმდენათ გრილა რომ ყურძენი, მსხალი, ვაშლი რ სხვა, თუმცა ნაყოფს იღებენ, მაგრამ დამწიფებას-კი ვერ ასწრობენ; შემოდგომის ნაადრევი მწარე სიცივები ნაყოფს შრეტს და აქკნობს. ხიზაბავრის ვენახებში-კი, რომლებიც სოფელზე, დასავლეთით 2—3 ვერსზე, ერთი ვერსით უდაბლეს, ჩავარდნილ ხეობაშია გაშენებული, მტკვრის პირათ, საშინლათ ცხელა და აქ ბევრნაირი ხეხილიცა ხარობს. საზოგადოთ ხიზაბავრის ჰავა ზომიერია და ამასთანავე ხმელი და სალი.

აქაური წყალი მეტათ საამო სასმელია; ბევრი მათგანი სამკურნალო თვისებისაც არის, მაგ. ვარანტის აბანო მუნსა რგებს. აქ წყალი მწვანეა და მეტათ ცივი. ამ მიდამოში, რადგან ეს ტყიან მთას წარმოადგენს, მრავალი ცივი წყაროებიცაა. მათ შორის შესანიშნავია: წვერის წყარო (მთაზეა), სალო-

რის წყარო (ტყეშია), ობილეთის წყარო (ტყეშია), კლდე-
ქარის წყარო (ტყეში და ხევშია), კოდის წყარო (ტიალ ხევ-
შია), ხიზის წყარო (ხევშია), სასოფლო ქალის წყარო (ქა-
ლაშია), აბაზა წყარო (მთაზეა), ხიზაბავრის წყარო (სოფელშია).

ეს ცივი და მარგი წყაროები უხვათ რწყავენ და ბა-
ნენ ადგილობრივ მთის და ბარის ძვირფას მცენარეობას,
ასაზრდოებენ და ახარებენ ქალას და ბალ-ვენახებს, წყურ-
ვილს უკლავენ და აცოცხლებენ ადგილობრივ მობინადრე
სულიერთა; ეგენივე გამხდარან ბუნებრივ საუკეთესო მკურ-
ნალად და უდგიან წინ ყველა იმ კაცობრიობის ჩვეულ ქირ-
სნებას და სატკივრებს, რომლებიც წამხდარი ჰავა-წყლის შემ-
წევობით ჩნდებიან, როგორც, მაგალითად, ცივ-ცხელება,
მუცლის და კუჭის ტკივილი და სხვა. ასეთი ჰავისა და წყლის
ზეგავლენით აიხსნება ხიზაბავრელების ჯანმთელობა და ხან-
გრძლივი სიცოცხლე. აქ 80—100 წლამდე სიცოცხლე ჩვეუ-
ლებრივ მოვლენას შეადგენს. მაგრამ სამწუხარო ისაა, რომ
ხიზაბავრელები უწმინდურათ ცხოვრებას არიან დაჩვეული,
რის გამო საოფლე ხშირათ მივინვარებს აქ და ბევრსაც უს-
პობს ხოლმე სიცოცხლეს. ეს ნაკლი რომ არ ჰქონოდათ ხი-
ზაბავრელებს, ისინი გაცილებით მეტს იცოცხლებდნენ, ვიდრე
ახლა ცოცხლობენ.

ხიზაბავრაში ცხოვრებს 160 მოსახლე ქართველი კათოლი-
კე¹⁾ და ერთი მოსახლე მართლ-მადიდებელი ქართველი—სულ

¹⁾ კათოლიკობა არის ქრისტეს სჯულის ცოტასხვა ნაირათ, ვირდე
მართლ-მადიდებლობა, აღმსარებელი სარწმუნოება, რომლის უზენაესი წარ-
მომადგენელი იმყოფება იტალიის ქალაქ რომში და იწოდება პაპად. კა-
თოლიკის სარწმუნოების შეიძლება იყოს ყოველი ტომის კაცი, მაგალითად,
ქართველი, სომეხი, რუსი და სხვა, მაგრამ ამით ისინი თავის გვარ-ტომო-
ბას არ ჰკარგვენ და ისევ ქართველებათ, სომეხებათ, და რუსებათ რჩებიან.
კათოლიკის სარწმუნოებისა ზოგიერთ ადგილას, მომეტებულათ ახალ ციხის
მხარეში, ქართველებიც არიან და ჩვენში ფრანგებათ იწოდებიან. ჩვედა სა-
მწუხაროთ, ბევრი იმათგანი სხვა და სხვა მიზეზების მეოხებით დღეს სომეხ
კათოლიკებათ არიან ცნობილი და ტიბიკონიც სომხური აქვთ. ეს არა

800 სულზე მეტი. ესენი ყველა გლეხობაა; ერთი მათგანი— პეტრე ხუციანთი—მემამულეა; მას აქვს მამულები ს. თოკ- ში და ვარდის ციხეში (ნასოფლარია).

ხიზაბავრელების გვარები შემდეგია: გოგალათი, დათათი, მაზმანათი (იგივე შარიფათი), ქუჩუკათი, ხუციანთი, ველიჯანათი, ჰისითი, კაკათი (იგივე მამუკათი), ყაჭიათი (იგ. მამუკათი), ტატურათი, ბერნადეთი, კანკრითი, ალოთი, გორელე- ბიანთი, ყრუანთი, კოშორათი, შემაზათი, ფეიქრიანთი, ქურ- ქჩიანთი (მანანაძე), ლარიბათი, პლაქიათი, ფირფილათი, ცეც- ხლათი, ჭონიათი და სხვა. დიდი განმავლობა აქვს ხუციანთ გვარს.²⁾ ამათივე ოჯახი მუდამ ღიაა ყოველ სტუმრისათვის.

უწინ აქ 10—12 კომლამდე ქართველი მაჰმადიანებიც ცხოვრობდნენ, მაგრამ, რადგანაც ისინი ვერ შეთვისდნენ მე-

სასურველი მოვლენა მიეწერება სომეხ კათოლიკეთა პატრების თავდადებულ მეცადინეობას და ჩვენს უदारდებლობა-დაუდევრობას!..

ცნობები იმის შესახებ, თუ რომელ დროიდან შემოვიდა და გავრ- ცელდა ჩვენში კათოლიკობა, ჯერ სავსებით არაა გამოკვლეული. ეს-კი ნამდვილათ ვიცით, რომ მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისიდან შემოდინ ჩვენში კათოლიკეთა პატრები და ახალ-ციხე-ახალ-ქალაქის მხარეში აფრ- ცელებენ კათოლიკეს სარწმუნოებას. იმათ მოქმედებას ხელს უწყობდა ოსმალოს ბატონობა იმ დროს დასახლებულ მხარეში. ოსმალები (თათრები) აიძულებდნენ ხოლმე მკვიდრთ ქრისტეს სარწმუნოების უარის ყოფას და გამაჰმადიანებას. ბევრი დახოცეს ბარბაროსებმა და ბევრიც გამაჰმადიანეს!.. მხოლოდ დევნულთა ერთმა ნაწილმა გადაირჩინა თავი ამოკლეტისა და გამაჰმადიანებისგანაც მით, რომ მიიღო კათოლიკობა ანუ ფრანგობა. ამ უკანასკნელთ ვეღარ დევნიდნენ ოსმალები, რადგან ხვანთქარსა და პაპის შორის ხელშეკრულობა იყო დადებული ამ საქმის თაობაზე. რედ.

2) ხუციანთ გვარში ბევრი მღვდლები გამოხულან. მათ შორის შე- სანიშნავი იყვენ: მღვდ. ანტონ და იოსებ. ორივე მწიგნობარი იყვენ. იოსები ზედ მეტი ვინმეც გახლდათ. ის იყო ქართველების ჰუტენბურგი, რომელმაც ამ 40—50 წლის წინეთ ხეზე ამოსტრა ქართული ანბანი და თავის ნაწერებს და ლოცვებს უწყო ბეჭდვა. მეტად შესანიშნავი ნაბეჭდოა რა გინდა თვალნაკლული და ბეცი ადამიანი იყოს, იმ ნაბეჭდს უსათვა- ლოთაც წაიკიოხავს (დიდრონათ და მსხვილათაა ნაბეჭდი). სტამბა სახლში ჰქონდა და ჩუმათ სტამბავდა. გაუგო ეს მთავრობამ და ჩამოართვა. ის გარდაიცვალა ახალციხეში ღრმად მოხუცებულებათაში ამ 5—6 წლის წინეთ.

ზობელ ქრისტიანებთან, ამიტომ გადასახლდენ საკვირიკო (ეს მთა მდებარეობს მტკვრის პირათ, სოფლის დასავლეთით 2—3 ვერსის მანძილზე) მთის გადაღმა კალთებში. ამ ახალ დასახლებულ ადგილს „ახალი სოფელი“ დაერქვა.

ხიზაბავრაში ხალხი მეტად ზორბაა, ძვალ მსხვილი, კან-ხრე-ში და შეგვერემანი. ამათ ცხადათ ეტყობათ, რომ დიდ შეწუხებაში უნდა იყვენ ცხოვრებაში და ყოველნაირ გაჭირებას სულგრძელებით უნდა ითმენდენ. აქაურები არიან კეთილი და დინჯ-დარბაისელები: საქმის კეთება არ ეჩქარებათ, ავ-კაცობა სძულთ, ქურდობა ნაკლებია, კაცის კვლა ხომ აქეთ ძალიან იშვიათი და შემადრწუნებელი მაგალითია. ხიზაბავრელის ფიცი არის „პური მადღმა,“ ხოლო წყევლა „მეხი-კი დაგაყარე თავჩი!“.

აქაურების ცხოვრება ერთნაირია: არ აქვს, ცოტას კმარობს, აქვს და, მეტსაც არ ხარჯავს. მიზეზიც ეს არის, რომ ვალი და ვახში ხიზაბავრაში მეტად ნაკლებია და არა ისე გავრცელებული, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში. ხიზაბავრელები, ნამეტურ ახალგაზდობა, მღვდლების და უფროსების, მოხუცებულების, მორჩილობაში არიან, მათ გადაუვალს არ იზმენ.

ხიზაბავრელი მამა-კაცი ტანზედ იცვამს მოკლე ნაოჭებიან ჩოხას მოკლე ახალუხზე; განიერი შარვალი ჩაკალთიებული აქვს წინდა-პაიქებში, წელზე არტყია შალის სქელი სარტყელი ან დაფულული (ფაცები დაგებული აქვსთ) ყაიში (ქამარი); აედარში ჩოხაზე რუსთველისებურს საწვიმარს ისხმენ, ზამთარში-კი თბილ ქურქს. თავზედ ხურავთ დიდი ბობოლა (მთელი ცხვრის ტყავისა) ქუდი წითელ, თათრულ ფერზე. თავი სულ შემოპარსული აქვთ, გარდა საქაჩრისა; საქაჩრეზე გძელი თმა აქვთ გადმოშლილი გაპარსულ, შიშველა თავზე; წვერს სულ იპარსავენ, ხოლო იშვიათად ზოგი მოხუცი უშვებს ხოლმე.

აქაური მანდილოსნები ნარმის (ამერიკა) პერანგზე და მის ამხანაგზე იცმენ ალბეზის, წინ კალთა გაჭრილს, კაბას,

რომლის წვერებს უკან წელზე იკალთიებენ და წინ უკალთოდ ადგილს შალის ფეშტამალით ისაფარებენ. პერანგის ამხანაგის მუხლები წითელი შალით შემოკერილია, რომლის ტოტებს ქრელი ბალები ავლია და ლამაზათაც უშვენებს ხიზაბავრელ ქალს შიშველა ფეხებს (აქ იშვიათია, რომ ფეხსაცმელი ეცვათ ქალებს). თავზე იხურავენ თათრულ იაზმას (შავი თუ ქრელი ლეჩაქია) და ლეჩაქს; კაბების სახელოებზე ვერცხლის ფულები აქვთ შემოყოდებული, რასაც სიარულის დროს ჩხარა-ჩხური გაუდის. ხიზაბავრელი ქალი თმას მრავალ ნაწნავებათ იკეთებს და სხვა-და-სხვა ნაირ მძივებით და ლოკოკინის მგზავსი ძვლებით ირთავს. მეტათ საკვირველია აქაური მელოგინე ქალის საქციელი: 5-6 დღეზე ადგება, ფეხ-შიშველა, ზურგზე კოკებ მოკიდული, მწარე თოვლიან ზამთარში, წყალზე მიდის წყლის მოსატანათ და არ ცივდება, ავად არ ხდება!.. ხიზაბავრელები ლაპარაკობენ წმინდა ქართულს მთიული კილოთი. სწავლა განათლებას ისინი კარგი თვალით არ უყურებენ და მოკლებულიც არიან მას. აქ ერთ კლასიანი სასოფლო (სამი-ნისტრო) სასწავლებელია, რომელიც მღ. ი. გვარამაძემ აუშენა და დაუარსა მათ 1880 წ.

ხიზაბავრა საბატონოა. აქა-იქ, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად სახაზინო ადგილებიც არის. ხიზაბავრელები თავის ბატონს (ფეიზიულ ბეგ ათაბაგს, ახალ-ციხის მცხოვრებს) აძლევენ ღალას: სახნავ-სათესიდან პურსა და ქერს 4-5 კოდზე ერთს; საქონელზე: თხა-ცხვარზე 1-2 კაპ. ახდევინებენ სულზე, ხოლო მსხვილ საქონელზე-კი (ხარ-კამეჩზედ)—თითო აბაზამდე წელიწადში. ბალ-ვენახებზედაც ფულათ ახდევინებენ. ღალას ჰკრეფენ შუბახები (მოურავები), რომლებიც დიდს და განუზომელ შეწუხებას აყენებენ ხოლმე მკვიდრთ.

ნიადაგი ხიზაბავრაში ნოყიერია; მიწა თვისებით ყამირი და ფხვიერია: ზოგან შავი ფერისაა ზოგან გრიქა (თერთი მიწა), ზოგან თიხა (წითელი მიწა). მიწები, უმეტესათ შავი, საგუთნარია. მიწას მოჰყავს პური, ქერი, ღიკა და ქვაფი.

ხიზაბავრელები მისდევენ მეურნეობას: მუშაობენ მიწას, აშენებენ ბალ-ვენახებს, ამრავლებენ საქონელს (უფრო თხა-ცხვარს), მისდევენ ფუტკრის მოშენებას და ამ ბოლო დროს ფეხზე ვაჭრობასაც მიჰყვეს ხელი. იმათ ნაწარმოებს შეადგენს: პური ქერი, ერბო, ყველი, ხილი, მატყლ-ბალანი, სელის ზეთი, თაფლი, ღვინო, არაყი ღ მატყლისაგან ქსოვილი: შალები, ნახებ-ხალიჩები (ჯეჯიმები), ბალები (არშიები), წინდა-პატი-ქები და საბელები (თოკები). ყოველივე ამას თვითონ ხმარობენ, ხოლო მოჭარბებულს მახლობელ ქალაქებში—ახალ-ქალაქში და ახალციხეში ჰყიდიან.

ხიზაბავრელ მამაკაცებს დედაკაცებიც შველიან ხოლმე მიწის მუშაობაში. ამას გარდა ყოველივე საშინაო საქმე მათ აწევთ თავზე, მაგ. საქონლის წველა, ერბო-ყველის კეთება, პურის ცხობა, ბატკნების და კრავების ძოვება, წყლის ზიდვა 2-3 ვერსის სიშორიდან დიდრონი კოკებით, ქრა-კერვა, დახვეტ-დაწმენდა და სხვა. იმათ ისედაც გაჭირვებულ ცხოვრებას ისიც ემატება ზედ, რომ ქმრები უდიერათ ეპყრობიან. ხშირათ იძულებული არიან მოთმინებით აიტანონ იმათგან გვემა-ცემა და ლანძღვა-თრევა. ერთი სიტყვით, ხიზაბავრელი ქალი სრული მონაა მამა კაცისა!.. ქმარი ცოლის მბრძანებელია, გოგობით იხსენიებს მას; ცოლი-კი ბრძანების ამსრულებელია ღ ვაჟბატონობით იხსენიებს ქმარს. ასეთი საზღვარი შეუღლების დღესვე იდება მათ შორის. აი, ეს ცერემონიაც: სანამ მეფეს პატარძალს ჩააბარებდენ ჯვარის დასაწერათ, მეფე ერთი-ორი ნაბიჯის სიშორიდან გაექანება და ფეხზე ფეხს შემოჰკრავს საცოლეს, რაც მომავალი მისი მორჩილება-მონობის მომასწავებელია. ქალიც ხმას არ იღებს ღ ამით უცხადებს ასეთ პირობაზე თანხმობს!.. აქაური მანდილოსნები ბევრნაირ გემრიელ ღ მსუყე საქმელებს ამზადებენ. დღესასწაულებში ღ ყანის მუშაობის დროს საუკეთესო საქმელებს ხმარობენ. შესანიშნავია: ერიშტა, ჰალვა, მოხრაკული ქათამი, რგვლათ შემწვარი, დასაციებული, ფლავი, წვნიანი ხორცი, მწვადი, საციო, წვნიანი თევზი, საციო თევზი, ბოზბაში, ნალები, ფილის პირი (უმი ნა-

ლები), კარაქი და სხვა. უბრალო დროს-კი შემდეგ საკმე-
ლებს ამზადებენ: ხაჭო, ანძლატი, დო, მაწონი, (ესენი სულ
რძისაგან მომზადილია), რძიანი კორკოტი, კორკოტის შექა-
მანდი, კორკოტის ფლავი, ლობიო შექამანდი, ლობიოს მა-
რცვალი, მოშუშული ლობიო, მოშუშული კართოფილი, ერ-
ბოში შემწვარი კართოფილი, დამმარულ-დაზეთილი და შე-
ზელილი კართოფილი, ფუშრუკი, ფაფა, მაწენის-შექამანდი
(დოღმაქი) და სხვა.

პურს აცხობენ თორნეში და კეცებზედაც. თორნეში
გამონამცხვარს ეძახიან „კაკალას“ (რგვალია), „ლოლოს“ (გძე-
ლია), „თხელი პური“ ანუ „ლაფათა“. კეცზე გამონამცხვარს-
„ფუნთუშა“. შესანიშნავი გემოსია კეცზე გამონაცხობი ნამ-
ცხვარი ქადა, ყათმარი და სხვა.

ხიზბავრელები ცხობენ ჯგუფათ, როგორც ქალა-
ქებში; სახლებს იკეთებენ ქვა-ტალახისაგან. თვითოეულ მოსა-
ხლეს აქვს სადგომი სახლი, წინ კალო (კალოზე ორმოები
აქვს პურის შესანახავათ), კალოსთან სმბზელები ბზისთვის,
აქვე საცხვარე და ხალხამი (საქონლისთვის შემოღობილი),
აქვე სანახველა (საქონლის განავალის გროვა ყანების სა-
სუქად ინახვენ). სადგომი სახლი 3-4 თვალისაგან შედგე-
ბა: ერთს ჰქვია „დარბა“, საცა იძინებენ და ღვანან, მეორეს
„ახორი“, რომელიც დარბისგან ძელებით ან ლობითაა გადამკე-
დლოული და შიგ 30-40 სულ საქონელს ინახვენ, მესამეს
„სათონე“ სადაც თონეა მოწყობილი, (ბევრჯერ აქვე ფი-
ლავენ რძეს), მეოთხეს „ოდა“ (ახვრითურთ) სტუმრის მი-
საღებათ; აქვთ საკუქნაოც ხორაგეულობისათვის. ყველა აქ
ხსენებული თვლების კარები ერთ საზოგადო დერეფანში გა-
მოდის და ამის კარიც კარაპანში, რომელიც ბევრი მოსა-
ხლის კალოზეა წამოხურული და სადაც სახნისებს ინახვენ
ხოლომე. დარბას და ოდას აქვს ბუხრები და ზევიდგან ჩამო-
ხვრეტილი ერდოთი (ფანჯარით) ოღნავ ნათლდება; კედლებ-
ზე თაროები აქვს, სხვა და სხვა ჭურჭლებით მოპყარული.
ახორის მხრით კედლიდან გაბმულია თოკი ტანისიმოსის გა-

დასაკიდათ. აქვე ძირს ერთი ან ორი ხის ქრელი კიღობანი
დგას ახალი ტანისამოსებისა და ძვირფასი ნივთეულობის შე-
სანახავათ. იატაკი (მიწისა) ჯეჯიმებითაა დაფენილი და ზედ
ბალიშ-მუთაქები აწყვიან.

ხიზაბავრელების საოჯახო ვეჯ-მოწყობილობას შეადგენს:
ქვაბი, ტაფა, საინი, ლანგარი, იფრიხი, თუნგი, ტაშტი,
მაშრაფა, (სპილენძისაა), კუტალი, კოკა ქარსანგი, ტაბაკი,
ვარკლი, პინა, როდინი (ხისაა), ქოთანი, კოჭობა, დერგი, ქუ-
რი, ჯამი, კეცი, დოქი, ქიშა (თიხისაა) და სხვა; ყანწი, კათხა
(ყველა ესენი ჭურჭლებია), ცხავი, ქვა-ცხრილი, ცხრილი, (პურის
გასაკეთებელი ვეჯებია), საცერი, სამტკიცავი (ქბილისათვის),
ნუკი (100 დრამიანი ქვა); ხის სასწორი, კოდი, კოში (პურის
საწყავია: კოდი 1 ფუთია, კოში $\frac{1}{8}$ კოდისა); თოფი, ხატევა-
რი, დანა, დამბაჩა (საომარი იარაღებია); გუთანი, ჯილღა,
ფოცხი, ფარცხი, ორთითი, არნადი, ფიწალი, სახელური, კეტი,
თოხი, ბარი, ნიჩაბი, ყაზმა, ხელეჩო, ცული, წალდი (ესენი
მიწის სამუშაო იარაღებია); ურემი, ღრიჭინა, საბარო და სხვა
ამათი გაწყობილობა: უღელი, აპეური, ტაბიკი, კოტა, გო
დორი, ძარი, კალათი და სხვა.

ხიზაბავრის მიდამოში ხარობს მრავალი მთის და ბა-
რის უძვირფასესი მცენარეობა, ბუდობს მრავალი ცხოველე-
ბი, ფრინველები, მწერები, ქვემძრომნი და წყალში ბევრნაი-
რი თევზია

მცენარეები. შინაური: პური, დოლი, დიკა, ქვაფი, ას-
ლი (ესენი ჭინახულია); წიწმატი, ქინძი, რეჰანი, ხახვი, ბო-
ლოკი, ქარხალი, მალდანი, კართოფილი, ლობიო, აყირო
(კვანია), ძესტანა (ესეც კვანია); ყურძენი სხვა და სხვა გვარისა:
ბუდეშური, თავ-ცეცხლა, თითა, ცხენის ძუძუ, მელიკუ-
და, ხარისთვალა, კლერტ-მაგარა, არიჭული, ანდრიული,
ბეჟანა და საფერავი ანუ საღვინე; ატამი (საპობი, ვაშლ-
ატამი და სახრავი), წირანი (წირანი და ყაისი), შინდი (ქან-
ქურა შინდი და სხ.), ვაშლი (შაქარ-ვაშლი, ყარაფილა, შალ-

მა და სხ.), ქანჭური, ოტური, ქლიაფი, თუთა (თეთრი და ხართუთა), ბალი, ალუბალი, ღოდნაშო, კაკალი და სხ.
მინდვრის და ტყის მკვამილ-მცენარეები: ვარდი, იანგო, შროშანი (სუნოვანი ყვავილებია), აპრაქიჭა, ღინღილო, ვნძელო, სოსანი, ყაყაჩო, ობოლი ყაყაჩო, მთის ყაყაჩო, პეპელა ვარდი, თუთა ვარდი (უსუნო ყვავილებია), გარეული პიტნა, გარეული, ქონდარი, ქარა ძენდა (ესენი სუნოვანი საქმელი ბალახებია ანუ მხალი); კვაბჩხილა, სუქანა, ღიმი, ფამფარა, ნაცარ-ქათამა, ქინქარი, სოკო, ღვალო, ტიტა სვინტრი ანუ სატაკური (ესენი ყველა მხალეულია); იოჯა, მრავალ-ძარღვა, რძიანა (ეს ბალახები ჭრილობისათვის მარგია); ქარცეცხლა (მუწუკისათვის), ჯორის ძუა (ქლექისათვის), ბაბაყველა, აბზინდა (რწყილის გასაწყვეტია), ჩიჩქვის ბალახი (ჩიჩქვის გამწყვეტია), გვირილა, შავთარა, თუხტი ანუ ფოხფერა, ხარი-კუდა, ხარი-ძირა, ქრისტე-სისხლა, ძირ-ტყბილა, ძირმწარა, მოლოქა ანუ კორკოტინა, დიდ-გულა, ვირისტერფა (ესენი ხველებისათვის); ძაღლი-ნიორა, ძაღლი-სოკო, მგლის-სოკო, ძაღლ-ყურძენა, ობოლი ქინქარი, ძაღლი რძიანა, ლენცოფა (შხამიანი ბალახებია); ფოთოთი (შავათ საღებავია), ინა, ენდრო (წითელი საღებავია), ქერი ანუ ქვის ხავსი (ყვითელი საღებავია); გორგოშა, გლერძი, ნარი, ეკალი, კუროსთავი (ესენი ეკლებია); ყავიკუდა, გულა-ფშიკა, ოღვალო, ქაუკა, ქარელა, უზალეკი, მარანიჭე, ფოლიო, თავ-შალა, სატევარა, კლდედუმა, ქინგა, ვირი-კბილა, ოქრო-ცოცხა, ცოცხი, ვარდ-კაქაქა, ეშმაკის სანთელა (უბრალო ბალახებია.); თხილა, თხიფსელა, ტილიფი, იფნა, ღვია, ნაყვი, კატარი, ფიჭვი, (ტყის ხეებია); კოწახური, ასკილი, ლაბა, მოცხარი, უზანი, ქნავი, ყოლო, მაყვალი, ატოლი, მარწყვი, მამლი-თვალა, პანტა, სხალ-პანტა, თხილი, კნაპი (ტყის და მინდვრის ხილი).

ფრინველები. შინაური: ქათამი, იხვი, ბატი, ინდოური, ტრედი; გარეული: გარ. ბატი, გარ. იხვი, ტყის ქათამი, მწყერი, მწყერ-ჩიტა, გნოლი, გარიანი, კაკაბი,

ქედანი, ვარ. ტრედი, ჩხართი, გვრიტი, ბელურა, ღალ-
 ლა, მთის ჩიტი (ამ ფრინველების ხორცსა ქამენ); ტაროლა,
 შაშვი, მერცხალი, შოშია, ბულბული, ვიტავიტა, ჩახჩახა,
 წრიალა, იადონი, ბზე-წვია, ლაქო, (ეს ფრინველები მგალობ-
 ლებია); მანგალა, ბუზი-ყლაპია, ნარის-ჩიტი, კედელ-კედე-
 ლა, ოფოფი, ხე-კაკუნა ანუ კოდარა, ბუ, ქორი, წერო,
 ლაკ-ლაკი, ტარბი, ალალი, ყართალი, ყვაფი, ქილ-ყვაფი,
 ყორანი, ორბი, კაქკაქი, არწივი (ბევრი ამათგანი მტაცებელი
 ფრინველებია).

ოთხფეხი ცხოველები. შინაური: ძაღლი, კატა, ცხვარ-
 ი, თხა, ჯორი, ხარი, კამეჩი. გარეული: მელა, კურდღელი,
 მგელი, თხუნელა, კვერნა, წყლის-ძაღლი (წავი), ძღარბი,
 დათვი, შველი (ნუკრი), ყავი, გარეული თაგვი, მინდვრის
 თაგვი, თრითინა, ღამე-ბუა და სხვა.

მწერები: ბუზი, რწყილი, ფუტკარი, ძაღლი, ტყი-
 პი, ცხვარი-ტყიპი, ცხენი-ბუზი, ობობა, ბაღლინჯო, ცხე-
 ნის ბზიკი, წელიქია, პური-ცომი, პური-ქია, ქრიქინა, კა-
 ლია (ფრთიანი და კუტი), პუჭურიკი (ბურნავი), ვაშლი
 ქია (იაფისი), ლოკოკინა (იქმება), თეთრი ლოკოკინა, ყვე-
 ლი-ბუზი, მარიამ-დედა, ქიანქველა, ჰარამი ბუზი, ჰარამი ფუტ-
 კარი, წურბელა, ღრიანკალი, ქინქლა, მორიელი, **ბუზალკი.**

მატლები: მემცხვრი-ძაღლი, ქიანყელა, რცხილი და სხ.

პეპელები: სანთლის პეპელა, წითელი პეპელა, თეთრი
 პეპელა, ქრელი პეპელა, შავი პეპელა, ყვითელი პეპელა.

ქვეშეძრფენი: ბაყაყი (წყლისა და მინდვრისა), ჯოჯო,
 ხელიკი, ანკარა, კიბო, წყლის გველი, მინდვრის გველი.

თევზები: ლურჯა, შავი თევზი, წითელი თევზი, ქანარი,
 ციმორა ანუ წვერა, ღორ-თევზა, ნაფოტა, კალმახი, ფიჩ-
 ხული და სხ.

ხიზბავრის მიდამოში ბევრი ისტორიულათ შესანიშნა-
 ვი ადგილებია თავისი სიძველით და ნავერან-ნაოხრებებით;
 აი ესენი:

დათათ სუკაი. აქ დარანია, რომელშიაც ორი ოთახი და ერთი
 საყდარია. საყდარში ტრაპეზთან კედელზე ქვაზე ამოქრილი

ჯვარი ენახე, შიგ თათლის სანთელი იყო ჩაკრული, რომელიც
ხელი შეხებისათნავე დაცვინდა. ეს დარანი ამოაჩინა მლ. ი.
გვარამაძემ 1886 წ.

კაჭათ ნაფუხარი. აქ გოგოლათ სახლში მიწის თხრის
დროს ამოჩნდა დიდი ლოდი, ზედ ბევრნაირი ხელოვნური
ფიგურებია ამოჭრილი; როგორც ეტყობა საკერპო უნდა
ყოფილიყოს. გადმოხატული აქვს მლ. ი. გვარამაძეს.

ლიბოს კაკლები. აქ ორი ძალიან დიდი კაკლის ხე ზე სამი
ძალიან მალალი ჭანდარია. აქვეა შვენიერი ქვის ეკლესია,
რომლის ეზოში ქვაზე ლურსმური წარწერაა. წარწერა გად-
მოდებული აქვს მლ. გ-ძეს. ეს ადგილი ინახულა გენერალ-
მა კამაროვმა 1882 წ. და წარწერაც გადმოხატა.

იმურღათ ნახრები. აქედან იწყება მთელი მიდამოს დარ-
ნების კარები.

ძამიან ძვა. აქ დიდი ლოდი აგდია, ზედ ადამიანის ხელი,
თითი, თავის და მხრის მინაწოლი ეტყობა. ამბობენ, უწინ-
დელს გმირ ადამიანს დაუჩნევიაო; ყველა ესენი შიგ სოფელ-
ში არის.

საბუხარა. სოფლიდან აღ. ¹/₂ ვერსზეა. მალალი სერია;
აქ საკერპოების და ნასათლავების კვალი ეტყობა.

ადისები (სოფ. აღმ. ერთ ვერსზე). ნასოფლარია.

წითელი კლდე. (სოფ. აღმ.) ნასოფლარია, აქვე აბაზა

წყაროა.

განანტის აბანო (სოფ. აღ.-სამ. 1¹/₂ ვერსზე). ნასოფლარია.
აქვეა მუნის აბანო.

წერა-კუნტა (სოფ. აღმ. 3—4 ვერსზე). ნასოფლარია
მალლობზე. აქ საკერპოებია.

წვერი. ნასოფლარია. აქ წყაროა ძალიან ცივი.

დედოფლეთი. (აღ.-ჩრდ.) ტყეში ნასოფლარია; აქვე წყა-
როა.

ობაფეთი. (აღ.-ჩრდ. 3 ვ.) ტყეში საყდარია ხუცური წარ-
წერით. ნასოფლარია; შვენიერი წყაროცაა.

ჭაბის ტყე (აღ.—ჩრდ. 15 ვ.) აქ შვენიერი და დიდი

ეკკლესიაა ხუცური წარწერით. გადმოხატული აქვს მღვ. ი. გ—ძეს.

ხიზა. (დას—ჩრდ. 4 ვ.) აქ ბევრი დარანებია; არის საყდარიც. ნასოფლარია, აქვე წყაროა.

საშეინვაჯო. (დას—ჩრდ. 5 ვ.) აქ ხარძლებში დარანია და შიგ ზატხულობით ყინულია.

ჩინორიში. (დას—ჩრდ. 6 ვერ.) ხევში, მტკვრის პირად, საყდარია.

ძაღვის საჩხობუჯა (1¹/₂ ვ. დას.). ღრანტე ხევია. ძაღლების საჩხობლათ ხმარობენ. აქ მალაროა (გამოქვაბული), რომელშიაც უნახვათ ძველი გუთანია.

კუროსთავი (დას. 4 ვერ.) მტკვრის პირათ, ნასოფლარია.

შ ე ბ ი რ გა დ მ ო ყ ე მ ე ბ ი.

(ხუციანთ პეტრეს ნამბობი)

გოგალაათ გვარში (ხიზაბავრელია) წინ ღროებში ერთი ძალიან ზორბა და გმირი კაცი გამოსულა. ძალ-ღონესთან ერთად თურმე იარაღის ხმარებაც სანაქებო იცოდა. როდესაც მტერმა (ლეკმა) შეაწუხა ხიზაბავრელები, მაშინ ისინი დარნებში იფარავდენ თავს; სხვათა შორის გოგალაათ გმირიც დაძვრებოდა დარნებში და იქიდან ძალიან მედგრათ ხოცავდა თურმე მტრებსა.

ერხელ ამ გმირმა გამოხვრიტა დარანი, თოფს გამოაყოფინა პირი და გამღელი მტერი აღარ გაუშვა, სულ ყველა გასწყვიტა თურმე. მტრებმა მოინდომეს უჩინარი გმირის მიკვლოვა და ხელში ჩაგდება, მაგრამ საიდან მოახერხებდენ ამას მიწაში? ნახეს დათათ გვარის კაცი და დიდ სიმდიდრეს დაჰპირდენ, თუ-კი იმ გმირს ჩაუგდებდა ხელში მათ. დათათ კაცმა მოინდომა ლალატი და კიდევ შეასრულა!..

მტრები როცა ჰკლავდენ გმირს, მან ნება გამოითხოვა უკანსკნელი ლოცვისათვის; მივიდა იქ, საიდანაც მტერს ხოცდა

დარნის ნაქვრეტიდან, აღაპყრო მაღლა ხელები, დაიჩოქა და დაიწყო:—მაღლა ღმერთო, დაბლა ჯინჯველნო, იცოდეთ, ჩემი სისხლი დათათ გვარმა იღო თავს და ღმერთმა ჰკითხოხო!..

შემდეგ სიკვდილისა ნახეს, რომ შავი ბალნით შემოსილი ტანი ოქროს ფერ ბალნათ გადაქცეულიყო და მის სიშვენიერეს და სილამაზეს ზომა არა ჰქონდა, სანახავათ მაღლი იყო თურმე. აკვირებდა ეს სასწაული ყველას. ჯარის უფროსებმა რომ ნახეს ასეთი საკვირველება, გაუჯავრდნენ ჯალათებსა, თუ რისთვის დაიდგეს ამისთანა კაცის სისხლიო.

ლექები როდესაც ეცემოდნენ ხოლმე ხიზაბავრასა, ხალხი დარნებში იხიზნებოდა ყოველივე თავის სარჩოთი, ამიტომაც მტრები ვერაფერს აკლებდნენ. ერთხელ ვინცლა ხიზაბავრელს მტკვარში, რომელიც აქედან შ ვერსზეა, თევზი დაეჭირა და ისევ თავისი გზით (დარანში) გამოობრუნებულყო და წამოელღო. გზაში დაჰყროდა და ხიზაბავრის წყაროზე ჩუმათ გამოეტანა დასარეცხათ, თან ცხელი პურიც ჰქონებოდა. ამ დროს, ვილასიც ფეხის ხმა გაეგონა და საჩქაროთ დარანში შემძვრალიყო, ის თევზი ჭ პური-კი იქვე დარჩენოდა. მტრმა ნახა ესა და გაუკვირდა: ამ მიწაში სადღა შოულობდნენ თევზსა და ეს ცხელი პური სადღა უცხვიათო,—თქვა თავისთვის და მოსულ გზას დაადგა,—ამათ ვერაფერს გამოვრჩებითო.

ჯავახეთში მთავრათ იყო აქარელი ბაშ-აღა, რომელიც „ხერთვისში“¹⁾ იჯდა. ეს კაცი დიდი უსინდისო ყოფილა. დარბევული ჰყავდა თურმე თავისი კაცები, შემდეგ ნაირათ: სადმე რომ წავიღოდა სოფლებში, მისი კაცები ეტყოდნენ რომ შენი ცხენი ქერს არა ჰამსო. მთავარი იხუებდა ამას თურმე ჭ უბრძანებდა, რომ სახლის პატრონს, ვისთანაც ჩამომხტარი იყვენ, გადაახდე-

¹⁾ ხერთვისი სოფელია მტკვრის ხეობაში; იქ მტკვარს თაფარავნის წყალი ერთვის და „ხერთვისი“-ც იქიდან დარქმევიან.

ვინეთ ჯარიმა, რადგანაც იმისი მიზეზია ესო. მაშინათვე მხეცე-
ბსავით მისცვინდებოდნენ საწყალ სახლის პატრონს ლ, მაღლობის
მაგიერ პატივის ცემისათვის, ფულს ახდევინებდნენ. ერთხელ თურ-
მე ასე მოიქცა ბაშ-ალა ხიზაბავრელი გოგალაათ გმირის სახლში.
გმირმა მასპინძელმა ვერ მოითმინა ასეთი უსინდისო საქციელი
მთავრისა, აიღო დიდი კეტი, მოურთო მთავარს და მის
კაცებს, რომელნიც რიცხვით ოცდა ათი იყვენ, და თავ-პირ
დანტერეული გაირეკა ყველა და გამოუდგა თვითონაც:—აი-
თქვე ასეთ ისეთებოო, პატივის ცემამ გაწყინათ, რომ ფულ,
საც მახდევინებთო!.. აღარ გაბედოთ აქეთ მოსვლა, თორემ
ან მე და ან თქვენო!.. მართლაც ამის შემდეგ ბაშ-ალა ში-
შით და სირცხვილით აღარ მიჰკარებია ხიზაბავრას მთელს
თავის სიცოცხლეში.

ხელმწიფის ქალი ბედნიერია.

(ზღაპარი).

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ხელმწიფე; ამას აუა-
რებელი სიმდიდრე ჰქონდა და შვენიერი ქალიშვილიცა ჰყა-
ვდა. ქალიშვილის შვენიერება მთელ დედა-მიწის ზურგზე გა-
ვარდა და ამისათვის მრავალი უცხო, შორეული ხელმწიფის
შვილები მიდიოდნენ ამ ქალის სათხოვნელათ. ხელმწიფემ კი
არ მისცა, არ მისცა თავისი ქალი არავის!.. მაგრამ, ბოლოს
მაინც შვიდ სახელმწიფოს იქით გადაკარგულ ხელმწიფის
შვილს მისცა და თანაც აუარებელი ოქრო, ვერცხლი და
თვალ-მარგალიტი გაატანა მზითვათ. ერთ ზამთრის მწარე, სუს-
ხიან დღეში გაეგზავრენ ძვირფასი ეტლით თავის სასახლეში
ეს ახალი დიდებული მეფე-დედოფალი; გზა შორი იყო:
შვიდი სახელმწიფო უნდა გაეარათ, რომ მისულიყვენ სახლში.
გაიარა შვიდმა კვირამ მაგრამ გზის დაღვევას მაინც არა-
ფერი ეღირსა; რამდენ მეტს გზას გადიოდნენ, იმდენათ სიცი-
ვები უმწვავედებოდათ. ერთ ბნელს ღამეს მიადგნენ დიდ ტიალ
ულაბნოს და აუტყდათ საშინელი ქარ-ბუქი. ცხენებს გზა აე-

რით და, ქარ-ბუქისაგან სულ-შეკრულნი, ერთ დიდ დღე-
ში ჩაცვინდენ მგზავრებიან ეტლიანათ

ნახეთ ღვთის განგება!.. დედოფალი, ეტლ ქვეშ ქობსავით
გაკეთებულ თაღში, უვნებელათ გადარჩენილიყო დახრობას და
უბედური, გულ-შეწუხებული, შიშისაგან თავ-ზარ დაცემული
ძლივსლა ფეთქავდა... მეორე დღეს რაცლა სასწაული მოხდა:
უღაბნოში ერთად ერთი მცხოვრები—ჩობანი, რომელსაც ღმე-
რთის და თავის ცხვრის ფარის მეტი არავინ ჰყავდა, მივიდა
იმ ადგილს დაკარგული ცხვრის საძებნელათ და თოვლის
უფსკრულიდან ცოცხალ-მკვდარი დედოფალი ამოიყვანა. გა-
უკვირდა ჩობანს ზე თანაც შეწუხდა, რომ იქ ხუთი ექვსი კაცი
და ცხენები დამხჩვალი ეყარენ. წაიყვანა ეს ქალი თავის მახ-
ლობელ ქობში, მოაბოჟოლა სიცივისაგან დამძრალი, გონს
მოიყვანა და ბოლოს ამბავიც გაიგო. ხელმწიფის ქალი დიდ
მადლობას უცხადებდა თავის მასპინძელს და მალე მას ცო-
ლობაც გამოუცხადა, აბა რა უნდა ექნა, მეტი ღონე არა
ჰქონდა!..

გავიდა ხანი, დრო, ჟამი და მათი სიცოცხლე-ცხოვრება
ერთნაირათ მიდიოდა. ბედს არც ერთი არ ემდუროდა. ამათ
გაუჩნდათ სამი შვილი დედოფალმა ერთს—უმფროსს—დაარქვა:
„რა ვიყავი“, მეორეს „რა ვარ“ ზე მესამეს „რა უნდა ვიყო“.
მას შემდეგ შვიდ წელიწადზე მეტი გავიდა. ხელმწიფეს
თავის ქალისაგან და სიძისგან ვერაფერი ამბავი გავეგო; ადგა
და რამდენიმე კარის კაცებით გაემგზავრა ამბავის გასაგებათ.
მგზავრებს ერთ ღამეს ჩობანის სახლში მოუხვდათ ღამის გა-
თევა.

ჩობანმა დიდებული სტუმარი მიიღო თავისდა შესაფერათ.
ჩობნის მეუღლეს ძალიან გაუხარდა ამისთანა სტუმრების
მისვლა და, რაცკი შეეძლო, პატივი სცა. ხელმწიფემ რაც-
ლა სიამოვნება იგრძნო მასპინძელი ქალის მზერით, როცა
მას ელაპარაკებოდა ხოლმე, არ უნდოდა თვალი მოეშორებია,
რადგან თავისი ქალის სახე გაუხსენა და თვალ-წინ სულ ის

წარმოუდგა!. განა-კი რა იცოდა, თუ მართლა თავისი ნამდვი-
ლი ქალი იყო!.. ხელმწიფემ დიდი ყურადღება მიაქცია ამ ქა-
ლის შვილების სახელებს, როდესაც დედა ხშირ-ხშირათ და-
უძახებდა ხოლმე: ბიჭო, „რა ვიყავი“, — „რა ვარ..“ და „რა
უნდა ვიყო“. სტუმარმა სთხოვა მასპინძელ ქალს აეხსნა თავისი
შვილების ასეთი უცნაური სახელები. ქალმა აუხსნა: ჯერ მას
თავის გადასავალს მოუყვა, — მით უმფროსი შვილის სახელი
აუხსნა „რა ვიყავი“, მერე აწმყოზე ელაპარაკა, ამით აუხსნა
„რავარ“ ღე მომავალი ღმერთზე მიაგდო, მით ახსნა უმცროსი
შვილის სახელი: „რა უნდა ვიყო“.

ხელმწიფემ უფროსი შვილის სახელის ახსნა რომ მო-
უსმინა დედას, მაშინვე მიხვდა, რომ ის მისი ქალი იყო,
მაგრამ არ გამოემცნაურა, რადგანაც ამბავის დათავება აცალა.

— მე მაინც ჩემ ბედს არ ვემდური, დაამატა თავის ლაპა-
რაკს ქალმა, ჩემი გულ დასაწყვეტი ჩემი ძვირფასი დღე-მამა
არის, რომელთაც მოვშორდი სამუდამოთ და ველარ ვიხილავ
თავის დღეშიო. თვალში ცრემლი მოერია მამას, ველარ შეიკავა
თავი და თვალ-ცრემლიან ქალს ჩაეხვია შემდეგი სიტყვე-
ბით: — „მე ვარ, შვილო, შენი მამა, შენ საძებნელათ ვარ წა-
მოსულიო!“. ამის გამგონე ქალი გახარდა, გამხიარულდა
და, მეტის მეტი სიხარულისაგან ატირებული, ჩაეკონა მამას.
გააღვიძეს ჩობანიც, რომელიც ყმაწვილებთან იყო მიძინებუ-
ლი. განუცხადეს მასაც ამბავი. ხელმწიფემ საჩქაროთ გააგ-
ზენა კარის კაცები სახლში, მოატანია ამათთვის სახელმწიფო
ტანისამოსები, გამოუცვალა ქალსაც, ჩობანსაც, ყმაწვილე-
ბსაც და დიდი ამბით წაიყვანა სახლში საქორწილოთ. ჩობანი
სიძეთ გაიხადა და თავისი ტახტი ქალიშვილს და სიძეს გადა-
სცა... იწყეს ბედნიერათ ცხოვრება თავისივე შვილებით და
განაგებდენ სახელმწიფოს.

ლ ე ქ ს ე ბ ი.

ისტორიული.

გოკიას ცეცხლი ეკიდვის, შით მოიხალა ქერია,
ალოხრეს ერთიანათ, ძლივ მორჩენ თითო ღერია,
ვაჟი-კაცები დახოცეს, სულ დასქრეს ცხრულებ ყელია,
ქალ-სძალი, ყმანი წაასხეს, სულ გულით სანატრელია.

გ მ ი რ უ ლ ი.

თუში კიოდა მთაზედა, თახტრევან გალავანზედა,
მოეკლა ორასი თურქი, ზედ დაეწერა ფარზედა!..

ს ა ყ ო ზ ა ძ ც ე ო.

ეს ზოგი კაცი რასა ჰგავს, ანუ სათქმელათ რისათვის,
რასაც იშოვის, ინახავს იმ ერთი შავი ღლისათვის;
არც თავის თავზე დახარჯავს, არც სხვისთვის, არცა ღეთისა-
თვის, გაღაბრუნდება, მოკვდება, დარჩება ეშმაკისათვის!..

ს ა ტ რ ფ ი ა ლ ო.

ხევსურნი ჩამოდოდენ დიასამიძის ქალნიო,
ესხათ ოქროს საყურენი, უყურიალებდათ ქარნიო,
ნეტავი მათთან მამყოფა, არ მომეშორნა თვალნიო.

ხევსურის ოქროს ლოგინში შით სამნი დანი წვანანო,
ვითა ზეცისა ვარსკვლავნი, ღრუბელ ქვეშ სქვრიან, სჩანანო,
არ ვიცი, რომელს შეეყვარდე, სამნივ ერთმანეთს გვანანო.

ს ა დ ღ ე ო ბ ო.

ვარძიასა გადვიხედე, ტურფათ იდგა ქალის ჯარი,
მორთული და მოკმაზული, წინ ესვენა ხატი-ჯვარი.

ვარძიას შეკვეთილი ვარ, ჩემი პურით და ღვინითა,
როდის იქნება დავბრუნდე სიხარულით და ღვინითა?.

ს ა ს უ ლ ი ე რ ო .

მოდო, ძმაო, ქკუას მოდი, ამ სოფელს ნუ გაჰყვები,
თორემ ბოლოს ფიშმან შეხვალ, სულით ხორციით წაწყდები!

ს ა ლ ხ ი ნ ო .

ღვინო, ღვინს გამოგიგზავნი, ვარდო გაშლილო იაო,
ნეტავი შემატყობინა, გულში რა ჩაგიდვიაო.

—
თუ მასპინძელი მოიღვინს, სტუმარსაც მოეღვინება.

მ უ შ უ რ ი .

ჯავახეთს გუთანი მება, თრიალეთს მანქუ შექირა,
ქართლიდან სადილს ველოდი, მეხრეებს თვალი ექირა.

მ ა შ რ უ ლ ი .

ხელმწიფევ, შენსა გვირგვინსა, ღვთისაგან ჯვარი სწერია,
ვერ უკადრია ხელმწიფეს, ყმაწვილია და სცხვენია!..

—
მოვდივართ მოგვიხარია მოგვეყავს წითელი პეპელა,
ქალი სძალი შევნიერი, პირ-ვარდი, ალვა, კეკელა.

ა შ ო რ ი ზ მ ე ბ ი .

სამშობლო მისთვის შემრგვა,
ვინც ღვინა-ღვინა იცისო,
ვინც არა, აღარც კაცია,
არ რა მრწამს მისი ფიცისო.

ანდაზები.

რათ მინდა ოქროს ლაკანი შიგ სისხლი ჩამდიოდესო?!

—
არ გაიხარა განუხარელმან.

გამოცანები.

ცას კოკროჭინა ჰკიღია სიგძითა და სიგანითა,
შით პირამდისინ სავსეა თოხლითა (ბატკანია) და თიკანთა.
(ბროწყელია)

ყულის ქალი.

ამო რწმენა.

ჩიხორიშში, მტკვრის ნაპირზე, ერთი ქვა გღია, ზედ წყლის
ქალი ჯდებოდა ხოლმე და მის შვენიერ ოქროს თმას ივარცხ-
ნის. ამბობენ, ვინც ჩუმათ მიეპარება, თმას გამოაძრობს და
ისეთ ადგილას შეინახავს, რომ ქალმა ვერ მიაგნოს, მაშინ
ის ქალი სიკვდილამდე ემსახურება მასო.

ჩვეულება.

(ცრომინიები).

ხიზაბავრელებს ჩვეულებათ აქვთ—ყველიერის შაბათს და
აღება ღამეს დააბმენ კალოზე ფერხულსა (ქალები ცალკე-
კაცები ცალკე) და სიმღერით თამაშობენ და ჰყვებიან ჰიტ-
ყინას (ზურნას).

კობე მხსნი ვვარამაჟისაგან წარმოდგენილი

ლექენ და დავით აღმაშენებელზე.

(ნამბობი ს. საქარის მცხოვრებ სინო ვ — ძისაგან
და ჩაწერილი ვიქ. ებანოძისსაგან).

დავით აღმაშენებელი იყო ძალიან მოწყალე და ღვთის მოყვარე. იმას უყვარდა ეკლესიების შენება და ძალიან ხალისიანი თაც ასრულებდა ამ საქმეს. ერთი ომის გათავების შემდეგ მოისურვა დავითმა აგო დიდებული გელათის მონასტერი. მისი სურვილი, რასაკვირველია, სისრულეში უნდა მოსულიყო. მუშები დაიბარეს და დაიწყეს შენება.

წყევლმა ეშმაკმა მოინდომა ხელი შეეშალა მისთვის ამ წმინდა, ღვთის სასიამოვნო საქმეში. კედლები რამდენჯერ ააშორეს ბალავერს, იმდენჯერ ანგრევდა ი წყევლი ღამლამობით. დღეს ხვალ, დღეს ხვალ და არ იქნა, კედლები ბალავერს ვერ ააშორეს. მეფე, რასაკვირველია, მიხვდა, რომ მისი ხელის მცარავი ეშმაკი იყო და გადასწყვიტა, როგორც უნდა დაჯდომოდა, ეშმაკი ხელთ ეგდო. იმან აიღო ჯამი, ააესო წყლით და დადგა ბალავერის მახლობლათ; თითონ-კი კუთხეში მიიმალა და დაუწყო დარაჯი. როგორც კარგათ დაბნელდა, სად იყო, სად არა, გაჩნდა ი წყევლი და გულ მოდგინეთ შეუდგა თავის საქმეს. ამ დროს იმან შენიშნა წყლიანი ჯამი და ზედ მივიდა. უცებ საფარიდან გამოხტა დავითი და ხელები სტაცა. ეშმაკი ჯორათ იქცა! მაგრამ გულადი მეფე მაინც არ შეშინდა; იმან ამოსდო ჯორს პირში ლაგამი და სწრაფად მოახტა ზედ.

ამ დღის შემდეგ ის ამ ჯორს არ იშორებდა. ამის შემდეგ ადვილათ მოათავა გელათის მონასტერიც. აგრეთვე ააშენა ვარძია და სხვები.

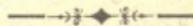
გელათის მონასტრის აგებაზე მეფე დავითს დიდი შრომა გაუწევია. წყალ-წითელიდან თავის ხელით ამოუტანია ორი უზარმაზარი ქვა. ეს ქვები მეტათ დიდებია. ისინი არიან დატანებული სამხრეთ-დასავლეთის ყურეში. ერთ მათგანზე

დღემდისაც არის—ვითომ დავითის მიერ გაკეთებული—მზის საათი; დარუბანდიდან ჩამოუტანია დიდი უშველებელი კარები და მონასტრის გალავანზე დაუკიდა.

ეს „ეშმაკ ჯორი“—კი ისევ ემსახურებოდა დავითს: დადიოდა ის აქეთ-იქით იმ ჯორით. გაჭირვების დროს, ცუდ გზებზე, როცა მათრახი მოხვდებოდა ხოლმე, ისეთი სიმწარით აღგამდა ჯორი ფეხს, რომ ყველგან კვალს აჩენდა. დღესაც იმერეთში უჩვენებენ ერთ კლდეზე ნიშანს, რომელსაც „ჯორის კვალს“ ანუ „ეშმაკის ნაფეხურს“ ეძახიან. ის ორი ვაება ქვა და დარუბანდის კარებიც თურმე იმ ჯორით მოიტანა დავითმა—უკან შემოკრული. დავითიც ამ ჯორს თავის ხელით უვლიდა: დაყავდა წყლის დასალევათ და საძოვრათ, რადგანაც სხვას ვერ ენდობოდა: „ეშმაკია, მოატყუებს და გაექცევაო“.

ერთხელ მეფეს მოუცლელობის გამო არ შეეძლო თითონ წაეყვანა წყალზე ეშმაკ-ჯორი. დაუძახა მეჯინიბეს და უბრძანა ჯორი წყალზე წაეყვანა. ამასთანავე უთხრა: „არამც და არამც აღვირი არ წაჰყარო“.

მეჯინიბემ მიიყვანა ეშმაკ-ჯორი წყალზე. ჯორმა დასუნა წყალს თავი ისევ მალლა აილო და მოყვა საშინლათ ფრთხვენას და წიხლებს ისროდა. მეჯინიბემ იფიქრა: საწყალს იქნება აღვირი უშლისო და წაჰყარა. ეშმაკ-ჯორმა სიხარულით დაიფთხვინა, წყაროში ჩაბტა და გაუჩინარდა!

ს ზ ა კ ი .

(აჭარაში გავონილი, მისივე) ¹⁾

ერთი კარგი, პატროსანი კაცი ცხოვრებდა ერთ სოფელში. ეს კაცი ჯერ თუმცა მდიდრად იყო, მაგრამ მერე

¹⁾ ს. აჭარა მღებარებს შორაპნის მაზრაში, შრომას საზოგადოებაში, იქ სადაც ძირულა და ჩხერიმელა ერთდებიან.

ბედი გადაუბრუნდა და გალატაკდა. თავის ცოლ-შვილით სულს ძლივს იბრუნებდა. თუმცა უწინ ბევრი მეგობრები და პატივის მცემელნი ყავდა, მაგრამ ახლა ყველამ უღალატა!..

ერთხელ ერთმა მისმა მეგობარმა, რომელიც მას ძალიან უყვარდა, ლხინი გამართა და შეცთომით მოიწვია თავის ძველი ნაცნობიც (გულით მოწვევა-კი, მართალი გითხრათ, არ უნდოდა, რადგანაც ის უსათუოდ ძველ დახეულ ტანისამოსში უნდა მოსულიყო.) სპირიდონს (ასე ერქვა იმ კაცს) ძალიან გაეხარდა, რომ მის მეგობრებში ერთი კარგი მეგობარი კიდევ შერჩენია. იმან სიამოვნებით აასრულა თხოვნა და დანიშნულ დღეს ეწვია. მასპინძელმა მხოლოდ ახლა გაიგო თავის შეცდომა, მაგრამ რალას იზამდა, ძალაუნებურად უნდა მიეღო. სტუმრებიც ნელ-ნელა შეიკრიბენ. იმათში ძალიან ბევრი ერია სპირიდონის ნაცნობებიც, მაგრამ არც ერთი მათგანი მას ყურადღებას არ აქცევდა, რადგანაც ემინოდათ, თავი არ შეერცხვინათ ამდენ ხალხში „გლახასთან“ მუსაიფით. არც ერთმა ხელი არ ჩამოართვა და არც სალამი მისცა. სპირიდონმა შეამჩნია ეს და ჩუმათ გაიპარა. საჩქაროთ ინათხოვრა შვენიერი ჩოხა-ახალოხი, შარვალი, ლაფჩინები, ღვედი, ქუდი და ჩაბალახი; გამოიწკიპა, როგორც სასიძო, და ისევ გაბრუნდა წვეულებაში. ახლა-კი ყველა მისი ნაცნობები გამოეგებენ და სალამს აძლევენ. მაგრამ მათ აოცებდათ სპირიდონის, საქციელი. ის არც მადლს ეუბნებოდა, არც მაგიერ სალამს ძღვნიდა მათ; მას აეღო ხელში ჩოხის კალთა, დაეგრიხა, შუაში ჯოხი დაეტანებია, ზედ ქუდი ჩამოეცვა და ამ ნაირ „ფიგურას“ უქნევდა მათ—ვითომ მადლს უხდისო. გოაცებული ხალხი ეკითხებოდა სპირიდონს:

— კაცო, რას შერები? ჩვენ სალამს გაძლევთ და შენ-კი საცინლად გვიგდებო?!..

— მე რას მერჩით, ძმებო, — მიუგებდა სპირიდონი, — ვისაც სალამს აძლევთ, ის მაგიერსაც გეუბნებათო. ეს რა ჩემი ბრალია!? თქვენ მე კი არა, ჩემ ტანთ საცმელს აძლევთ სალამს და ისიც სამაგიეროს გიხდისო. მე წელანაც ვიყავი

აქანა, მაგრამ ხმაც არავინ გამეცითო; წედან რო მოგეცათ სა-
ლამი, მე მადლს მაშინ გეტყოდითო.*. ხახლი გაშრა და სი-
ტყვაც აღარ დაუძრავს.

გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი.

(იმავე სოფელში ჩაწერილი).

კიჭი, კიჭი, კიჭინასო,
მკვდარი ცოცხალს მიჭირავსო,
ღმერო, ჰკითხე კიჭინასო,
რა უბრალოთ მიჭორავსო. (ბორკილი).

ჩემიპატარა ბაჭია
სირბილით არის მაკეა. (თითის ტარი).

კიკლი, კიკლი, კიბესაო,
ხორასაანთ ციხესაო,
ზედ კურდღელი შემომჯდარა,
აწკაპუნებს ყურებსაო. (ზარა და სამრეკლო).

გავშალე ქვეყნის ოდენა
დავკეცე ფარის (პატარა ფული) ოდენა (თვალი.)

სირი, სირი, სირი გოგდი,
სირის ფრთები გასხიაო,
შენს სამყოფსა რა შორდები,
სული აღარ გიდგიაო. (თევზი).

ბოსელში ხარი შევაგდე, კუდი ხელში შემრჩა, (მაქო).

ა ნ დ ა ზ ე ბ ი.

(იქვე შეკრებილი).

კამეჩის მოჭიდავე ხარს რქა არ შერჩება.

თუ ღმერთი მწყალობს, მისი ანგელოზი ვერ რას დამაკლებს.

კაცია და გუნებაო.

—
თეთრი ტანი, შავი ტანი აბანოში გამოჩნდება.

—
აღდგომა და ხვალეო,

—
ერთი ქალის ოდენს ცხრა უღელი ხარიც ვერ გაიწევს

—
პეტრე სანამ მოვიდოდა, პავლეს ტყავი გააძვრესო.

—
გლახა მეზობელიც-კი მეზობელისთვის ამომავალი მზეა და
კაი რალა იქნება?!

ს ო ტ. ს ხ ვ ი ლ ო რ ი.

(შორაპნის მაზრა)

სოფელი სხვიტორი დაბა-სახხერის ნაწილია და მდებარეობს მდინარე ჩიხურის პირად, გაღმა-გამოღმა გორაკებზე. სულ 80 მოსახლეა ანუ კომლი. მათ რიცხვში რამდენიმე ოჯახი თავადი წერეთლებია. ეს წერეთლები განთქმული ვაშ-კაცის დავით წერეთლის ნაშიერი არიან. ქველ წერეთელს, საზოგადოთ ყველა თავად წერეთლების წინაპარს, ორი შვილი ჰყავდა: დავით და პაპუნა. პაპუნა ბერათ იყო შესული ღვიმევის მონასტერში. დავითი უშვილოთ ბერდებოდა და იმ მოსაზრებით, რომ საწერეთლო უპატრონოთ არ დარჩენილიყო, გამოიყვანა მონასტრიდან ძმა და ცოლი შერთო. მისი ჩამომავალი დღეს თხუთმეტ ოჯახათ არის. დავით წერეთელი შესანიშნავი რაინდი იყო და მისი ხმალი მთელ საქართველოში განთქმული. ხელ-ჩარეულ ომში რომელ მხარისაკენაც მიმართავდა, გაიტანდა. გადმონაცემია: ღვინო თავის დღეში არ დაუღვია, მაგრამ სისხლი-კი ათრობდა და ომში მიუკარებელი რამ იყო. მხოლოდ ერთხელ კი გაქცევია ომს. ეს მაშინ იყო, როცა ქართლისა და იმერეთის მეფე შეიტაკენ. მეფემ თურმე ჰკითხა გაქცევის მიზეზი და მანაც საჯაროდ უპასუხა: „შიშმა გამაქცია, საოცარი რამ ჩვენება ვნახე: დედა-ჩემს ზემი ძმა მარჯვენა ძუძუსა ჭრიდა და მეც მიწვევდა, რომ მარცხენა მომეჭრაო!“ ამ სიტყვამ ისე გამოაფხიზლა იმერეთის მეფე, რომ ქართლის მეფეს მოციქულები მიუგზავნა, —გავრიგდეთო! სიბერის ღროს დაქვრივდა, შეერთო მეორე ცოლი და მიეცა ვაჟი—გიორგი. ეს გიორგი მისთანა ვაშკაცი ვერ ყოფილა, მაგრამ ღონე-კი საოცარი ჰქონია. ერთხელ თურმე მთაში მიდიოდა, დიდი თოვლი იყო და ვიწრო ნაკვალევში ჩამდგარიყო, გადახვევა არც იქით შეიძლებოდა და არც აქეთ. წინ დაჭრილი ტახი შემოეფეთა და რომ სხვა ველარა მოასწრო რა, ნაბადი ამოსდვა და

თავზე გადაივლო. პირ-და-პირი, გაუდრეკელი კაცი ყოფილა და მიტომაც დაურქმევიათ ხარ-გიორგი. ორჯელ დაქვრივდა და უშვილოთ რომ არ გადასულიყო, მამი მისისა არ იყოს, იმანაც სიბერეში შეერთო ერისთვის ქალი და მიეცა ორი ვაჟი: სვიმონი და როსტომ. ეს სვიმონი მეფის სახლთ-უხუცესი იყო და სიბერის დროს მოესწრო უკანასკნელ მეფეს და დიდი სამსახურიც გაუწია: გადაჰყვა სპარსეთში და სანამ არ დაასაფლავა ტრაპიზონში, აღარ დაბრუნებულა. მისი თანამედროვე იყო მეორე სვიმონ წერეთელიც, სახუციშვილი. ერთი მათგანი საოცარი თვალადი ყოფილა და მეორე-კი ტანადი და ამიტომაც დიდი მეფე სოლომონი ხშირად თურმე იტყოდა ხოლმე: „ერთის თავი რომ მეორის ტანს დაადგა, მაშინ ჩემი სამეფო საკვირველების მხარე იქნებოდაო!“

სვიმონ მეღვინეთ ხუციშვილი უკეთეს ცხენოსნად ითვლებოდა იმ დროში და ყოველთვის, როცა ჯირითი თავდებოდა და საერთო ცხენის ქენებაზე გადიოდენ, ეს თურმე ისეთ თბრილზე გადაახტუნებდა ხოლმე ცხენს, რომ ყველას უკვირდა. ერთხელ აღექსანდრე ბატონიშვილმა, დიდი სოლომონის შვილმა, უხუმრა: გააძრახა მხლებლები და საიღუმლოთ ცხენს თვალეები გაუფუჭა. ჩვეულებრივით რომ გააქენა ცხენი სვიმონმა და უნდოდა თბრილზე გვეხტუნებია, ცხენი თბრილში ჩაუვარდა და თვითონ-კი გაღმა ნაპირზე გახტა. აღბათო, ამბობდენ ზოგიერთები, მეჯინებემ უთხრა და ისიც მომზადებული იყო, რომ თან არ ჩაყვა ცხენსაო!.. მეფე სოლომონს ეწყინა ეს ხუმრობა, გაუჯავრდა მემკვიდრეს და სვიმონს წირქვალში დიდ ძალი ყმა და მამული აჩუქა! სვიმონმა მადლი მოახსენა, მაგრამ სიხარული-კი მაინც არ დაუმჩნევია!.. აქ დიდი არა არის რაო, მაგრამ ის ჩემი ბედაური-კი ერთად ერთი იყოო, — იტყოდა ხოლმე ხშირად მეგობრებში. ამ სვიმონის და როსტომის შვილი-შვილები არიან დღევანდელი სხვიტორში მოსახლე წერეთლები. იქვე სახლობენ აზნაურებიც, — გვარათ ცქიტისშვილები და მაქავარიანები, მაგრამ ესენი ბოლოს დროს არიან გადმოსახლებული, აქაური

თავზე გადაივლო. პირ-და-პირი, გაუდრეკელი კაცი ყოფილა და მიტომაც დაურქმევიათ ხარ-გიორგი. ორჯელ დაქვრივდა და უშვილოთ რომ არ გადასულიყო, მამი მისისა არ იყო, იმანაც სიბერეში შეირთო ერისთვის ქალი და მიეცა ორი ვაჟი: სვიმონი და როსტომი. ეს სვიმონი მეფის სახლთ-უხუცესი იყო და სიბერის დროს მოესწრო უკანასკნელ მეფეს და დიდი სამსახურიც გაუწია: გადაჰყვა სპარსეთში და სანამ არ დაასაფლავა ტრაპიზონში, აღარ დაბრუნებულა. მისი თანამედროვე იყო მეორე სვიმონ წერეთელიც, სახუციშვილი. ერთი მათგანი საოცარი თვალადი ყოფილა და მეორე-კი ტანადი და ამიტომაც დიდი მეფე სოლომონი ხშირად თურმე იტყოდა ხოლმე: „ერთის თავი რომ მეორის ტანს დაადგა, მაშინ ჩემი სამეფო საკვირველების მხარე იქნებოდაო!..“

სვიმონ მეღვინეთ ხუციშვილი უკეთეს ცხენოსნად ითვლებოდა იმ დროში და ყოველთვის, როცა ჯირითი თავდებოდა და საერთო ცხენის ქენებაზე გადიოდენ, ეს თურმე ისეთ თბრილზე გადაახტუნებდა ხოლმე ცხენს, რომ ყველას უკვირდა. ერთხელ ალექსანდრე ბატონიშვილმა, დიდი სოლომონის შვილმა, უხუმრა: გააძრახა მხლებლები და საიდუმლოთ ცხენს თვალები გაუფუჭა. ჩვეულებრივით რომ გააქენა ცხენი სვიმონმა და უნდოდა თბრილზე გეებტუნებია, ცხენი თბრილში ჩაუვარდა და თვითონ-კი გაღმა ნაპირზე გახტა. აღბათო, ამბობდენ ზოგიერთები, მეჯინიბემ უთხრა და ისიც მომზადებული იყო, რომ თან არ ჩაყვა ცხენსაო!.. მეფე სოლომონს ეწყინა ეს ხუმრობა, გაუჯავრდა მემკვიდრეს და სვიმონს წირქვალში დიდ ძალი ყმა და მამული აჩუქა! სვიმონმა მადლი მოახსენა, მაგრამ სიხარული-კი მაინც არ დაუმჩნევია!.. აქ დიდი არა არის რაო, მაგრამ ის ჩემი ბედაური-კი ერთად ერთი იყოო, — იტყოდა ხოლმე ხშირად მეგობრებში. ამ სვიმონის და როსტომის შვილი-შვილები არიან დღევანდელი სხვიტორში მოსახლე წერეთლები. იქვე სახლობენ აზნაურებიც, — გვარათ ცქიტიშვილები და მაქავარიანები, მაგრამ ესენი ბოლოს დროს არიან გადმოსახლებული, აქაური

მკვიდრი არ არიან. მკვიდრი გლეხები, დიდი ხნიდან გადმო-
სახლებული კირვალძეები, რაჭიდან გადმოსულან და ისევ ისე
იციან „ბოსლობა“, ¹⁾ როგორც რაჭაში; გოშაძეები, რომელთაც
ბატონ-ყმობის დროს მარტო ხაბაზობა ემართათ, მოსიაშვილე-
ბი, არჩუაძეები, მაქარიშვილები, მწვანელებად წოდებულნი,
ომიაძეები, ლურსმანიაშვილები და ზაბახიძეები. ერთი ამგვა-
რიშვილთაგანი ნინიკა ზაბახიძე მოდინახეში მეციხოვნად იყო,
როდესაც აბაშიძის ქალმა, ქაიხოსრო წერეთლის ცოლმა,
რუსების საწინააღმდეგოთ ციხე გაამაგრა. სხვიტორშივეა
ჩამოსახლებული სარალიძე და ბერძენი კაპანაძე.

სხვიტორს ორი მთა აკრავს, გონჯიხევ-კვერეთი და
სათალავნიშვილო, რომელიც რაჭამდი უწევს. შუაში ჩამოუღის
მდინარე ჩიხურა ო შიგ ერთვიან პატარ-პატარა მთის მდინარეე-
ბი: გონჯურა, კვერეთულა, სკინავა, დიდ ლელე, საბუედასხ.
ესენი ყველა, გარდა გონჯურისა, საკალმახეა. ჩიხურის თევზე-
ბია: კალმახი, წვერა, ტობი, ქაშაპი, ნაფოტა, ლორჯო, ჩხაპა
და გველენა. ადგილობრივი ხეები: მუხა, წიფელა, ცაცხვი,
თელა, რცხილა, კობიტი, მეკენჩხალა, ლეკი, არყა, ვერხვა,
სოქი, წაბლი, ნიგოზი, თხილი, შინდი, სხმარტლი, დათვი-
მსხალა, კვინება, ცხველა, ძელქვა, კატნა, ტირიფი, თხმელა.
ბარათ: ვაშლი, მსხალი, ატამი, ვაშლ-ატამი, ქერამი, ბია,
ქლიავი, უნაბი, ბალი, ალუბალი, ალუჩა, ტყემალი, ბრო-
წოული, კუნელა, ლელვი, ჯახველა, ლოღნაშო.

1) რომ დადგება ხორციელის ხუთშაბათი, საღამოს მოხარშვენ ლო-
ბიოს და გამოაცხობენ ხაჭაპურებს; მასთან დააწყობენ ქონს და წაიღებენ
მოზრდილი ყმაწვილები ბოკელში, რომლებსაც, გარდა ხონჩისა, პატარა
ბავშვები ზურგზე ყავთ მოკიდებული. აიღებენ ქონს და უსმენ ხარებს
ზურგზე ამ სიტყვებით: „ასთე გასუქდითო“. მერე დაჯდებიან და ლვინის
სმის დროს გაიძახიან: „ბოსელ-ბოსელ ბუო“. მწყემსი იმ საღამოსვე, ბა-
ვშვების თანა დასწრებით, ერთ კვერცხს ხარებისკენ შეინახავს ბაგაში და
მეორეს ძროხებისაკენ. დილით ადგებიან ბავშვები, მინალოც კვერცხებს
ამოიღებენ, გადუსვამენ ზურგზე პირუტყვებს და თან ამბობენ: „ასე გარ-
გვალდეს შენი ტანიო“, მიუმატებენ სხვასაც და გააკეთებენ ხაჭაპურს რო-
მელსაც დილასვე შეჭამენ.

ადგილობრივი მხან-ნადირი. დათვი, მგელი, მელა, მაჩვი, გარეული კატა, შველი, არჩვი, კურდღელი; ადრე ფოცხვერი, გარეული ღორი, ირემი და ჯიხვიც ბევრი ყოფილა, თრია, კვერნა, წავი.

ადგილობრივი ფრინველები. ქორი, ძერა, ყვავი, ყორანი, შვეარდენი, ალალი, მარჯანი, იშვიათად, ტრედი, გრიტი, მიმინო, კოდარა, შაშვი, ჩხართვი, წყლის შაშვი, წყლის კივტი, ბულბული, იგივე შემოდგომის ყარანა, მესკია, გულწითელა, გულყვითელა, ბელურა, სკვინჩა, მწყერჩიტა, ბოლოქანქალა, მთიული ჩიტი, მეკვირტია, ხაჯალია, კინქრაქა.

ღამის ფრინველები: ბუ, ზარნაშო, უფეხუა,

ჰემიფარმაჯალი: გველი, ძლოკვი, ხელიკი, ფსვენა, ბაყაყი, მუდო, ზღარბი, სინდიოფალა.

ჩირბვები: კაპარი ანუ ჯონჯოლი, შქერი, მოცვი, იელი, ბაბუსაგძალა, ასკალი, ეკალა, მაყვალი.

ჰვაპილები: ია, ვარდი, ნარგიზი, ფირისულა, კორჩიოტა, შროშანა, ზამბახა, ყვავიფრჩხილა, გვირილა, ყვავიკუდა, ძაღლიენა, ღორიხოკა, ლენცოფა, ქურჩუმელა.

მხალეულობა: კინქარი, ფშალა, ეკალა, მოლოქი, ღვალო, ქალაკოდა, აჯაკელა, ანჩხლი, სვინტრი, ქალშავა, ოღენა, ჯიჯლაყა, ქათანაცარა, სუქანა, ხვართქლა, ქიკარტულა, ქათმი-ქონა, ხარეშილა, ფთაშეკრილა, ხოხბის საწეწკელა, ძროხაენა, ტაბაკა, ფამფარა, ბორბალა, თიორშა, კატაბარდა.

სოკოები: ნიყვი, მქადო, ვარყა, მიქლიო, მტრედო, ქამა, სილის სოკო, ქფილიო, წიფლიო, ბაბილო, მწყერიო, ნოშიო, ხახვილო, შავ-ჩოხა, მანძილო, მანქველა, ცხვარიო.

პიპილა. ქათამ-ბარკალა, წერეწო, ღვინიო, კატამჯლავანა, ხომიკკო, ძერანა.

უვარგი სოკოები: ჯღავენა, გველისსოკო, ბებერა, (მეცხომიკკო).

ხის სოკოები: ტყავლა, მანძილო, ძერანო.

ბუუ-კავლები: ფუტკარი, ბზიკი, ბუზი, ხარაბუზა,

ბოგანო, ხოჭო, მახარობელი, ხატის პეველი, კორა-ბუხი, კორტიზის ბუხი, წერი, კოლო, ფუმფლა.

შესანიშნავი ნანგრევები ციხე-მონასტრების არსად ჩანს. სხვიტორლებს ქირისა და ლხინის ჩვეულება საერთო აქვთ საზოგადოთ ყველა ჩვენებურ სოფლებთან. განსხვავებული იყო მხოლოდ „მოტყეირობა“. სულიწმიდის მოფენის დროს დიდძალი ხალხი მოატყდებოდა მაცხოვრის ეკლესიას; გალანში რომ ვეღარ ეტეოდენ, გარეშემო მიდამოს იჭერდენ. იმათ უნდა წერეთლები გამასპინძლებოდენ იმ დღეს. თვითეული ოჯახი ვალდებოლი იყო მიეტანა საყდარზე ძროხა მობარშული, პურები გოდრებით, ღვინო რუმბებით. დიდი, სავანგებო გობები იყო გაკეთებული, რომლებშიაც რამოდენიმე კოკა ჩადიოდა. იმაში ასხამდენ ღვინოს და არავის ნება არა ქონდა, რომ იმ დღეს ღვინო ქურჭლით დაეღია, უნდა შემოხვევოდენ რივისათ გარს იმ გობებს, დაეჩოქნათ, დასტნობობდენ და ისე წრუპით ესვათ ღვინო. ეს ჩვეულება დიდი ხანი არ არის, რაც გადავარდა. ამ ორმოცი წლის წინეთ ერთი კაპიტანი—ტამილოვი მისი როტით დაესწრო ამ დღეობაზე. ხალხმა ისინიც მიიწვია. სალდათებმა მიუჩოქეს გობებს, მაგრამ ზეზე აღარ წამომდგარან. ეს ერთ ხანია „მოტყეირობა“ გადაავდეს და სოფელი იხდის დღეობას მხოლოდ გიორგობას—ოც-და-სამ აპრილს, მაგრამ ამ თემობასა ლ დღეობას ადრინდელი ხასიათი აღარ აქვს, გაფუჭებულია ისე, როგორც ყველგან საზოგადოთ ჩვენში. სხვიტორლები გამრჯელი ლ მუშა ხალხია ლ რომ დღევანდელი წეს-წყობილება ხელს არ უშლიდეს, მდიდრათ იქნებოდენ საზოგადოთ, რადგანაც მოსავალიც კარგი იცის. მოჰყავთ პური, ქერი, დიკა, ღვინო, სიმინდი, ლობიო, და ყოველ გვარი ბოსტნეულობა. ბატონ-ყმობის დროს აქაც იყვენ მესტვირეები, კარგი მოშაირეები, და მეზღაპრეები. დღეს აღარავინ მისდევს ამას და, თუ გაიგონებთ იშვიათად სადმე, იმასაც ახალი დროს შესაფერად გადმოსხვაფერებულს და გაფუჭებულს!..

ბ რ ი წ ო უ ლ ი ს წ ყ ა რ ო .

(ზღაპარი)

იყო და იყო, ღვთის უკეთისი არა იყო რა. ერთი ხელმწიფე იყო და ორი ვაჟი-შვილი ყავდა ნანატრი და სმნაქებო. სახემწიფო კარგათ იყო და ხემწიფის ბედსაც ძალლი არ დაყუფდა, მაგრამ მაინც გაცინებული არავის უნახავს. შვილები რომ წამოიზარდენ, მივიდენ და კითხეს: რა არი რომ შენ პირზედ ღიმილი არ დაგვინახავსო? ხელმწიფემ ამოიოხრა, ისე რომ გულ-ღვიძლი თან ამოატანა და სთქვა: შვილებო! რაღა სასაცინო პირი მაქვს, რომ დედა-თქვენი მზეთ უნახავ-მზეთ უნახავი დევ-კაჟმა მომპარა და ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავალი ველარა გავიგეთ რაო. შვილებმა მოახსენეს: ნება გვიბოძეთ, ჩვენ წავალთ, მოვნახავთ, სადაც იქნება, და დავიბრუნებთ დედასო. გაეხარდა ხელმწიფეს, შეყარა ჯარი და გაისტუმრა შვილები. წავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარეს და მიადგენ ერთ ორ-კაპალა გზას; მარცხნივ ეკლიანი იყო და მარჯვნივ ია-ვარდით მოფენილი. უმტროსმა ძმამ უთხრა უმცროს ძმას: ამ ორი გზის მეტი არსად სჩანს... ან იქით იქნება წაყვანილი დედა ჩვენი და ან აქეთო. წილი ვყაროთ, ჯარი გავიყოთ, ერთი ერთს გზას დავიდგეთ, მეორე მეორესო. დათანხმდენ; ყარეს წილი და ეკლიანი გზა უმცროს ერგო. ჯარის გაყოფაზედ რომ მივარდა საქმე, არჩევანში აღარავინ აღარ ისურვა ჩაყოლა და უმტროს გაჰყვენ!.. გამოვიდა მხოლოდ ერთი ახალ-გაზდა და უთხრა მარტო დარჩენილ ბატონიშვილს: დედი ჩემის ძუძუ ნაწოვარი ხარ, მე შენი ძიძის შვილი ვარ, ვერც კირში და ვერც ლხინში თავს ვერ დაგანებებო. წავიდა უფროსი მარჯვნივ და იახლა მთელი ჯარი. დაადგა ეკლიან გზას უმცროსი და თან გაყვა მარტო ძიძის შვილი. მთელი დღე იარეს, და გვიდენ ერთ მინდორში; ნახეს რომ ერთ კაცს წისქვილის ქვები წამოუცვამს მუხლის კვირისთავებზე და ისე დასდევს კურდღელს დასაქერად. გაუკვირდათ მგზავრებს და

ჰკითხეს: კაცო, რამ გადაგრია? რას შვებნი? რათ იქირვებ საქმის, რომ ამოდენა ქვები მუხლის თავებზედ წამოგიცვამსო? მონადირემ უპასუხა: ასე რომ არ ვქნა და ისე ფეხ-და-ფეხ გამოვუდგე კურდღელს, გავასწრებ და უკან დამრჩებაო; და ახლა კი ამ ქვების წყალობით დონაზე მომყავს ფეხები, რომ დავიქირო. გაუკვირდათ და კიდევ კითხეს: სადაური ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგისთანა სწრაფი ყოფილხარო? ყველა შენსავით გარბის, თუ მარტო შენ ხარ განსხვავებულიო? მარტო მეო!—უპასუხა მონადირემ,—სხვები ყველა თქვენსავით დადიანო; მე თილისმით მაქვს ნასწავლი და, თუ თქვენ შეილდ-ისარს აიყრით და გადმომცემთ, ჩაგიყვანთ ორმოში და ერთ დღესა და ღამეს გასწავლით ჩემსავით სირბილსო. აიყარეს მგზავრებმა შეილდ-ისარი, გადასცეს და ორმოში-კი მარტო ძიძის შვილი ჩაჰყვა. ბატონიშვილი ორმოს პირად უცდიდა. დანიშნული ვადა რომ გავიდა, ამოვიდა ორმოდან ბიძიშვილი და უთხრა ბატონს: „ვისწავლეო!“ და გაუდგენ გზას. ცხრა მთა რომ გადაიარეს, ვაკე გამოჩნდა. შუა გულში ერთი კაცი დამხობოდა დედამიწას თავ-დაღმა და იცინოდა. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს რა გაცინებსო? როგორ რა მაცინებსო—სთქვა დაწოლილმა—ქვესკნელში ქინკველები ირევიან, ერთათ ველარ მოთავსებულან, ერთმანეთს ეყრებიან, ყოფა ცხოვრებას იყოფენ და ჩხუბი მოსდითო. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს: რა სურიელი ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგ სიშორეს ხედავო? თქვენ ქვეყანაში ყველა მაგრე შორს მქვრეტელია თუ მარტო შენ გამოსულხარ მაგისთანაო?—მარტო მეო!—უპასუხა—თილისმითა მაქნასწავლი და თუ ფარს აიყრით და მომცემთ გასამზღელოში, ჩაგიყვანთ ორმოში, ერთ დღესა და ღამეს გაგარწონითო. ხმალი აღარა გვაქვს და ფარი რათ გვინდაო, სთქვეს მგზავრებმა და დაეთანხმენ. ჩაჰყვა ორმოში ძიძიშვილი, ხელმწიფის შვილი გარედ დარჩა, ერთი დღე და ღამე უცადა და რომ ამოვიდა ორმოდან ძიძიშვილი, მზე შუბის ტარზე იყო გადმოხრილი. ბატონმა უთხრა ყმას: ხომ ხედავ, ფარი ჩვენ

აღარა გვაქვს და ხმალი?! თუ რამე იცი და შეგიძლია, ახლა გამოგაჩნდებოა, ოთხივე მხრით გაიხედე და რაც ნახო გასაკვირვალი, მითხარო. მიიღვა შუბლზედ ხელი ძიძისშვილმა, ჩამოიფარა თვალებზედ, გაიხედა სამ კუთხით და არა სთქვა რა; მეოთხეს რომ მიუბრუნდა, სამხრეთისაკენ, დაიყვირა: ერთ მაღალ კლდის ძირში შევნიერი ბროწოული ამოსულა, მაღლიდან თავზე წყარო გადმოჩუხჩუხებს, კლდეში გამოქვამულია და შიგ ხელმწიფის სასახლეა; იქ ოქროს ტახტზედ ზის მარტო-მარტო ერთი მზეთ უნახავი და ცხარე რცემლით ტირისო. კლდეს კარები არა აქვს, თავის-თავად ხან გაიხსნება და ხან შეიკრავს პირს თვალის დახამხამებამდიო, თუ არ ქარი, ისე ხორც შესხმული ვერავინ შეასწრებსო. მაშ კარგი, შენ ხომ შეგიძლიაო — უთხრა ხელმწიფის შვილმა; — წავიდეთ, შეხტი და შემიყვანეო! წავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, მიუახლოვდენ დანიშნულ ადგილს. კლდემ რომ პირი გააღო, ისკუბა ძიძისშვილმა და შევარდა შიგ; მისცა ალიკაპი, დაატანა რიკი კლდის პირსა და პირს შუა და შეიყვანა ბატონიც. გაოცდა მზეთ უნახავი და აკითხა: ვინ ხართ და რა სურიელი, რომ აქ მოსულხართო? დევ-კაჟის შიშით მაღლა ცაში ფრინველები ვეღარ დაფრენენ და დაბლა მიწაზედ ქინკველები ვეღარ დაცოცვენო... წადით თავს უშველეთ, თუარამ, სანადიროთ წასულია და თუ მოგასწროთ, მეც მომკლავს და თქვენზე უცოდვესი ქვაც აღარ იქნებაო. ხელმწიფის შვილმა თავის თავ-გადასავალი უამბო. შეკივლა მზეთ უნახავმა, გადაეხვია და მიიკრა გულზე, ჩემი შვილი ყოფილხარო და თავს უშველეთო!.. ატირდა აავსო ცრემლებით მილები და წყაროდ ბროწოულის თავზედ გადაჩუხჩუხა. თურმე ბროწოულის წყარო ამ მზეთ უნახავის ცრემლები იყო, ჩუმათ მილებში ნაგუბარი. ხელმწიფის შვილმა უთხრა ძიძისშვილს: აბა ერთი გაიხედე და შეგვატყობინე, შორს არის თუ ახლოს ის წყეულიო? გაიხედა ძიძისშვილმა და სთქვა: ცხრა მთას გადაღმა, შავ ტყეში ქორბუდიანი მოუკლავს, ხეზედ ჩამოუკიდებია, შუბი ძირს მიუყუდებია, ატყავებს, მაგრამ ჯერ ნახევარიც არ გა-

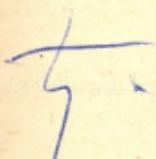
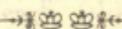
უტყავებიაო. მიათვლიერ-მიათვლიერა სახლში იქაურობა და კუთხეში თვალი მოჰკრა ერთ პატარა ოქროს კოლოფს, ირგვლივ თვალ-მარგალიტით შექედილს, რომელსაც არც თავსახური ჰქონდა, არც კარი, არც კლიტე და არც გასაღები. გაუკვირდა და სთქვა: ეს რა არის, რომ ამ ჩამოხსმულ კოლოფში შევნიერი ჩიტი ზის და როგორ ჩაუსვამთო?—ეგ ჩიტი იმ წყველის სულიაო—სთქვა მზეთ უნახავმა, — სანამ მაგას არა გაუჭირდება რა, ვერც არავინ მის ხორცს დააკლებს რამესო. — თვითონ ის რითი აღებსო? კიდევ კითხეს. — ამირანის გასაღებითო. ამირანის გასაღები რა არიო?—რა არიო და სამ ყური ბალახიო—სთქვა მზეთ უნახავმა. — დიდ ხანს იყო კლდეზე მიჯაჭული ამირან გმირთა-გმირი, მისი ცოდვით დედა-მიწა იწვოდა. ცა ჰქვეყანას ებრალებოდა, მაგრამ ვერავინ უშველა... ბორკილი არა ტყდებოდა. ერთხელ მივიდა ჰინქველა და უთხრა: მეცოდები რომ მაგრე იტანჯები და, თუ დამიმადლებ გიშველი, აგიშვებო. ამირანს გაეცინა და უთხრა დედი მიწის ზურგზე შენზე პატარა არა დაცოცავს რაო, მაგრამ გული-კი ყველაზედ დიდი გქონია და შეუძლებელს იჩემებო. ჰინქველამ უთხრა, აჰა მე გეტყვი და შენ ყური დამიგდეო: ერთხელ გველმა ბაყაყი დაიჭირა, ჩაყლაპვა უნდოდა, ძერამ გააშვებია; ბაყაყმა თავს უშველა, გადახტა ბალახებში, მოგლიჯა მათიტელა ბალახი, დაიდვა ნაკბენზედ და წყლული მოიშუშა; მე გამიკვირდა, მივედი მათიტელასთან და ქება შევასხი: „ბალახი შენ ყოფილხარ მეთქი“. — ბალახი მე-კი არა ვარ, აგერ რომ ჩემ გვერდით სამყური იზდება, ის არის, რომ ცხრა-კლიტულებს აღებს და ბორკილებს ამტვრევს... მიდების მეტი არა უნდა რაო. ეს რომ გავიგონე, მივედი მოვგლიჯე სამყურს მეოთხე ფოთელი და წამოგიღეო. მიცოცდა, მიადვა ამირანის ჯაქვს და გაიხსნა ბორკილი. ამირანმა თავი აიშვა და ჰინქველა დალოცა: რაც ტანი გაქ, ერთი ათასად იმაზე მეტი ძალა მოგეცესო. ეს სამ ყური ბალახი ამირანს, რაღა თავი აუშვია, გადაუგდია, წყეულ დევ-კაქს უპოვნია და სად-

ლაც დამალული აქვსო. მიიხედ-მოიხედა ძიძის შვილმა და კე-
 დელს შუა ჩაკირული დაინახა ამირანის გასაღები; გამოიღო,
 შიადვა კოლოფს, გახსნა, გამოიყვანა ჩიტი, მისცა ხელში
 ხემწიფის შვილს: მაგრად მოუჭირეს ხელი, არ გაგიფრინდესო.
 მოუჭირა ხელი, რაც ძალი და ღონე ქონდა, ღ კითხა ძიძიშვილს
 აბა შეხედე, რას შვება უწმინდურიო?—მისთანა შენს მტერს,
 რაც იმას ემართებოდესო: დანა ხელში გავარდნია და გულს
 ეყრებო. წააგლიჯა თავი ჩიტს. ახლა რაღას შვებო?—თა-
 ვი წაძვრა და ტანი უსულოდ ფართხალობსო. გადინახალა
 მზეთ უნახავმა, გადავრჩით განსაცდელსო!.. გამხიარულდენ ყვე-
 ლა ერთათ, დახვიეს ხელი აუარებელ თვალ-მარგალიტს და
 წამოვიდენ. დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარ-
 რეს და შიადგენ ისევ ორ კაპალა გზას. დაბრუნებული
 ხელმწიფის შვილი მისი ჯარით წინ შემოეყარა, გამოი-
 კითხა ამბავი და ყოლიფერი რომ შეიტყო, დაავლო ხე-
 ლი მზეთ-უნახავ დედას, თავის ჯარიც გააძრახა და გაუდგა
 გზას. გზაში დედას უთხრა: თუ გაგიმხელია და ჩვენი გასამ-
 ტყუნებელი გითქვამს ხელმწიფისათვის, ამ ჯარს ხომ უყურებ?
 შენც მოგკლავ და ხელწიფესაცო. შეშინდა დედოფალი. მე-
 ფეს მახარობელი გაუგზავნა უფროსმა შვილმა: ჩემი ჯარით
 დევების ქვეყანა ავიკელი, ციხე-ქალაქები დავაქციე, თვალ-
 მარგალიტი წამოვიღე და დედოფალიც მოგვყავს და მოგვი-
 ხარიაო. გამხიარულდა ხელმწიფე, შეიძრა მთელი სახელმწი-
 ფო, დაჰკრეს ბუკი და ნალარა და ზარითა და ზეიმით მიეგებენ
 გამარჯვებულებს. შვილი ტახტზედ აიყვანა ხემწიფემ და ბძა-
 ნა: მოდით და ყველამ თაყვანი ეცით გმირსო! დიდი და პა-
 ტარა მუხლზე კოცნიდა და გამარჯვებას ულოცავდა. მო-
 ვიდენ ბოლოს მეორე ძმა და ძიძისშვილი დაქანცული, დალა-
 ლული, დაგლეჯილი ტანისამოსით, აღარც ფარი ქონდათ და
 აღარც შვილდ-ისარი. მოვიდენ და თქვეს, დედოფალი ჩვენ
 გამოვიხსენით და მაგას თაყვანს რათა სცემთო?! გაუკ-
 ვირდა სუყველას და სიცილი ასტეხეს. ზოგმა სთქვა: „გა-
 გიყებულანო!“ ზოგმა: „შუბლის ძარღვი გასწყვეტიათ, გა-

ურცხვებულან და ტყუილის აღარა ცხვენიათო“. დამჯერებულად აღარავინ გამოდგა, ხელმწიფეც გარისხდა: მაგას ძმის შური აღაპარაკებსო, გააგდეთ ეგ სალახანა, სასახლეში არ შემოუშვათ და ეგდოს საბატეშიო! დედოფალი სწუხდა, მაგრამ შიშით ვერას ბედავდა... ენა ქონდა ჩაფარდნილი. არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ ჯავრმა აიტანა უმცროსი ძმა, გული გაუსკდა და მოკვდა. მისი სიკვდილი არავის რამედ შეუმჩნევია, მაგრამ დედოფალმა მეტი ველარ მოითმინა და გადმოჰყარა კურცხალი. ხელმწიფე შეშინდა და გამოჰკითხა მიზეზი. „ვაი თქმას და ვუი უთქმელობასო!“ — წამოიძახა დედოფალმა — არ ვიტყვი, ღმერთსა ვცოდავ და, თუ ვთქვი, შენც გაგწირავ და ჩემ თავსაცო. აღარ მოეშვა ქმარი: მითხარი, რა საიდუმლოა, თვარა შენც მოგკლავ და მეც ყელში გავიჭობ დანასო. მაშინ დედოფალმა ყოლიფერი უამბო ქმარს. შეწუხდა ხელმწიფე, ჩაფარდა სინანულში, შეყარა სახელმწიფო და დიდის პატივით დაზარხა მიცვალებული. ააგო მის საფლავზე მარმარილოს კოშკი, შიგ მისი ნიშანი დაასვენა და ბრძნება გასცა სახელმწიფოში, რომ ყოველ მზის ამოსვლისა და ჩასვლის დროს დიდი და პატარა მიდით ხოლმე თაყვანის საცემლათო ხელმწიფის ბრძანების ურჩი აბა ვინ იქნებოდა? მიდიოდენ და თაყვანსა სცემდენ. მაგრამ ყოველთვის სწორედ იმ დროს, ერთი მამალი შემოჯდებოდა ხოლმე კოშკის თავზე და გააბამდა ყივილს. მოახსენეს ხელმწიფეს ეს ამბავი. ხელმწიფემ ბრძანა: აქ რაღაცა ამბავი უნდა იყოს, ის მამალი უმიზეზოთ არ უნდა იძახოდეს, დაიარეთ მთელი ჩემი სახელმწიფო და მისთანა ვინმე მონახეთ, რომ მისი ენა ესმოდესო. გამოვიდა ძიძიშვილი და მოახსენა: „მე ვიცი, ჩემო ხელმწიფეო! ის მამალი ქვეყნის უმადურობას ყივისო: ცოცხალი რომ საბატეში გყავდათ და მკვდარს მარმარილოს კოშკი აუგეთ, სიციცხლეში რომ კიჟინას აყრიდით და ახლა-კი თაყვანს სცემთ, მაგითი ამ საწყალსა რა გაუკეთდებო“. შერცხვა ხელმწიფეს დაფიქრდა და სთქვა: არც არაფერი მაგ მამლის ყივილიდან გამოდისო. თუ მაგდენი იცოდა აღრე დაეყივლა, ის არა სჯობ.

დაო?.. ახლა ან კვდარს რაღას არგია და ან ცოცხალსო? ჰკარით ისარი და გმდმოაგდეთო. მიცვინდენ მვისრეები, მონდომეს მოკვლა, მაგრამ ერთი შეიფთქიალა მამალმა, გაშალა ფრთები და ცხრა მთა გადაიარა. დარჩა ხელმწიფე პირ დაღებული. ქირი იქ დავტოვე და ლხინი აქ მოვიტანე.

შ ე ლ ო ც ე ე ბ ი .

(ჩაწერილი სოფელ მაკვანეთში (გურიაში) ნიკო ჯანაშიასაგან).

ლოცვა თვლევისა თვალცემულისა.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ლოცვა თვალევისა, თვალცემულისა, შინაურისა, კარეულისა, ბრძენისა, რეგენისა (ასაღკაზდასი), დიდისა, წვიტისა, ქალისა, კაცისა.
მოვიდოდა შავი წვალი, მას მოქონდა შავი გველი; ჩავკარ შავი უავარჯენი, ამოვიდე შავი გველი, მივიდე ქაცვს-ეკაღს; იგი დადრებოდა, იგი დაჭკნებოდა; ისემა დაჭნენების, ისემა განქარდებინ

შენი ავი თვალით შემხედვარი!..

ვაი და ვუა, ქვაი და რკუი!

წმინდა გიორგის დახვარი-ბოძალი,

შანთი, რკინა გახერებული

მოსვდა უიასა, გაუარა მღლიავსა!..

თვალში ნაცარი, გულში დახვარი!

ავი თვალისას თვალ წავარდა,

ავი სულისას სული ამოხდა,

ავი გულისას გულ ჩავარდა!..

ქვა ღრებოდა, ქვა ჭკნებოდა,

ქვაი ქვას ეცემოდა,

ცხრა ზოტიკი გველის ენა
ამას (სახელი) გამთვალევებს ეცემოდს!..
არგე, დაშერთო, ღოცვა
ჩემი და ბრძანება შენა!..

უდროით მუკელ ძრული ორსული ქალის (ან
საქონლის) შეღოცვა.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა..
ანი იძვრა, ბანი იძვრა,
ზღვაში კიდობანი იძვრა;
სეი იძრა, მიწა იძრა.
ადამ დაიბადა, სამი დეიძახა,
სამი გაუხტა, სამი წყაროს წყალი
ერთად შეჭურა. უძრავი იძრა,
ძრული დამაგრდა. დშერთო, დაუშავრე
მუცელში, (სახელი სთქვი)
შეილი დრომდე ბორჯამდე!

(ამ ღოცვასთან ასმევენ წყალში გახსნალ თევზის
წებოს ან წელს დაუწებებენ).

ღოცვა ზილწის ქარისა, საგაყოლისა

მოვიდოდა შავი კაცი შავითა ზღვითა და ღამით,
წინ შემოეყარა მიქელს გაბრიელ მთავარ ანკელოზი და
კითხა : „სად მიხვალ, შენ შავო კაცო?“

— „მე მოვალ კაცთა საწყენად, ძვალთა სატკენად,
რბილთა საჭმელად, სისხლთა სასმელად, საძრწოლეებულად,
სათრთოლეებულად!“

— „არა გავიშვა მამამან, ძემან, სულმა წმინდამან“

— მითხარ, რა არის წამალი შენი!

— „ჩემი წამალი ღაღა, ქაღბანი, შავ-ღორის ქონი,
მიწის ხაღველი.“

— არა გაგიშვა მამამან, ძემან, სულმან წმინდამან!
ძვალთა ხარ — რბილთა გამოდი, რბილთა ხარ,
ტყავთა გამოდი, ტყავთა ხარ, ოფლთა გამოდი!..
გამოდი და გამოეცაღე ამას (სახელი) ხორცთა და
ნახშირთა, თუ არა და დაგკრავ შავტარიანსა დანასა,
დაგავლიებ მიწასა, შვიდჯერ ვფიცავ სახელსა ღვთისსა!..
არგე ღმერთო, ღოცვა ჩემი და ბძანება შენი!..

კუის შელოცვა.

რეუო, რეუო, კუნეურეხო, ვირ-ადმართო ვირ ჩადმართო,
ქორის ჭვანგო, ჭვანჭვანგო, ბილწო, ფინთო,
ძანძვანგო! რას წამომჟდარხარ შავსა როკსა?
რას წამოგინურავს შავი მახარა? მოკისობ ვირ
ადმართსა სავარცხელსა, შავტარიანსა დანასა,
გაკაქროლებ თვალსა წამისასა!.. ატკრი ანაითა,
მანაითა, შავტარიანი დანაითა! ჩავაგდებ ქოთანსა
რვაღისსა, მიგცემ ნიავსა წამისასა!
გაქარდი ქარივით! გვიზარე წყალივით!
ღმერთო, არგე ღოცვა ჩემი და ბძანება შენი!

მომწვარის შელოცვა.

ელი ელობდა, მელი მელიობდა, წითელსა ხარასკეკსა
წითელი ხუცესი ქვას ხენიდა, ქვიშას თესვდა!..
ვის გაუგონია, ვისა მოსწრია ქვა ხენილი, ქვიშა
თესილი, წამს იქით მომწვარი გაძნელებული?
არგე, ღმერთო, ღოცვა ჩემი და ბძანება შენი!..

ნადირის შეკვრა.

მკელი მოვა მტდლოსანი, თვალი მოაქვს ცუხლოსანი,
კბილი მოაქვს რკინოსანი!.. მუუფეო, გაღმომიგდე
ცნრა კლიტული კლიტოსანი, ნადირს კბილი შეუკარი
შეკობრესა — ხელი, ფხარი!.. გადააგდე ზღვასი, ნუ
ამოუშვებ ცხასი მას (კარში დარჩენილ საქონელს)

ასმორე უოველი უწვაჳ-უნარშავის მკამელი!.. ზირ
წულიანსა ზირი წუალით აუვსე, თვალი ნაცრით!

სურდოს შელოცვა.

სურდო გვესტუმრა, სადილათ რა მიფართფათ სსტმე-
ლათ? ანკალი, მანკალი, დათვი დამშალი; დაფუკრათ
ტაში, გაბძანდეს კარში!

ლოცვა შეშინებულისა.

გულო რამა შეკაშინა? გულო, მოდო შინა შინა!
გულო, ნუ გეშინია! გულო, დედამ შეკაშინა?
გულო, მამამ შეკაშინა? გულო, ნუ გეშინია!
გულო, მოდი გულთანა, სულო, მოდი სულთანა,
ხორცო, მოდი ხორცთანა, ძვალო მოდი ძვალთანა,
სისხლო, მოდი ძარღვთანა, ფერო, მოდი ფერთანა,
ტვინო, მოდი ძვალთანა!..
გულო, მოდი საგულესა, შეგიკერავ სამგულესა (3 ჯერ).

ლოცვა თვალუვისა (შეორე ხარო)

იჯდა დედა მარიაშ სამოთხისა კარსა, ქსოვდა ქსელსა
ძეწეულისასა; მოვიდა ურეი ქეთელაი, ქსელი აუჭრა,
აუყარა, ოქროს სკაში წაუქცია, რვალის მაჭვა გაუტეხა,
ბროლის მკლავი ჩამოუგდო!.. დაჯდა მარიაშ, ტირილდა
ჟილდა, ჰურთდა ცრემლს მარგალიტისასა. მოვიდა იესო:
— „დედა მარიაშ, რას ტირი რას ჟივი?“
— „დედაო ჩემო იესე, რავა რას ვტირი, რავა რას
ვჟივი? მოვიდა ურეი ქეთელაი, ქსელი ამიჭრა,
ამიყარა, ოქროს სკაში წამიქცია, რვალის მაჭვა
გიტეხა, ბროლის მკლავი ჩამომიგდო!..
— „ადექი, დედაჳ მარიაშ, აადუდე მდულარე, ჩაუარე
სამი ძირი ჭინჭარი, სამი ნაკვერჩხალი; რავარც იგი
განქარდეს და დეიფსოს, ისეშც დაფსებულა მისა,
თვალი და უური, რამაც კანმა ავი თვალით და
სულით შეგხედოს შენ (სახელი სთქვი)!“

აკაკის

თვიური ჟურნალი

„კრებული“

გამოვა ყოველი თვის პირველ რიცხვებში.

წელიწადი ითვლება ენკენისთვიდან ენკენისთვემდე. წლიური ფასი თბილისში მცხოვრებთათვის 6 მანეთია, სოლო კავკასიის და რუსეთის სხვა ქალაქებში გაგზავნიან — 7 მან. ნახევარი წლით — 4 მან.

საზღვარ გარეთ: ერთი წლით 9 მან. ნახევარი წლით 5 მან.

ჟურნალი ცალკე ნომრებით არ გაიყიდება.

ხელის მოწერა მიიღება

თბილისში: „კრებულის“ რედაქციაში, მუხრან ბატონის სახლში, გოლოვინის პროსპექტზე. „წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში, — შიო ქუჩუკაშვილთან. ქ-ნ ელენე ანტონოვსკისთან — სახალხო ბიბლიოთეკაში (სათავად-აზნაურო ქარვასლაში). იოსებ მერკვილაძის მაღაზიაში (ლორის-მელიქოვის ქუჩა, ზუბალოვის სახლი, № 4.) და თბილისის ამხანაგობის „შუამავალის“ მაღაზიაში.

ქუთაისში: ბეჟანეიშვილის წიგნის მაღაზიაში და მიტროფანე ლალიძესთან.

ბათუმში: ქ-ნ მარიამ ივანეს ასულ ელიავასთან, ექიმ ვოლსკისთან და კოწია თავართქილაძის და მიქელაიშვილის წიგნის მაღაზიაში.

ფოთში: სოფრომ მგალობლიშვილთან, ქ-ნ ნინო ბერეჟიანთან, იოსებ კობრეიძესთან, იაკობ ფანცხავასთან და ვლადიმერ ახობაძესთან.

ოზურგეთში: კოწია თავართქილაძის წიგნის მაღაზიაში.

ჯანჩხეთში: მასთანვე „შუამავალში“.

ახალ სენაკში: თავართქილაძესთან წიგნის მაღაზიაში, ბესა-

როინ დავითის ძე ქავთარაძესთან და სამსონ ყიფიანთან.

საჭილაძე: „შუამავალში“ კოწ. თავართქილაძესთან.

ზუგდიძე: კნ. ანეტა დადიშქელიანთან.

ხონში: ივანე შარაშიძესთან.

ჭიათურაძე: ირაკლი დეკანოზიშვილთან.

სახხერეძე: ყარამან ჩხეიძესთან.

ეკერიძე: (ზესტაფონში): დეკანოზ დავით ლამბაშიძესთან და ალ. არაბიძის წიგნის მალაზიაში.

წიფაძე: კირილე ხარაძესთან.

ონში: თავად ქაიხოსრო გელოვანთან.

გორში: ნიკო ლომაურთან, მიხეილ ილურიძესთან და რომანოზ ფანცხავასთან.

განჯაში: ალექსანდრე მიქაბერიძესთან და სოლომონ დოლიძესთან.

ბაქოში: ინჟენერ გიორგი დეკანოზიშვილთან.

ქაკვაძე: ალექსი ჭიჭინაძესთან და ივანე ჩითაშვილთან.

თეფაძე: ბარბარე პაატას ასულ სულხანიშვილთან, კნ. აენა მარიამ ესტატეს ასულ ვახვახიშვილთან და ივანე კოლელიშვილთან.

სიღნაღში: დ. მაჩხანელთან—დებოში და თ. დ. ჩოლოყაშვილთან.

ახალციხეში: გრიგოლ ბურჭულაძესთან.

ახალ ქალაქში: ილია ალხაზიშვილთან.

ხაშურში: იოსებ ნიკოლოზის ძე ფანცულაიასთან.

მოდითში: პავლე კურცხალიასთან.

ბრეთში: თ. ვანო ავალიშვილთან.

გუდაუთში (სოხუმის ოლქშია): გიორგი ბაღდაძესთან.

ადსტაფაში: მიხეილ გორდაძესთან

შორაპანში: სამსონ ლუკასძე ყაზაიშვილთან.

რედაქცია იღებს დასაბეჭდათ ყველა ენაზე კერძო განაცხადებს.

— შემდეგ ნომრებში იქნება დაბეჭდილი „კრებულის“ ხელის მომწერთა სია.

ადრესი: Тифлисъ. Въ редакцію грузинск. журнала „Кребули“. Головинскій проспектъ, домъ кн. Мухранскаго.

„ივერია“

გამოდის ამა 1897 წელს
იმავე პროგრამით, როგორც წინად.

ფასი გაზეთისა:

	მ.	კ.	მ.	კ.
12 თვით — — —	10	6	6	6
11 " — — —	9 50	5	5	50
10 " — — —	8 75	4	4	75
9 " — — —	8	3	3	50
8 " — — —	7 25	2	2	75
7 " — — —	6 50	1	1	50

საზღვარ-გარეთ დაბარებული 1898 წლის 1 იანვრამდე ელირება 17 მ.

ტფილისს გარეთ მცხოვრებთ უნდა დაიბარონ გაზეთი შემდეგის ადრესით:

Тифлисъ. Редакция „Иверія“.

ტფილისში ხელის მოწერა მიიღება „ივერიის რედაქციაში, ნიკოლოზის ქუჩა, № 21 ბ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარიაში, სასახლის ქუჩა, ქართ. თავად-აზნაურთა ქარვასლაში. თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანათი; ხოლო თუ ქალაქის გარეთდამ სხვა ადგილს გადავიდა სადმე ქალაქს გარედვე — ორა აბაზი. თუ თვის განმავლობაში დაიბარა ვინმემ გაზეთი არამთელის წლით, მას გაეგზავნება გაზეთი ზირველ იმ თვიდამ, რომელსაც დამბარებელი აღნიშნავს.

1896 წლის ხელის-მომწერთა საყურადღებოდ.

იმათ, რომელთაც მარძან ზირველ იანვრიდგან მთელის წლით გამოიწერეს გაზეთი და თუძანი წარმოადგინეს, გაზეთი მოესპობათ ამ აგვისტოს დამდეგს. იისაც ჰსურს ამ 1897 წლის დამდეგამდე ეგზავნებოდეს გაზეთი, უნდა შემ ოიტანოს კიდევ 3 მან. 33 კაპ.

საქართველო

„ცნობის ფურცლის“

რედაქცია

ტფილისი, ფრეილინის ქუჩა, № 13.

სელის მოძვერნი გასეთის დასაკვეთად მიჰმართვენ რედაქციას დილის 10 საათიდან 3 საათამდე და საღამოს 6—7 საათამდე და «წერა-კითხვის გამავ სელ მოუწერავ წერილებს რედაქცია არ ჰბეჭდავს. ზირის ზირ ძოლანპარაკება რედაქტორთან შეიძლება უოველ დღე.

ტ ე ლ ე ფ ა ნ ა № 363.

გასეთის ფასი ერთას წლით 6 მან., ნახევარის წლით 4 მან. თათო ნომერი 3 კაპეია. ფასი განცხადებისა ჩვეულებრივია: სტრაქანი ზირველ გვერდზედ 10 კაპ., მეოთხეზე 5 კაპ.

Редакция

„Цнобисъ Пурцели“

Тифлисъ, Фрейлинская, № 13.

Телефонъ № 363.

სადღესასწაულად შვენიერა საჩუქრებია.

„აღმოსავლეთის მალაჩია“

მმათა მერკვილაძეებისა

(ლორის-მელიქოვის ქუჩაზედ, ზუბალოვის სახლებში, სემინარიის პირ-
დაპირ № 4)

იყიდება კავკასიისა და იაკონიის საუცხოვოდ და-
მზადებული ნაწარმოები—სადღესასწაულად მისართმევი
შეხვედრა საჩუქრები: ოქროთი მოვარაყებული შუთები,
ბელოსა, რძისა ბრინჯაოსი და ვერცხლის ნივთები. ნა-
ბედი ძალისა და კაცისა, საბეჭურები (პერალენ-
ები), ჩაბალახები, მათრახები ქამარ-ხანჯლები,
ხელები, როგორც დიდებისა, ისე ყმაწვილებისა, კახური
შვენიერი ლეჩაძის არხები.

აბრეშუმეულობა ჩინეთისა და იაკონიისა: დამზადე-
ბული ხალათები, ჯუბები, თავსაფრები, მრავალი
მხვირსასოცები, ფანჯა თეთრეულისათვის, ჩხუნჩა
და სხვა.

პოლიციას აქვს სამაგალითო სამკერვალ-სახელო-
ნი, სადაც მზადდება ჩვენებური საუცხოვო ტანისამოსი.

აქვე იყიდება: იმერული, მებრული, დიგორული,
და ლეკური შალები, თივთიკები და სხვა და სხვა.

000000

ქართველთა სააღმშენებლო-მეცემო ამხანაგობა

„მუხანაგალი“

ამით აცხადებს საყოველთაოდ, რომ მან გამართა საბაკალეო და გასტრონომიული მაღაზიები, სადაც მსურველთ შუქლიანთ შეიძინონ პირიანად სხვა და სხვა სანოვადე, სანელი და ხილეული; ჩაი, შაქარი, კაკაო და შეკოლადი; ღვინო, არაყი, და სხვა და სხვა სასმელები; ადგილობრივი, რუსეთისა და საზღვარ-გარეთისა; პაპიროზი და თამბაქო სხვა და სხვა ფირმებისა. და ყოველგვარი საყოველ-დღეო საქირო საგნები.

1 ენკენისფვიდან გაიხსნება აქვე საყასბო, ევროპიულად მოწყობილი, და გაიმართება მასთან საბაკალეო და რძის ნაკეთობის განყოფილებები.

მაღბზიებში მკაცრად არის დაცული სისუფთავე და ზრდილობიანობა მუშტართან.

ამხანაგობა იღებს კომისიით და უიდუღობს ნადად ფუღად სოფელის მწარმოებელთაგან უოველივე მათს ნაწარმოებს.

შემოსვლა ამხანაგად შეუძლიან ყველას, განურჩევლად წოდებისა, სქესისა და სარწმუნოებისა. სრული საწევრო წილი არის მხოლოდ ერთი თუმანი; ამ წილის ფულის შემოტანა შეიძლება ნაწილ-ნაწილადაც. მსურველთ შუქლიანთ აიღონ რამდენიმე წილი (რაოდენობა წილის განუსაზღვრელია).

ადრახნი კუთხე ბარონისა და ბაზრის ქუჩისა, სახლი თ'დ კ. ი. მუხრან-ბატონისა, № 6/1.

